

19 POTUNGAUE KI HE NGA AHI NGAUE LALAH I

FAKAIKI I KI 'O E PALANI NGAUE & PATISETI KI HE TA'U FAKAPA'ANGA 2020/2021 – 2022/2023

{Tatau Faka'osi– 30 Siulai 2020}

LISI KI HE NGAAHI FAKANOUNOU.....	3
TALAMU'AKI MEI HE 'EIKI MINISITA.....	4
POPOAKI MEI HE TALEKITA PULE	5
1. FAKAMATALA FAKALUKUFUA KI HE PALANI NGAUE 'A E POTUNGAUE (MOI)	6
1.1. TEFITO'I FATONGIA 'A E POTUNGAUE MOI	6
1.2. HALAFONONGA 'A E POTUNGAUE MOI.....	6
1.3. NGAAHI KUPU FEKAU'AKI 'A E POTUNGAUE MOI	9
1.4. MAPE OLA NGAUE 'A E POTUNGAUE MOI KI HE TA'U FAKAPA'ANGA 2020/2021	11
1.5. FEKAU'AKI 'A E POTUNGAUE MOI MO E FA'UNGA PALANI LANGA FAKALAKALAKA 'A TONGA II, SDG MO E NGAAHI PALANI NGAUE MAKEHE MEI TU'APULE'ANGA.	12
2. TO'O KONGA LALAHI KI HE FATONGIA 'O E POTUNGAUE.....	19
2.1. KO E NGAAHI POLOKALAMA, MO HONAU NGAAHI OLA FAKALOTO'I POTUNGAUE, NGAAHI NGAUE PEA MO E VA'A 'OKU NAU TALIUI KI AI.....	19
2.2. FA'UNGA & FA'UNGA FAKAPATISETI 'O E POTUNGAUE KI HE NGAAHI NGAUE LALAHI KI HE TA'U FAKAPA'ANGA 2020/2021.....	26
2.3. TO'O KONGA LALAHI 'O E NGAAHI LILIU TEFITO 'OKU FOKOTU'U ATU MEI HE POTUNGAUE (HOKOHOKO 'O E NGAAHI FIEMA'U 'OKU MAHU'INGA KI HE POTUNGAUE)	27
2.4. NGAAHI FOKOTU'U NGAUE FO'OU 'A E POTUNGAUE NA'E TALI KE FOKOTU'U KI HE TA'U FAKAPA'ANGA 2020/2021.....	29
2.5. NGAAHI POLOSEKI FOKOTU'U ATU MEI HE POTUNGAUE KI HA TOKONI FAKAPA'ANGA MEI HA KAUTAHA TOKONI	30
3. PATISETI MOE IVI FAKA KAUNGAUE 'A E POTUNGAUE	32
3.1. POLOKALAMA [1]: [TATAKI NGAUE MOE PULE'I NGAUE]	35
3.2. POLOKALAMA [2]: [NGAAHI NGAUE LALAHI KI HE FEFONONGA'AKI MO E SEVESI]	49
3.3. POLOKALAMA [3]: [MALU'I MO E NGAAHI SEVESI KI HE LANGA FALE, FAKAMATAMATALELEI MO E 'ENISINIA SIVILE]	71
4. FAKALAHI 1: FAKAMATALA KI HONO 'ANALAI SO 'O E NGAAHI KUPU FEKAU'AKI	84

LISI KIH E NGAahi FAKANOUNOU

CP	Palani Ngaue
GPA	'Asenita Ngaue 'o e Pule'anga
HNS	Ngaahi me'a fakatu'utamaki
ICAO	Kautaha ki he Malu 'a e Fefolau'aki Vakapuna Sivile fakatu'apule'anga
IMO	Kautaha Fakatu'apule'anga 'o e Malini
KPIs	Ko e ngaahi lulafua
LLMC	Fakangatangata ki he mo'ua faka-malini
MFNP	Potungaue Pa'anga mo e Palani Fakafonua
MTBF	Fa'unga Patiseti Taimi Vaeua
OICs	'Ofisa pule le'ole'o mei he 'otu motu.
OPRC	Konivesio ki he mateuteu mo tokangaekina 'o ha hoko ha 'uli fakatupunga 'e he lolo
PASO	Kautaha 'a e Pasifiki ki he malu 'a e fefolau'aki vakapuna sivile
RMF	Pa'anga ki he monomono 'o e hala
SDGs	Taumu'a fakalalakaka tu'uloa
SIDs	Ngaahi 'otumotu iiki
SOLAS	Malu 'o e mo'ui 'i tahi
SPC	Komisoni 'o e Pasifiki Saute
TSDf	Palani Langa Fakalalakaka 'o Tonga
MOI	Potungaue ki he Ngaahi Ngaue'anga Lalahi 'a e pule'anga
ADP	Pangike Langa Fakalalakaka 'Esia
SAR	Va'a Fakahaofi mo'ui
SUA	Ta'ofi 'o e ngaahi ngaue ta'efakalao
MLM	Ngaahi mo'ua mo e mokisi 'o e Malini
CEO	Talekita Pule
PMO	'Ofisi 'o e Palemia
HOD	Taki 'o e Ngaahi Va'a
CAD	Va'a Fefolau'aki Vakapuna Sivile
MPD	Va'a Malini mo e ngaahi Taulanga
LTD	Va'a ki he Fefononga'aki Hala Pule'anga
BCD	Vala ki he ngaahi Langa
CED	Va'a ki he 'Enisinia Sivile
AR	Lipooti Fakata'u
PMS	Sisitemi ngaue ki hono vakai'i 'o e tu'unga fakahoko fatongia 'a e kau ngaue
JDs	Fakamatala ngaue
TMS	Sisitemi ke mapule'i 'aki e fefononga'aki me'alele

TALAMU'AKI MEI HE 'EIKI MINISITA

'Oku ou fiefia ke tukuatu 'a e Palani Ngaue 2020/21 ki he 2023/24 ki he Potungaue ki he ta'u faka-pa'anga Siulai 2020 ki Sune 'o e 2021. Ko e palani ngaue 'a e Potungaue ki he Ngaahi Ngaue Lalahi ko ha halafononga ia 'oku fakafekau'aki ki he ngaahi fakalalakala fakangaue mo e 'a e Potungaue mo e fengau'e'aki ki he taumu'a 'oku fakahoko ki ai 'a e ngaue pe ko e taketi fakata'u.

'Oku kauhala taha 'a e palani ko 'eni mo e liliu fo'ou fakamuimitaha 'a e Fa'unga Palani Langa Fakalalakala 'a Tonga II pe ko e *Tonga Strategic Developmental Framework II (TSDF II)*, Ngaahi 'Elia fiema'u vivili 'a e Pule'anga pe GPAs, Ngaahi Palani Tu'ulua Fakamamani lahi pe *Sustainable Development Goals (SDGs)*, Halafononga ma'ae Ngaahi Fonua liki pe *SAMOA Pathway*, mo e ngaahi tu'uni ngaue kehekehe pe ki he taumu'a ngaue langafonua 'a Tonga.

Ko e tefito'i fakakaukau 'o e Palani Ngaue ni ko hono fakama'ala'ala 'o e ngaahi fatongia 'o e Potungaue ke langa hake ai 'a e ngaahi ngaue kuo fokotu'utu'u. 'Oku kau atu foki heni hono fakatu'utu'unga 'o e ngaahi lakanga ke felave'i tonu mo e ngaue 'oku fakahoko ke fakalaka aipe kimu'a 'a e fakahoko fatongia 'a e Potungaue. 'A hono vahe 'o kinautolu 'oku fe'unga mo e ngaahi fatongia taau taha pea pehe foki ki he ngaahi palani ke fakapa'anga 'a e ngaahi ngaue pe poloseki.

'E fakamahino foki 'i he Palani 'a e fokotu'utu'u 'a e Potungaue ke to e fakalalakala'i pe fakamalohia 'a e ngaahi ngaue ki he fefononga'aki, ngaahi langa mo e ngaahi fatongia tefito 'o e Potungaue. 'E fakahoko foki mo e ngaue ki he ngaahi kupu fekau'aki mo 'enau ngaahi fiema'u tautaha 'i hono fa'u mo fokotu'u ha ngaahi lao ngaue ke ngaholo aipe fakahoko fatongia 'a e Potungaue.

'Oku tokoni 'a e palani ke faka'ai'ai 'a e ngaahi hoa ngaue kotoa pe mo poupu'u 'a e ngaahi ngaue 'a e Potungaue ke kei ma'uma'uluta, falala'anga, malu mo tu'ulua ki he taha kotoa 'i he tau teuteu fononga atu ki he ta'u fakapa'anga 2020/2021 ki he ta'u ka 3 ka hoko mai.

'Oku ou fakamalo'ia kinautolu kotoa pe kuo tuku mai honau taimi mo fai mateaki hono fakatahataha'i 'o e ngaahi fakamatala ni. 'Oku houna kiate au 'a e tokoni 'a e ngaahi hoa ngaue kotoa pe 'o e Potungaue, ngaahi kautaha mo kinautolu fakafo'ituitui ne nau tokoni mai ke kei tu'ulua aipe 'a e langa fakalalakala 'i hotau fonua.

'Oku ou fakaha 'eku loto ke ngaue'aki 'a e palani ngaue ni 'i he ta'u 'e 3 ka hoko mai. 'Oku ou fakaafe'i kimoutolu ke tau kafataha hono ngaue'l 'a e visone fakafonua 'a e Pule'anga ke "*Paotoloaki 'a e fakalalakala ke fakalekesi e mo'ui ki he tokotaha kotoa*".

Faka'apa'apa Atu,

Hon. 'Akosita H. Lavulavu
'Eiki Minisita ki he Potungaue Ngaahi Ngaue
Lalahi mo e Takimamata

POPOAKI MEI HE TALEKITA PULE

Ko hono tukuatu 'o e Palani Ngaue ni ko e ngaahi fatongia tefito ia mo e ngaahi taumu'a ngaue ia 'a e Potungaue, fakataha mo e ngaahi 'asenita kuo fokotu'utu'u ke ne tataki 'a e Potungaue ki he ta'u 'e tolu ka hoko mai ke 'ausia 'enau ngaahi taumu'a. Ko e ngaahi ngaue 'a e Potungaue 'oku makatu'unga 'i he ngaahi tokoni mei he Pule'anga Tonga ke fai ha vakai ki he ngaahi fiema'u langa fakalalakaka 'a e fonua mo siofi e ngaahi fiema'u vivili 'a e fonua. Ko e kamata'anga 'eni 'o e ngaahi ngaue ke langa hake ai hotau fonua mo vakai'i e ngaahi pole kehekehe pe 'o tu'unga 'i he fiema'u 'o ha fonua 'oku malu mo hao pea ma'u ngofua ki he langa fakalalakaka.

Ko hono fokotu'utu'u 'a e Palani Ngaue 'oku ne fakaha mai 'a e mahino ki he ngaahi tefito'i ola ngaue 'oku fenapasi mo e langa fakalalakaka 'o e ngaahi ngaue lalahi mo e sekitoa fefononga'aki 'o hange koia ko 'ene 'asi 'i he Fa'unga Palani Langa Fakalalakaka 'a Tonga II pe ko e *Tonga Strategic Developmental Framework II (TSDF II)*.

Ko e ngaahi sevesi 'i he fefolau'aki vakapuna sivile, malini mo e taulanga, fefononga'aki hala pule'anga mo e fakalotofonua 'oku mahu'inga ki he fakalalakakafaka'ekonomika, fengae'aki mo e ngaahi pisinisi taautaha mo e maketi. Ko e tefito'i fatongia 'a e Potungaue 'oku hanga 'e he ngaahi pole ko 'eni 'o tataki

kitautolu ki ha founa ngaue 'e lava ke fakahoko 'aki hotau ngaahi fatongia. Ko e faka'amu ia 'a e Palani Ngaue ni ke falala'anga 'a e fefononga'aki mo e ngaahi langa ngaue 'oku fai.

Ko e fakakatoa, ko e ngaahi pole mo e ngaahi taumu'a ngaue kotoa kuo fokotu'u, 'oku fiema'u ki ai ha kau taukei 'i he ngaue mo e kakai 'o e fonua. Ko 'emau faka'amu ia ke kau fakataha e kau fakahoko fatongia 'a e Potungaue 'i hono teke 'a e fakahoko fatongia taau, pea langa hake 'i ha 'ataakai ngaue 'oku faka'utumauku ke kei tauhi aipe 'a e ngaahi va fekau'aki kotoa pe.

'Oku fakamahino'i atu 'e he Palani Ngaue ni 'a e 'ataakai 'oku tau ngaue ai, ngaahi pole kotoa pe mo e anga 'o 'etau leva'i lelei 'o ha ngaahi palopalema 'oku tu'unuku mai. 'I he taimi tatau, 'oku ha mahino mai 'a e fengae'aki vaofi 'a e kau fakahoko fatongia 'a e Potungaue mo e ngaahi lao mo e fokotu'utu'u ngaue kotoa pe ke a'usia 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngaue 'a e Potungaue.

'Oku ou talamonu atu ki he ta'u ngaue ko 'eni mo e to'o fatongia 'oku fai 'e he Potungaue, ke a'usia 'etau ngaahi taumu'a ngaue tefito 'e 36 mo e ngaahi me'afua ki hono tataki 'a e Palani Ngaue 'a e Potungaue.

'Oku ngaue 'a e Potungaue ke fakahoko 'a e Palani Ngaue ki he ta'u ko 'eni mo muimui ki he tataki 'o e Visone 'a e Pule'anga ke, "Paotoloaki 'a e Fakalalakaka ke fakalekesi e mo'ui 'a e taha kotoa".

Faka'apa'apa atu,

.....
Mr. Lopeti Heimuli
Talekita Pule Le'ole'o

Potungaue ki he Ngaahi Ngaue Lalahi

1. FAKAMATALA FAKALUKUFUA KI HE PALANI NGAUE 'A E POTUNGAUE (MOI)

1.1. TEFITO'I FATONGIA 'A E POTUNGAUE MOI

Ko 'emau fatongia ngaue 'oku makatu'unga ia 'I he ngaahi lao lolotonga, lao fakatonutonu mo 'emau taumu'a ngaue ki he ngaahi aleapau fakatu'apule'anga 'I he malumalu 'o e ngaahi konivesio kehekehe 'i he fefononga'aki mo e ngaahi ngaue lalahi.

Ka, 'I he feinga 'a e Potungaue ke nga'unu 'a e ngaue, 'e fiema'u ke fakalelei'I 'a e ngaahi lao mo e tu'utu'uni ngaue lolotonga ke fenapasi mo e fakahoko ngaue 'a e Potungaue 'I he taimi ni ka e pehe ki he tu'unga faka'ekonomika 'a e fonua.

'Oku fakamatala'I 'eni 'I loto 'i he Palani Ngaue 'a e Potungaue.

1.2 HALAFONONGA 'A E POTUNGAUE MOI

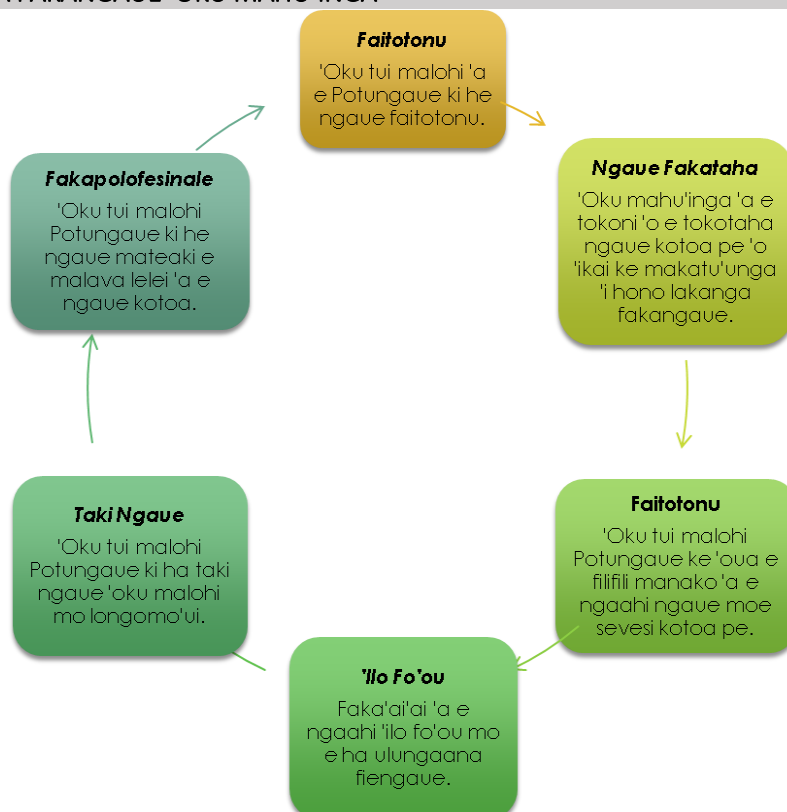
1.2.1 VISIONE 'A E POTUNGAUE

Ki he tupulaki 'o e tu'unga faka'ekonomika 'a e fonua ke tokoni'i ha Tonga 'oku tu'uloa mo mahu 'a hono 'ekonomika

1.2.2 MISIONA 'A E POTUNGAUE

Ko hono fotu ha ngaahi tu'utu'uni ngaue ki he ngaahi ngaue lalahi ('i he 'ilo fo'ou, vave mo 'i 'I ai hono ngaahi fakapapau) 'oku pou pou ke tiliva ha sisitemi 'oku falala'anga, tu'uloa mo malu ki he fiema'u fakangaue lalahi mo fefononga'aki 'a e fonua.

1.2.3 'ULUNGAANGA FAKANGAUE 'OKU MAHU'INGA

1.2.4 MOI NGAahi TEfITo'i LAo, Tu'utu'uni Mo e NGAahi ALEAPAU NGAUE MO Tu'APULE'ANGA

'Oku tataki 'e he ngaahi tefito'i Lao, Tu'utu'uni Ngaue mo e Ngaahi Palani ngaue kehekehe 'a e fakahoko fatongia 'a e Potungaue ki he Ngaahi Ngaue Lalahi. Ko e tepile 'I lalo 'oku ne lisi mai 'a e ngaahi tefito'i lao mo e ngaahi aleapay fakalotofale 'oku ne tataki 'a e fatongia 'o e Potungaue:

Tepile 1: MOI Ngaahi Tefito'i Lao, Tu'utu'uni mo e Ngaahi Aleapau Ngaue mo Tu'apule'anga.

VA'A	NGAAHI TEfITo'i LAO	NGAAHI ALEAPAU NGAUE/KONIVESIO MO Tu'APULE'ANGA
Sivile Vakapuna	<ul style="list-style-type: none"> • Lao ki he Fefolau'aki Vakapuna Sivile 2014 • Ngaahi Tu'utu'uni 'oe Fefolau'aki Vakapuna Sivile • Ngaahi Tu'utu'uni Fakatonutonu 'o e Fefolau'aki Vakapuna Sivile 1996 • Ngaahi Tu'utu'uni ki he Folau Vakapuna Sivile Totongi Tauanga Me'alele Mala'eVakapuna 2002 • Ngaahi Tu'utu'uni ki he Fefolau'aki Vakapuna Sivile Fakangatangata ki hono Ngaue'aki 'o e Kelekele 1996 	<ul style="list-style-type: none"> - 1929 Dec - Warsaw Convention for the Unification of certain Rules relating to International Carriage by Air - 1955- Protocol to Amend the Warsaw Convention of 1929, The Hague 1955 - 1944 Tisema - Konivesio ICAO/Chicago - 1971 Sepitema - Konivesio Hauge - 1963 Sepitema - Konivesio Tokyo - 1980 Oct- Protocol to Chicago Convention (Article 83 bis) - 1984 May- Protocol to Chicago Convention (Article bis 3) - 1988 Feb- Montreal Supplementary Protocol for the Suppression of Unlawful Acts of Violence at Airports Serving International Civil Aviation, Supplementary to the 1971 Convention - 1991 Nov- Montreal Convention on Marking of Plastic Explosives for the Purpose of Detection - 1970 Dec- Hague Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft - 1990- Protocol to amend ICAO Convention (Article 50) - 1990 Oct- Protocol Relating to an Amendment to the Convention on International Civil Aviation
Fefononga'aki mo e Hala Pule'anga	<ul style="list-style-type: none"> • Lao ki he Hala Pule'anga 1988 & Lao Fakaangaanga 2019 • Lao ki he Fefononga'aki Hala Pule'anga 1988 & Lao Fakaangaanga 2019 • Lao ki he Ngaahi Sevesi Fefononga'aki 2008 	
Malini mo e Ngaahi Taulanga	<ul style="list-style-type: none"> • Lao ki he uta 'o e ngaahi koloa 'i Tahi 2008 • Lao ki he uta 'o e Kau Folau mo 'enau Ngaahi Uta 'i Tahi 1977 • Lao ki he Tu'utu'uni ki he Toho'anga Vaka 1988 • Lao ki hono Pule'i 'o e Ngaahi Taulanga 1988 • Lao ki he Malu 'I Tahi 1988 	<ul style="list-style-type: none"> - SOLAS (Safety of Life at Sea) Convention - STCW Convention - Load Line Convention 196 - The Collision Regulations - The Tonnage Convention

	<ul style="list-style-type: none"> • Lao ki he Folau Vaka 1988 • Ngaahi Tuutuuni Lesisita ki he Folau Vaka 2002 • Ngaahi Tuutuuni Konivesio STCW ki he Folau Vaka 1998 • Moe ngaahi lao kehekehe pe I he malumalu 'a e Malini moe Taulanga 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Convention on Facilitation of International Maritime Traffic (FAL)</i> - <i>Convention on Limitation of liability for Maritime Claims (LLMC)1976 and Protocol of 1996</i> - <i>Convention for Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation (SUA) 1988</i> - <i>International Convention on Maritime Search and Rescue (SAR) 1989</i> - <i>Anti- Fouling Convention</i> - <i>Ballast Water Management Convention</i> - <i>Bunkers Convention</i> - <i>Hazardous and Noxious Substance (HNS) Convention</i> - <i>Konivesio 'Atenisi</i> - <i>MLM Convention (Maritime Liens and Mortgages) 1993</i> - <i>Oil Pollution Preparedness and Response Convention (OPRC)</i>
Pule ki he Langa mo e Ngaahi Sevesi Langa	<ul style="list-style-type: none"> • Lao Pule'I mo e Ngaahi Tu'unga 'oe Langa Fale 2002 • Lao Fakatonutonu ki he Pule'I 'o e Langa 2007 • Kouti fakafonua 'o e Ngaue Langa Fale 2007 	
Sivile 'Enisina	<i>Te'eki ai ha lao kiai</i>	
Fakakatoa	<ul style="list-style-type: none"> • Konisitotone 'o Tonga • Lao ki he Ngaue Fakapule'anga 2002, (Fakatonutonu) 2010, 2012, & 2014, • Tu'utu'uni ki he Kau Ngaue Fakapule'anga 2010 • Tuutuuni Ngaue 'a e Ngaue Fakapuleanga 2010, (Fakatonutonu) 2013 • Tuutuuni Fakaulungaanga ki he Ngaue Fakapuleanga 2010, 2016 • Lao ki hono Pulei 'a e Paanga 'a e Puleanga 2002, 1984, • Lao ki he Fakatau Fakapule'anga 2015 • Lao ki he Malolo • Fa'unga Palani Langa Fakalalaka 'a Tonga II • Ngaahi Kaveinga Mahu'inga Vivili Fakafonua 	

1.3 NGAahi KUPU FEKAU'AKI 'A E POTUNGAUE MOI

Ko e Palani Ngaue 'a e Potungaue 'oku mahu'inga ai 'a e ngaue fakataha mo uoungataha mo e ngaahi kupu fekau'aki kotoa pe. Ko e taumu'a 'a e Potungaue ke fakalelei'l 'a e ngaahi founa ngaue ki he fetu'utaki ke 'iai ha faingamalie 'o e ngaahi kupu fekau'aki ke tokoni'l 'o fakatatau ki honau taumua ngaue, kae pehe ki he kakai kotoa pe.

1.3.1 LISI KI HE NGAahi KUPU FEKAU'AKI 'A E POTUNGAUE

'I Loto	'I Tu'a
<ul style="list-style-type: none"> • Kau Ngaue 'a e Potungaue • (<i>katoa pe kau ngaue tu'uma'u mo e kau ngaue lau 'aho</i>) • Kau Fale'l ki he Potungaue mei tu'apule'anga pe fakalotofonua pe. 	<ul style="list-style-type: none"> • Fale Alea • Kapineti • Kau Minisita • Ngaahi Potungaue 'a e Pule'anga • Ngaahi Kupu Fekau'aki • Sekitoa Taautaha • Ngaahi 'Ofisi Talafekau Lahi 'a Tonga 'i Tu'apule'anga • Kautaha mei he tu'apule'anga 'oku nau tokoni fakapa'anga mai ki Tonga • Ngaahi Kautaha pe Potungaue 'I he Pasifiki • Ngaahi Ako (Lautohi Pule'anga, Kolisi mo e 'Iunivesiti) • Kau Konitulekitaa • Ngaahi Komuniti • Kakai kotoa

Tepile 2: Ngaahi Kupu Fekau'aki 'a e Potungaue ki he Ngaahi Ngaue Lalahi

1.3.2 FEKAU'AKI 'A E POTUNGAUE MO E NGAahi KUPU FEKAU'AKI

Kupu Fekau'aki	Kasitoma	Kautaha Ngaue (Fakakoloa)	Kautaha Tokoni (Partner)	Supavaisa
Kapineti mo Falealea ('ofisi 'o e Falealea)	X		X	X
Ngaahi Potungaue mo e Va'a 'a e Pule'anga (MFNP, PSC, AGO, POLICE, MIA, MOH, MAFF, MEIDEC, MOFA, MET)	X	X	X	X
Sekitoa taautaha (mei he sekitoa fefononga'aki, langa moe ngaahi konitulekita ki he ngaue hala)	X	X	X	
Ngaahi Poate 'a e Pule'anga (Poate Taulanga, Poate ki he Mala'evakapuna, Kautaha Vakatahi, 'Apiako ki he Malini etc.)	X	X	X	
Ngaahi Komuniti kuo mahino 'a e pa'anga fakavahenga ki he hala pule'anga	X		X	
Ngaahi Kautaha fakalotofonua mo mei tu'apule'anga	X	X	X	X
Ngaahi kautaha tokoni mei Tu'apule'anga		X	X	

Tepile 3: Fakaikiiki 'o e fekaunga'aki 'a e Potungaue mo e Ngaahi Kupu Fekauaki

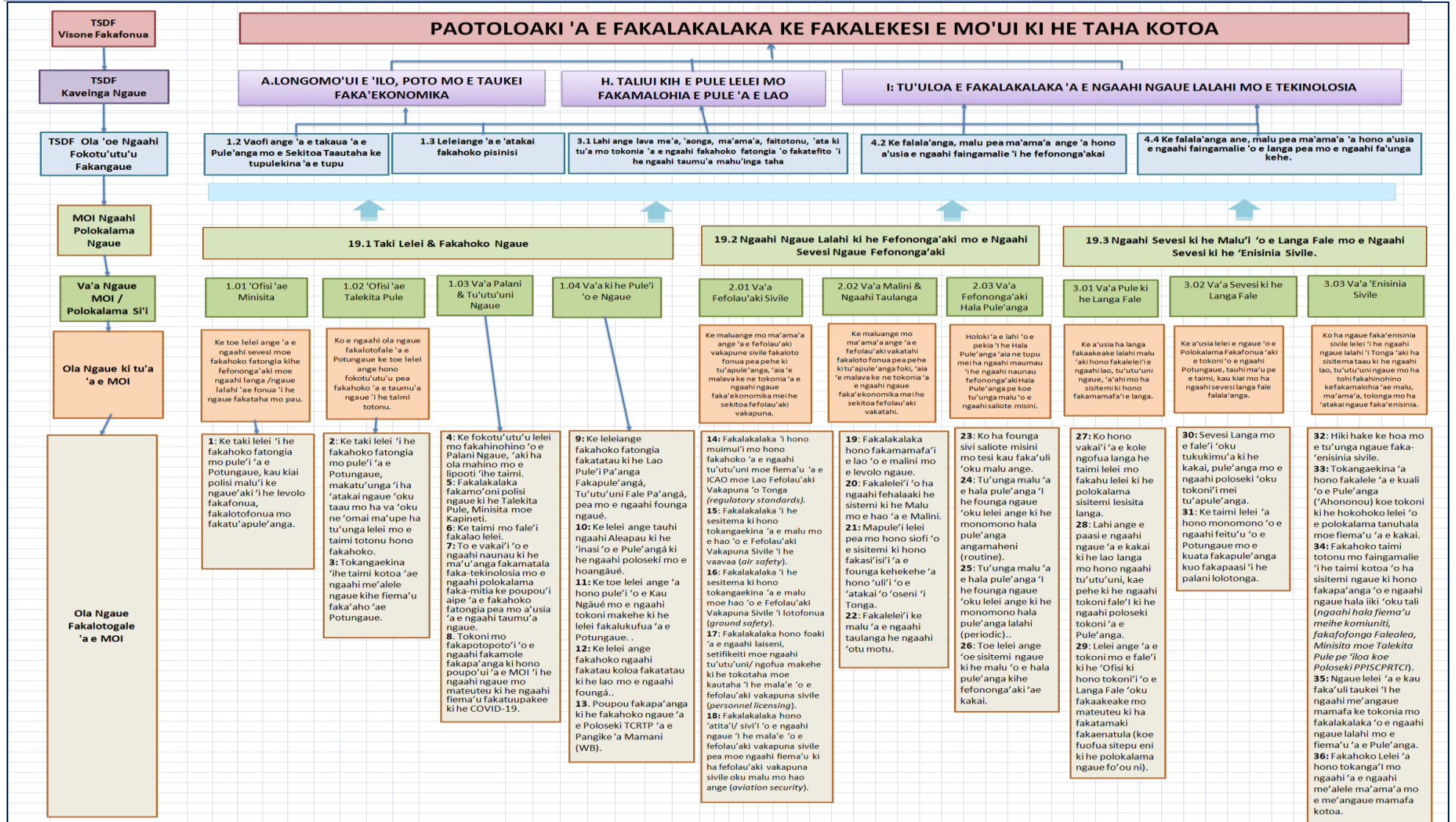
'Oku tali ui 'a e Potungaue ki he Ngaahi Ngaue Lalahi ki Kapineti. Ko hono fatongia ke tataki mo fa'u ha tu'utu'uni ngaue ke tokoni ki he fakalele 'a e ngaue mo faka'amu 'a e ngaahi ngaue. Ka 'oku toe kau pe mo hono siofi 'a e anga 'o e fakahoko ngaue 'a e Potungaue 'o fakatatau pe na'e palani'i. Ko e Falealea ko e va'a

mahu'inga taha ia ki he Pule'anga he 'oku fakahoko mai a e ngaahi fale'I, tokoni ki he fiema'u fakalao pea mo hono tali 'a e fokotuu patiseti 'a e MOI. 'Oku tatau pe 'a e Kapineti mo e Falealea 'I hono siofi mo muimui'I a e fakahoko fatongia 'a e pule'anga mo e 'u potungaue katoa.

'Oku toe tanaki pe ki heni 'a e 'ikai ke malava ke fakahoko kakato 'e he Potungaue 'ene fatongia ka 'e fiema'u moe ngaahi tokoni makehe 'o e ngaahi kupu fekau'aki kae pehe ki he ngaahi potungaue felave'I 'oku 'asi atu 'i he Tepile 2. Ko e peletifomú ngaue 'oku lolotonga ngaue'aki 'e he Potungaue 'oku ne tataki ia ke fakakau mai 'a e ngaahi kautaha, kupu fekau'aki kae pehe ki he kau kasitoma 'a e Potungaue. 'Oku ngaue vaohi 'a e Potungaue mo e ngaahi kautaha 'I he sekitoa fefononga'aki ka e pehe ki he ngaahi kautaha 'I he langa fale. Kapau na'e 'ikai ke ma'u 'a e pou pou mei he ngaahi kautaha ko 'eni, 'e 'ikai ke kakato 'a e fakahoko 'e he Potungaue 'a e ngaahi fatongia mamafa ko 'eni. Koia ai, koe ngaahi kautaha 'oku lau pe kinautolu ko e kasitomaa, kautaha hu koloa ki he Potungaue mo e hoa ngaue 'i he tafa'aki fakatekinikale ki he hala, fefononga'aki mo e langaa. 'Oku tokoni lahi moe ngaahi tokoni mei he ngaahi komiunitii ki he fakahoko 'e he Potungaue hono fatongia ki he kakai kae tautefito ki he tanu hala angamaheni (routine). 'I he taimi tatau 'oku ngaue fakataha 'a e ngaahi komiunitii moe Potungaue ki hono fakalele 'o e ngaue ki hono fakalelei'I 'o e hala moe ngaahi ngaue makehe. 'I he fekau'aki 'a e Potungaue moe ngaahi kupu fekau'aki mei tu'apule'anga, 'oku kei hokohoko atu aipe 'a e tali lelei 'e he Potungaue 'a e ngaahi tokoni mei tu'apule'anga.

'Oku kau heni 'a e Komisoni 'o e Pasifiki Saute (pe SPC), Kautaha ki he Malu 'a e Fefolau'aki Vakapuna Sivile fakatu'apule'anga (pe ICAO) pea moe Kautaha Fakatu'apule'anga 'o e Malini (pe IMO). 'Oku fakafatongia 'aki 'a e Potungaue kene fakahoko 'a e ngaahi taketi ngaue fakatu'apule'anga mei he ngaahi kautaha lalahi ko 'eni 'i he malumalu 'o e Pule'anga, ka 'i he taimi tatau, 'oku tokoni'i mai 'e he ngaahi kautaha ko 'eni 'a e Potungaue 'i he totongi koloa pe pa'anga ki hono fakahoko lelei 'o e ngaahi taketi ngaue ko 'eni. Ko e ongo kautaha ki he IMO mo e ICAO 'oku na fakatou siofi 'a e levolo ki he fakamalohia 'o e ngaue mei he ngaahi fonua memipa 'i he tafa'aki 'o e malini mo e fefolau'aki vakapuna sivile. Ko e tu'unga ngaue 'a e ongo kautaha ni 'oku ne pouaki 'I he taimi kotoa 'a e ngaahi sevesi 'oku malu mo hao ki he kakai. 'O tukukehe mei he ongo kautaha ko 'eni, ko e ngaahi kautaha tokoni fakatu'apule'anga hange koe Pangike Langa Fakalalaka 'o 'Esia (pe ADB), Pangike 'o Mamani (pe WB), Pule'anga 'o Nu'usila mo 'Aositelelia, Tokoni mei Siaina mo e JICA, 'oku tokoni hangatonu ki he Potungaue 'i he fiema'u fakapa'anga mo e tokoni makehe. 'O kapau 'e 'ikai ma'u 'a e ngaahi tokoni ko 'eni, 'e ikai malava ke fakalelei'I 'a e founa ngaue 'a e Potungaue 'o hange ko hono palani'i. Ko e pilote palani ngaue 'oku kau ai 'a e ngaahi poloseki 'oku fakapa'anga mai 'e he ngaahi kautaha mei tu'apule'anga. 'E kei hokohoko atu pe 'a e feinga 'a e Potungaue ke tauhi mo laka kimu'a 'a 'ene ngaue moe ngaahi kautaha mahu'inga ko 'eni.

1.4 MAPE OLA NGAUE 'A E POTUNGAUE MOI KI HE TA'U FAKAPA'ANGA 2020/2021

Fakatatal: Mape Ola Ngaue 'a e Potungauae ki he Ngaahi Ngaue Lalahi 2020

1.5 FEKAU'AKI 'A E POTUNGAUE MOI MO E FA'UNGA PALANI LANGA FAKALAKALAKA 'A TONGA II, SDG MO E NGAAHI PALANI NGAUE MAKEHE MEI TU'APULE'ANGA.

1.5.1 KO E NGAAHI FATONGIA 'O E MOI 'I HE TAKIMAAMA KO IA 'A E TSDFII PEA KO E TAKETI FOKI IA 'A E SDG.

Fa'unga Palani Fakalalakaka 'a Tonga II;

'Oku nofo'ia ma'u pe 'I he 'atamai mo e fakakaukau 'a e potungaue ni 'a 'ene palani fokotu'utu'u ngaue ko ia ki he ta'u 'e tolu ka hoko mai kuopau ke nau lele ke fenapasi mo fepotupotu tatau pea vavaofi ma'u pe pea mo e palani langa fakalalakaka fakafonua TSDF II. 'Ikai ke ngata ai ka ko hono toe vakaki'i ko'eni 'o e Palani fakatahataha ni 'oku fakataumu'a ia ke fai hano fakamalohia mo fakaivia 'a e fokotu'utu'u ngaue 'a e potungaue ke fenapasi lelei ma'u pe 'a hono fakahoko mo hono fakalele ke 'alu fakataha 'o fakatatau ki he kaveinga ngaue fakafonua 'a ia ko hotau tefito'i fatongia ia pea mei he TSDFII. Koe'uhi ko e hulu mo e faufau 'a hono mahu'inga mo hono ma'ongo'onga ko ia ki he potungaue kuo ha mahino mai ai 'a e ngaahi Ola fakafonua ni.

- A. longomo'ui e 'ilo, poto mo e taukei faka'ekonomika.**
- E. taliui ki he pule lelei mo fakamalohia e pule 'a e lao.**
- F. tu'uloa e fakalalakaka 'a e ngaahi ngaue lalahi mo e tekinolosiaa.**

'I hono maa'usia ko ia 'o e ngaahi ola fakafonua ni, kuo ha mai ai ha ngaahi ola 'o e fepoupouaki fakakautaha (pea 'oku 'i he mafai ia 'o e TSDF II). 'Oku vahevahe leva ia ki ha poutuliki 'e nima 'a ia ko e Faka'ekonomika, Fakasosiale, Fakapolitikale, Ngaahi'anga Lalahi pea moe tekinolosia pea pehe foki ki he Ngaahi Koloa fakaenatula pea moe atakai foki. Ko e ngaahi poutuliki ni leva 'oku toe vahevahe'i fakakulupu ia 'o fakatatau pea mo honau ngaahi mahu'inga fakalukufua ki hotau tu'unga faka'ekonomika, ko e vahevahe ko'eni ki he kulupu 'e ua ko e taha ko e Poutuliki fakaengae'anga, pea ko e taha leva ko e Poutuliki 'o e Ngaahi Me'a Humai.

Koia ai ko e ngaahi Poutuliki ko'eni 'e nima kuo fai 'a hono faka'ilonga'i makehe'i 'e he potungaue ko ha tefito'i me'a mahu'inga ia ke ne fai hono fakanaunau'i pea mo 'ene 'omi 'a e ngaahi lavame'a kotoa pe ko ha ngaahi ki fakapotungaue ia kena fakaava mai ha ngaahi ola 'oku mahulu atu 'o hange ko 'ene ha ko ha ngaahi Poutuliki 'o e a. Ngaahi ngaue'anga faka'ekonomika, e. Fakapolitikale c. Ngaue'anga Lalahi pea mo e tekinolosia. Ko 'eni 'a e ola kuo fokotu'utu'u 'ehe potungaue ma'ae ngaahi poutuliki takitaha.

1.2 Ngāue vāofiange 'a e Pule'anga' mo e Sekitoa Taautaha' pea pehe ki he ngaahi kulupu kehekehe pe 'i he Fonua. ('Economika)

1.3 Lelei ange 'a e 'ataakai fakahoko pisinisi', faka'ai'ai ke to e lahi ange 'a e fakatupu koloa' pea ke tu'uloa. ('Economika)

3.1 Ke toe lelei ange, vave, faingofua, lava ke totongi, faitotonu mo 'ata kitu'a 'a e Potungaue 'a e Pule'anga, 'o fakamamafa 'i he ngaahi fiema'u vivili 'a e kakai. (Politiki)

4.2 Ke toe falala'anga ange, malu mo hao pea ma'ama'a ange 'a e ngaahi ngaue fakafefononga'aki (Ngaahi naunau lalahi moe Tekinolosia)

4.4 Ke toe falala'anga ange, malu mo hao pea mo ma'ama'aange 'a e ngaahi langa fale pea moe ngaahi fa'unga felave'i (Ngaahi naunau lalahi& Tekinolosia)

Koe ngaahi taumu'a ola fakapotungaue kuo fakaha atu, kuo fakapapau'i koe fatongia tefito ia 'o e Potungaue ni. Koe palani ko'eni 'oku fa'u foki ia ke ne tokonia 'a e ngaahi ngaue lolotonga 'aia 'oku kei hokohoko atu koe'uhi toe lelei ange 'a e tu'unga hono a'usia 'a e ngaahi ola ko'eni.

Koia ai, koe Palani ko'eni 'oku toe fakahu atu ki he 2021/22 'oku ne hulu'i mai 'a e ngaahi fakaikiiki e palani 'a e Potungaue 'aia 'oku fakakalasi atu 'i he polokalama lalahi 'e **3**. 'Oku tokonia e ngaahi polokalama lalahi ko'eni 'ehe ngaahi ola fakaloto'i potungaue 'e **36** 'aia 'oku nau 'i he malumalu 'o e ngaahi polokalama tokoni, pea 'oku taliui kiai 'a e ngaahi Va'a kotoa 'a e Potungaue 'aia 'oku

makatu'unga mei ai 'a 'enau ngaahi palani ngaue pea moe ngaahi poloseki fo'ou oku kole ki he ta'u fakapa'anga ko'eni.

1.5.2 NGAHI PALANI TU'ULOFAKAMAMANI LAHI (SDGS)

Hange koia koe Fa'unga Palani Fakalalakala 'a Tonga hono II, 'oku loto pe 'a e Potungae ke ne toe fakaha heni 'a e ngaahi taketi fakamamani lahi 'aia na'e makatu'unga mei ai 'a hono siofi 'o 'ene palani ko'eni kau kiai 'a 'ene ola fakaloto'i potungae moe ngaahi ngaue 'aia 'oku fiema'u mei he palani fakafonua 'a Tonga hono II.

Koe 'Asenita 2030 ki he Ngaahi Fakalalakala Tu'uloa-SDGs, 'oku ne 'omai 'a e ngaahi motolo kuo loto kiai e ngaahi fonua 'o mamani, 'aia 'oku pehe tenau tokoni ki hono tau'i e ngaahi faingata'a'ia fakamamani lahi 'aia 'oku ne uesia e ngaahi fonua kotoa 'o mamani. Koe ngaahi nofo faingata'a'ia ko'eni 'oku felave'ia moe nofo masivesiva, 'ikai ke tatau, feliuliuaki e 'ea, 'auhia 'o e 'ataakai, melino moe fakamaau totonu. Koe motolo ko'eni 'oku 'iai e ngaahi kaveinga ola 'e 17 pea 'i he ngaahi ola fakamamani ko'eni 'oku 'iai e ngaahi taketi ke a'usia 'i he fo'i kaveinga ola kotoa pe. Kaekehe, koe ngaahi taketi 'e ni'ihi 'oku fiema'u ia ke a'usia he ta'u 2020 'aia 'oku to moloto ia he ta'u fakapa'anga ko'eni. Koe 'Asenita ko'eni 'oku fiema'u foki ia ke ngaue'ia 'i he levelo fakafonua.

Koe ngaahi kaveinga ola ko'eni 'oku fu'u mahu'inga 'aupito pea 'oku 'iai 'a e ui ki he ngaahi fonua kotoa 'o mamani, masivesiva mo tu'umalie ke nau tokoni ai ke 'ai'ai 'a e nofo faingamalie pea 'i he taimi tatau ke malu'i hotau palanite. Ko hono fakangata koia 'a e nofo masivesiva kuopau ke 'alu fakataha ia mo ha ngaahi founa 'e lava ke ne tokonia 'a e langalanga hake faka'ekonomika pea mo tokonia 'a e ngaahi fiema'u vivili fakasosiale kau atu kiai 'a e mo'uielei, malu'i fakasosiale, pea moe ngaahi faingamalie ngaue.

Neongo 'oku 'ikai ke 'iai ha fiema'u fakalao ke fakakakato 'a e ngaahi taumu'a tu'uloa fakamamani lahi 'ehe ngaahi fonua, ka 'oku 'iai e 'amanaki ki he ngaahi Pule'anga kenau loto'aki 'a e ngaahi kaveinga ola pea ke fokotu'u 'enau ngaahi palani fakafonua ke ne muimui ofi'i 'a hono a'usia 'a e ngaahi kaveinga ola 'e 17.

'I hono fakahoa 'a e mahu'inga 'o e ngaahi kaveinga ola fakamamani lahi ko'eni ki he fatongia 'o e Potungae, koe ngaahi kaveinga ola 'eni mo honau ngaahi taketi 'oku fiema'u ke taliui hangatonu kiai 'a e Potungae. Tanaki atu kiai 'oku 'iai foki moe ngaahi kautaha fakamamani lahi 'oku 'iai 'enau ngaahi taketi 'oku fiema'u ai e tokoni 'a e Potungae, kau ai 'a e IMO, ICAO, WHO pea moe ngaahi kautaha kehe. 'Aia kuo nau ngaue mai 'o fokotu'u 'enau ngaahi fa'unga ngaue 'o fakafehokotaki ki he ngaahi kaveinga ola fakamamani koe'uhi ke a'usia 'a e 'Asenita 2030.

Taumu'a Tu'uloa Fakamamani lahi 3: Ola: Fakapapau'i hono faka'ai'ai 'o e nofo mo'uielei ki he tokotaha kotoa 'i ha fa'ahinga ta'u pe.

Taketi fekau'aki tonu moe Potungae:

3.6	'I he'ene a'u ki he ta'u 2020, kuopau ke vakai'i 'oku holo 'aki ha vaeua 'a e lahi 'o e ngaahi pekia moe lavea fakamamani lahi 'i he hala pule'anga.
-----	--

Taumu'a Tu'uloa Fakamamani lahi 8: Ola: Faka'ai'ai 'a e fekaukau'aki moe tu'uloa 'a e tupulaki faka'ekonomika, faingamalie ngaue 'oku lelei ki he tokotaha kotoa pe.

Taketi fekau'aki tonu moe Potungae:

8.8	Malu'i e ngaahi monu'ia fakangaue, faka'ai'ai 'a e malu moe hao he ngaue'anga ki he tokotaha kotoa, kau ai moe kau ngaue 'oku nau 'i he ngaahi Fonua muli, tautefito ki he kau ngaue fefine pea pehe kiate kinautolu he ngaahi ngaue'anga 'oku fakatu'utamaki ange.
-----	---

Taumu'a Tu'uloa Fakamamani lahi 9: Ola: Langa hake ha naunau lalahi 'oku ne matatali ha ngaahi fakatamaki he kaha'u, faka'ai'ai 'a e fakalalakala fakalotofonua pea moe ngaahi 'ilo fo'ou.

Taketi fekau'aki tonu moe Potungaue:

9.1	Fo'u ha ngaahi naunau lalahi 'oku lelei ange 'ene tu'unga matatali ha fakatamaki, falala'anga mo tu'uloa, kau kiai 'a e ngaahi naunau fefononga'aki, ke ne tokonia 'a e langa fakalalakaka faka'ekonomika pea moe kau ngaue, ke fakataumu'a ki he lelei fakalukufua 'a e tokotaha kotoa pea ma'ama'a ange.
9.4	'I he'ene a'u ki he ta'u 2030, koe ngaahi naunau lalahi moe ngaahi kautaha langa ke fakalalakaka'i pea ke tu'uloa 'a 'enau fai fatongia, fakafou mai 'i he'enu ngaue'aki lelei e ngaahi ivi pea ke nau pusiaki'i e ngaahi founa moe tekinolosia 'oku nau malu'i e atakai.
9.6	Fakahoko ha fakalalakaka'i 'o e ngaahi naunau lalahi 'aia 'oku tu'uloa mo nau matatali ha fa'anhingha fakatamaki 'i he ngaahi fonua langalanga hake, pea ke lelei ange 'a e ngaahi tokoni fakapa'anga, tekinolosia moe tekinikae ki he ngaahi Fonua 'Afilika, moe ngaahi Fonua masivesiva ange moe ngaahi Fonua iiki.

Taumu'a Tu'uloa Fakamamani lahi 11: Ola: Ke ngaahi 'a e Ngaahi Kolo lalahi pea moe ngaahi feitu'u nofo'anga kakai ke nau fekaukau'aki, malu, tolonga pea mo tu'uloa foki.

11.1	'I he ta'u 2030, ke fakapapau'i 'oku nofo 'a e tokotaha kotoa 'I ha fale 'oku malu mo ma'ama'a fakapa'anga ange pea kenau ma'u moe ngaahi sevesi angamaheni pea ke fakalalakaka'i e nofo fakatokolahi.
------	--

Taumu'a Tu'uloa Fakamamani lahi 13: Ola: Fakahoko ha ngaahi ngaue ke tau'i 'aki 'a e feliuliaki e 'Ea mo hono ngaahi nanunga.

Taketi fekau'aki tonu moe Potungaue:

13.1	Fakamalohia ange 'a e ngaahi ivi ke matatali'aki 'a e ngaahi nanunga 'o e fakatamaki fakaenatula he ngaahi Fonua.
13.2	Fakakau 'a e feliuliaki 'a e 'Ea he ngaahi tu'utu'uni fakafonua, ngaahi founa moe palani.

Taumu'a Tu'uloa Fakamamani lahi 14: Ola: Malu'i moe ngaue lelei 'aki 'a e 'oseni mo hono ngaahi naunau.

Taketi fekau'aki tonu moe Potungaue

14.1	'I he'ene a'u ki he ta'u 2025, kuopau ke fakasi'isi'i hifo 'a e ngaahi fakaveve mo hono uesia 'o e ngaahi naunau 'o 'oseni, kau kiai 'a e ngaahi ngaue 'i he fonua pea pehe ki he ngaahi fakaveve 'oku nau uesia 'a e me'amo'ui 'o tahi.
------	--

1.5.3 KO E FATONGIA 'O E POTUNGAUE 'I HONO FAKAFEHOANAKI KI HE 'ASENITA VIVILI 'A E PULE'ANGA PEA PEHE KI HE NGAahi PALANI 'A E NGAahi KOMIUNITI.

1.5.3.1 NGAahi 'ELIA FIEMA'U VIVILI 'A E POTUNGAUE 2019/2020 (PE 'GPA')

Fakatatau ki he ngaahi 'elia vivili kuo tali 'ehe Pule'anga, 'oku 'iai e ngaahi 'elia mahu'inga ai 'e hiva (9) 'aia kuo tali 'e he Kapineti ke ngaue'i 'ehe ngaahi Potungaue pea kenau tokoni ki hono fakafuo 'a e ngaahi Palani Ngaue mo Patiseti 'a e ngaahi Potungaue. Felave'i moe MOI, kuo tali 'ehe Kapineti ke ne tataki 'a e kulupu 'oku ne tokanga'i 'a hono ngaue'i 'o e 'elia vivili fika fa 'aia koe;

5.1.1 "Fakalelei ke fakahoko ki he ngaahi Polokalama Fakamatamamata lelei hotau fonua (ngaahi ngaue fakalalakaka'i 'o e Hala Pule'anga moe Ngaahi Naunau lalahi)"

Kakato 'a e Ngaue 'i he FY2019/2020: 'I hono poupu'i 'a hono ngaue'i 'a e fiema'u vivili ko 'eni, na'e fokotu'u 'e he Potungaue ha Polokalama Si'i/Ola Ngaue/Va'a Ngaue ko e Va'a ki he Langa fakalalakaka 'o e ngaue fakamatamatalelei moe tokangaekina 'a e koloa 'o e Pule'anga, ki he ta'u

fakapa'anga 2019/20 'o fakataumu'a ki hono tataki, fakahoko 'a e ngaue pea mo siofi 'a e ngaahi fatongia mamafa tautefito'i ki he 'elia ngaue ko 'eni. Ko e ngaahi polokalama ngaue lolotonga felave'i mo 'eni, 'oku 'osi fakataha'i ia ki he polokalama ngaue 'a e Va'a ko 'eni.

Pou Tuliki Ngaue:	'Elia Ngaue Mamafa: (hokohoko ki he fiema'u vivili 'a e Potungaue)	Taketi/Tu'unga 'oku 'i ai 'a e Ngaue:
SF 4:Fakalelei 'a e Ngaahi Polokalama Ngaue ki he Fakamatamatalelei (Fakalalaka 'o e Ngaahi Hala Fefononga'aki moe Ngaahi Ngaue Lalahi)		
Poutuliki ki he Ngaue Lalahi & Tekinolosia (5)	<p><u>5.1.1 Hala Fefononga'aki</u> 5.1.1.1 Katoa 'o e Ngaahi Hala 'i he Ngaahi Komuniti ke tanu hili 'a e ta'u 'e 3.</p>	<p>'Oku toe pe ta'u 'e 2 pea malava 'a e taumu'a ngaue ko 'eni ki he matamatalelei – poupo'ui 'a e Tu'utu'uni Kapineti fika 1230 'o e 'aho 01 Novema 2019 pea moe Tu'utu'uni Kapineti fika 1321 'o e 'aho 22 Novema 2019 ki he <i>Fuofua Poloseki Mahu'inga 'a e Pule'anga ke poupo'ui 'a e fengaue'aki ki he Fefononga'aki Hala Pule'anga, Fetu'utaki mo e Ngaue Lalahi (pe PPISCPRTCI)</i>, 'a ia 'e kamata mo hono patiseti na'e tali koe \$45m ki he fuofua ta'u. Koe patiseti fakakatoa ki he poloseki ko 'eni koe \$300m.</p> <p>Ko e tokoni fakanaunau ki he Poloseki PPISCPRTCI, na'e tali 'e he Kapineti 'i Novema 2019 (Tu'utu'uni Kapineti fika 1236) ke fakafoki 'a hono fakalele 'o e kualimaka 'i 'Ahononou ki he Pule'anga.</p>
	<p><u>5.1.5 Fakamatamatalelei</u> 5.1.5.1 Fakamavahe'i 'a e fatongia ngaue mamafa 'e ua 'a e Potungaue ki he Ngaahi Ngaue Lalahi ki he Potungaue ki he Fefononga'aki mo e Potungaue ki he Ngaahi Ngaue Lalahi. 5.1.5.3 Koe fatongia ngaue ki he Matamatalelei 'e hoko ia ko ha Va'a fo'ou 'i he Potungaue ki he Ngaahi Ngaue Lalahi.</p>	<p>Na'e tali 'e he Kapineti 'i he 'aho 03 Me 2019 (Tu'utu'uni Kapineti fika 570). Na'e fokotu'u 'a e Va'a fo'ou ki he Matamatalelei 'i he ta'u fakapa'anga lolotonga pea 'e hokohoko atu pe 'a e ngaue 'a e Va'a ko 'eni ki he ta'u fakapa'anga 2020/21, kaikehe 'oku fiema'u ke fakangau'ei 'a e kau ngaue fo'ou 'i he founa totonu 'a hono tali pea mahino 'oku 'i iai 'a e pa'anga. Ko e Potungaue ke fakahu 'a e kole fakalahi kaungaue ko 'eni ki he MOF pea moe PSC 'i he FY20/21.</p>
	<p><u>5.1.7 Langa</u> 5.1.7.1 Fakalelei mo fai pau ki he Lao Pule'i mo e ngaahi tu'unga 'o e Langa Fale kae pehe ki hono fakahoko 'o e ngaahi poloseki lalahi 'a e Pule'anga ki he Ngaahi Ngaue Lalahi. - 'Ofisi ngaue mo e ngaahi fale fo'ou: ki he mateuteu moe fakaakeake mei he Saikolone Talupiki ko Gita. - Kakato 'a e ngaue ki hono fakalelei'i 'a e Lao Pule'i mo e ngaahi tu'unga 'o e Langa Fale kae pehe ki he ngaahi lao fekau'aki ki he Langa Fale.</p>	<p>Na'e toe fakahu 'e he Potungaue ki he Kapineti 'i he 'aho 17 'o Sanuali 2020 'a e fuofua Tu'utu'uni Ngaue 'a Tonga ki hono tokoni'i 'o e Langa Fale 'oku fakaakeake mo mateuteu ki ha fakatamaki fakaenatula ke fakatokanga'i 'e he pule'anga 'a e konga mahu'inga ko 'eni mo faka'ai'ai ha tokoni mei tu'apule'anga.</p> <p>Kuo 'osi fokotu'u 'e he Potungaue ha Va'a ngaue si'i ke fakaangaanga ki hono tokangaekina 'a e Tu'utu'uni ngaue ko 'eni, pea 'oku 'i he malumalu 'o e Va'a BCD.'Oku ui eni ko e <i>'Ofisi ki hono tokoni'i 'o e Langa Fale 'oku fakaakeake mo mateuteu ki ha fakatamaki fakaenatula</i>, ko e kole patiseti moe kau ngaue ki heni 'e fakahu ia 'i he ta'u fakapa'anga fo'ou FY2020/21.</p>
	<p><u>5.16 Fefononga'aki</u> 5.1.6.1 Fakalelei mo fai pau ki he ngaahi tukupaa ngaue mei tu'apule'anga ki hono tataki 'o e</p>	<p>Ko e 'atita 'o e Malini 'a Tonga na'e kakato ia 'i Me 'o e 2019 pea koe 'atita ki he fefolau'aki sivile vakapuna na'e kakato ia 'i Novema 'o e</p>

	<p>ngaahi founa kotoa ki he fefononga'aki (fakahoko mo faka'au 'o e ngaahi ola ngaue mei he 'Atita 'o e Fefolau'aki Sivile Vakapuna mo e Malini 'a ia na'e fakahoko 'i he 2019).</p> <p>Hala Fakakavakava (Patangata - Makaunga)</p>	<p>2019.</p> <p>'Oku fakatatali 'a e Potungaue ki he ngaahi lipooti 'atita faka'osi ke fakahu mai mei he kau ngauefale'i ki he Potungaue kimu'a pea tali 'e he Potungaue 'a e ngaahi lipooti kae kamata hono fakahoko kakato 'a e ngaahi fekumi 'I he lipooti.</p> <p>Ko e 'osi fakahu mai 'a e kole mei he ongo Va'a ngaue (CAD & MPD) ke fakalahi 'ena kau ngaue koe tokoni ki hono fakahoko kakato 'e he ongo Va'a 'a e ngaahi fekumi mo e ngaahi fokotu'u 'i he ngaahi lipooti.</p> <p>Kuo 'osi fokotu'u 'a e PMU pea 'oku 'ofisi 'i he MOI 'o kamata mei Novema 'o e ta'u kuo'osi, 'o tanaki atu ki heni 'a e kei hokohoko atu pe 'a e fakahoko fatongia 'a e 'ofisi ni.</p>
	<p><u>5.1.2 Ngaahi Naunau ki he fiema'u vivili 'a e kakai (Public Utilities)</u></p> <p>5.1.2.2 Maama Hala</p> <p><u>5.1.3 Ngaahi Uafu/Fale Tali'anga Pasi</u></p>	<p>i. Ngaahi Poloseki 'oku fokotu'u ki he;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ngaahi maama hala sola 'e 500 ke tokoni ki he polokalama ngaue Matamatalelei pea na'e 'osi fakahu eni 'I Novema 'o e ta'u kuo'osi ki he Tokoni fakapa'anga mei he Pule'anga Siaina. - Ngaahi maama hala 'e 50 pea langa moe ngaahi fale tau'anga pasi ki he fanauako 'I Tonga na'e 'osi fakahu eni kimu'a pea tapuni 'a e FY2019/20 ki he tokoni mei tu'apule'anga. 'Oku faka'amu 'a e Potungaue 'e ma'u mai ha tali ki he kole ni lolotonga 'o e FY2020/21.

1.5.4 FUOFUA POLOSEKI MAMAFa 'A E PULE'ANGA KI HE NGAaHI KOMIUNITI 2020 – 2022 (LILIU HONO 2)

Ko hono liliu hono ua (2) 'a e Fuofua Poloseki Mamafa 'a e Pule'anga ki he Ngaahi Komuniti mei he ta'u 2020 – 2022 na'e fakapaasi ia 'I Kapineti 'i he 'aho 29 'o Sanuali 2020 (fakaha 'i he Tu'utu'uni Kapineti Fika 38).

'Oku fiema'u 'a e ngaahi Potungaue fakalukufua kenau toe foki 'o siofi fakalelei 'enau Palani Ngaue mo e Founa fa'u 'enau patiseti ki he piliote 2020/21 ki he 2022/23 pea moe 2023/24 ki he 2025/26 ke fakatatau mo e ngaahi poloseki 'e ono (6) 'oku fokotu'u 'e he Palemia mo e kau Minisita 'a e Kapineti, ko e ngaahi poloseki fiema'u vivili 'eni mo fokotu'u fo'ou ki he fonua ke fakahoko 'I he piliote 2020 – 2022:

- 1) **Fakakakato mo fakalelei 'a e ngaahi hala fefononga'aki, 'i he ngaahi tu'unga kehekehe 'o e hala (hala lahi, hala ngoue, hala 'o e ngaahi komiuniti moe ngaahi kolo) pea kau ki ai mo hono fokotu'u 'o e ngaahi maama hala, tu'asila ki he meili 'o e 'api takitaha, ngaahi polokalama fakamatamatalelei pea mo e ngaahi katoanga fakafiefia;**
- 2) **Fakakakato ke takitaha 'a e 'api kotoa mo e toileti palangi ke fetongi'aki 'a e ngaahi toilet keli;**
- 3) **Fokotu'u 'a e ngaahi tangike vai ke tokonaki ki he fiema'u vai 'a e kolo takitaha pea ke lele ma'u pe 'o houa 24;**
- 4) **Langa 'a e ngaahi fale peki ki hono fa'o 'a e ngoue, ngaue fakame'aa ke fakatau ki tu'apule'anga;**
- 5) **Langa ha ngaahi senita lalanga ki he kakai fefine ke faka'ai'ai kinautolu ke tupulaki 'a e ngaue fakamea'a; mo**

6) Langa ha ngaahi tau'angapasi ki he fanau ako pea ke tu'u 'i he hala lahi 'o e kolo takitaha.

Ngaahi Poloseki Fokotu'u Fo'ou makehe ki he Ngaahi Potungaue kenau fakakaukau ki ai 'i he taimi Palani Ngaue:

- i. Fakalahi ki he to'anga 'o e Mala'evakapuna Vava'u (fakahangatonu ki he fatongia 'a e Potungaue/MOI)
- ii. Fakafo'ou 'o e ngaah uafu/taulanga vaka 'i Tongatapu, 'Eua, Ha'apai, Vava'u mo e Ongong Niua 'o kau ai moe ngaahi uafu na'e uesia 'e he saikolone talupiki ko Tino (fakahangatonu ki he fatongia 'a e Potungaue/MOI)
- iii. Langa 'o e ngaahi hala fakakavakava 'i Tongatapu, 'Eua, Ha'apai mo Vava'u ke fakafiemalie'l 'a e tafe 'a tahi (fakahangatonu ki he fatongia 'a e Potungaue/MOI)
- iv. Langa 'o e ngaahi fosoa ki tahi ke malu'l 'o e ngaahi 'elia 'oku ma'ulalo 'i Tongatapu mo e ngaahi 'otu motu ('ikai fakahangatonu ki he fatongia 'a e Potungaue/MOI)
- v. Langa fo'ou 'a e Falemahaki 'l Vava'u pea moe ngaahi Kiliniki 'i Vava'u mo Tongatapu ('ikai fakahangatonu ki he fatongia 'a e Potungaue/MOI)
- vi. Fokotu'u ha Kiliniki ki he Taialasisi ('ikai fakahangatonu ki he fatongia 'a e Potungaue/MOI)
- vii. Langa fo'ou mo fakalelei'l 'o e ngaahi lokiako ke toe malu ange ('ikai fakahangatonu ki he fatongia 'a e Potungaue/MOI)
- viii. Langa ha uafu fakavaha'apule'anga ki he Takimamata 'l Mui'l Talau, Vava'u mo Pangai, Ha'apai ('ikai fakahangatonu ki he fatongia 'a e Potungaue/MOI)
- ix. Langa 'a e Senita Va'inga Fakafonua (sitetiume)/Mala'e va'inga 'l Vava'u, Ha'apai mo 'Eua ('ikai fakahangatonu ki he fatongia 'a e Potungaue/MOI)
- x. Langa 'o e ngaahi 'alu'anga mo e lue'anga 'l he ngaahi kolo (fakahangatonu ki he fatongia 'a e Potungaue/MOI)
- xi. Langa 'e ngaahi peito 'oku malu mo mo'uilelei 'l he kolo takitaha (fakahangatonu ki he fatongia 'a e Potungaue/MOI)
- xii. Langa mo fakalelei'l 'o e ngaahi 'apitanga polisi pea mo ngaahi polisi fakakolo ke tokoni ki hono ta'ui 'a e kau faihia kae tautefito ki he faito'o konatapu ('ikai fakahangatonu ki he fatongia 'a e Potungaue/MOI)

1.5.5 FOUNGA FA'U 'O E PATISETI KUO TALI 'E HE PULE'ANGA KI HE 2020/21

'Oku fakatokanga'i foki 'e he Potungaue 'a e ngaahi tu'utu'uni fekau'aki mo pa'anga hu mai pehe ki he pa'anga hu atu 'aia 'oku fakahoko mai 'ehe Founga fa'u patiseti fo'ou kuo tali 'ehe Kapineti. Koe patiseti kuo fa'u mei he palani ni, 'oku fakatatau pe ia ki he ngaahi tu'utu'uni pea 'oku 'i loto pe 'ene kole 'i he mahu'inga tukumai ki he Potungaue. Kaekehe, 'oku 'iai e 'amanaki koe ngaahi ivi ngaue fakatekinikale 'e 'ikai taau kinautolu ki hono tokonia e ngaue 'oku fokotu'u 'ehe palani ko'eni. Koia ai kuo pau 'e feinga 'a e Potungaue ke ngaue lelei 'aki 'a e ngaahi ivi fakangaue kotoa pe 'oku 'ata mai kiai koe'uhi kae malava hono ngaahi fatongia tefito ke fakahoko atu.

1.5.6 HALAFONONGA MA'AE NGAahi FONUA IIKI (PE "SAMOA PATHWAY")

Na'e fa'u foki 'a e 'Asenita 2030 makatu'unga mei he ngaahi fakakaukau 'o e fakalalaka tu'uloa mei he ngaahi fonua iiki ange (SIDs), 'aia koe ngaahi fonua 'eni 'oku mahu'inga mei he vakai 'a mamani. Ko hono ngaue'i 'e he ngaahi fonua iiki 'a e ngaahi kaveinga ola mei he SDGs 'oku fiema'u ha ngaahi founga 'oku lelei ange ai 'a e fekaukau'aki moe ngaue fakataha koe'uhi ke fakamalohia ai 'a e ngaahi fonua ko'eni ke nau lava 'o toe hiki'i hake 'a 'enau fa'unga palani moe ngaue'i 'o 'enau ngaahi fiema'u vivili. Tanaki atu kiai, ko hono fakalelei'i 'a e fekau'aki 'a e ngaahi kupu felave'i pea ke nau feako'aki mo vahevahe 'a e ngaahi fakamatala koe'uhi ke malava hano fakasino mai e ngaahi ngaue 'oku fiema'u mei he halafononga Samoa. Koe ngaahi me'afua leva 'eni 'oku kau atu kiai 'a e Potungaue mei he Samoa Pathway;

Fefononga'aki 'oku tu'uloa

Koe fefononga'aki moe fehikitaki 'oku mahu'inga ia ki he fakalalaka tu'uloa 'a e Ngaahi Fonua liki. 'Aia koe fefononga'aki tu'uloa 'e lava ke ne fakakake hake 'a e langa fakalalaka faka'ekonomika, faka'ai'ai e ngaahi faingamalie fefakatau'aki pea mo fakalelei'i 'a e tu'unga kau atu.

Koe mahu'inga hono tokangaekina 'o e fe'alu'aki 'a e kakai moe ngaahi koloa 'oku tokoni ki hono faka'ai'ai 'o e ngaue fekau'aki fakaloto fonua, fakakolo moe ngaahi maketi fakamamani lahi, pea pehe foki 'oku 'iai moe ngaahi lelei 'e malava ke ne tokonia kau kiai 'a e hono fakakake 'o e nofo fakasosiale, mo'uilelei, nofo matatali 'a e ngaahi kolo lalahi, fekau'aki 'a e ngaahi kolo 'i 'uta mo kolo pea moe lahi ange 'a e ngaahi ngaue 'oku malava mei he ngaahi kolo tuku 'uta 'o e ngaahi fonua iiki ange.

Koia ai kuopau ke feinga 'a e Potungaue ke hokohoko atu 'a 'ene tokoni ki he ngaue ko'eni koe'uhi 'oku kau 'a Tonga he ngaahi Fonua liki.;

- Ke ma'u ha ola mei hono ngaue'aki 'a e ngaahi founa fefononga'aki 'oku lelei, malu mo hao, ma'ama'a ange pea mo 'i ha tu'unga fakafiemalie.
- Ke hiki'i hake 'a e malu moe hao 'i he funga 'o e fonua, tahi moe 'Ea.
- Ke fa'u ha fa'unga taau fakaloto fonua, fakavaha'a fonua pea mo fakatu'apule'anga ki he fefononga'aki kau ai e 'Ea, ngaahi tu'utu'uni ki he folau tahi.
- Ke fakalelei'i ange hono ngaue'aki 'o e ivi 'l he sekitoa fefononga'aki.

Ngaahi Fa'unga Fale Tu'uloa

Ke langu ha ngaahi fa'unga fale 'oku tu'uloa pea malava ke ne matatali 'a e ngaahi uesia mei he feliuliuaki 'a e 'Ea, fakafou mai mei he ngaahi ta mape pehe ki hono fakakau 'o e ngaahi fiema'u vivili faka'ekonomika, 'ataakai moe fakasosiale.

Ngaahi Palani fakakolo, komiuniti moe ngaahi vahenga fili

'l hono tokonia e ngaahi palani 'a e ngaahi kolo moe ngaahi vahenga, 'oku hanga ai 'e he Potungaue 'o fakamahu'inga'i 'a hono va fengaue'aki moe kau fakafofonga pule'anga pehe ki he'enu kau 'Ofisa Kolo felave'i 'eni moe ngaahi fiema'u vivili ki hono ngaahi 'o honau ngaahi hala fakakolo pe komiuniti. 'Oku 'l ai 'a e ola fakaloto'i potungaue makehe 'oku fa'u ki he va fengaue'aki koe'ni 'aia 'oku malumalu ia 'i he Polokalama Tokoni 3.03. 'Oku fakatefito pe 'a e ngaue ko'eni ki he ngaahi hala 'a ia kuo fakakulupu koe ngaahi Hala liki pe koe Hala Komiuniti, pe ko hono ui 'e taha koe *Fuofua Poloseki Mahu'inga 'a e Pule'anga ke poupo'ui 'a e fengaue'aki ki he Fefononga'aki Hala Pule'anga, Fetu'utaki mo e Ngaue Lalahi (pe PPISCPRTCI)* 'a ia na'e tali 'e he Kapineti 'l he 'aho 01 'o Novema 2019 ('o hange koe Tu'utu'uni Kapineti Fika. 1230) mo e 'aho 22 'o Novema 2019 ('o hange koe Tu'utu'uni Kapineti Fika 1321).

Na'e fa'u 'a e ola ko'eni makatu'unga he 'ilo 'a e Potungaue ki he ngaahi fiema'u vivili 'a e ngaahi vahenga mei he ngaahi 'out motu takitaha. 'Aia koe fengaue'aki 'oku makatu'unga pe ia 'i he ngaahi hala 'oku loto kiai 'a e kau fofonga ke ngaahi, ka kuopau pe ke fakatatau pe ia ki he ivi fakapa'anga 'oku ma'u 'ehe vahenga takitaha.

2. TO'O KONGA LALAHKI HE FATONGIA 'O E POTUNGAUE

2.1 KO E NGAHI POLOKALAMA, MO HONAU NGAHI OLA FAKALOTO'I POTUNGAUE, NGAHI NGAUE PE MO E VA'A 'OKU NAU TALIUI KI AI.

2.1.1 POLOKALAMA 1: TAKI LELEI MO E FAKALELE NGAUE

Ola Ngaue 'a e Potungaue	Ngaahi fokotu'u Ngaue	Va'a Ngaue
Ola 1: Ke taki lelei 'i he fakahoko fatongia mo pule'i 'a e Potungaue, kau kiai polisi malu'i ke ngaue'aki 'i he levolo fakafonua, fakalotofonua mo fakatu'apule'anga.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ngaahi fakataha fakatu'apule'anga mo fakalotofonua kau kiai 'a e Minisita moe/pe koe Talekita Pule ke pou pou'i mo faka'ai'ai 'a Tonga 'i he tafa'aki 'o e fefonga'aki mo e langa fakalalaka. 2. Fakahu 'a e Palani Ngaue mo e Patiseti ki he Potungaue Pa'anga mo e Palani Fakafonua (MOF). 3. Fakahu fakata'u 'o e Lipooti Fakata'u ki he Fale Alea 'o Tonga. 4. Fa'u, fakalelei mo tokoni ki he fakahu 'o e ngaahi pepa kapineti 'a e Potungaue. 	'Ofisi 'a e Minisita
Ola 2: Ke taki lelei 'i he fakahoko fatongia mo pule'i 'a e Potungaue, makatu'unga 'i ha 'ataakai ngaue 'oku taau mo ha va 'oku ne 'omai ma'upe ha tu'unga lelei mo e taimi totonu hono fakahoko.	<ol style="list-style-type: none"> 5. Kau atu mo fakafofonga'i 'a Tonga ki he ngaahi fakataha fakalotofonua mo fakatu'apule'anga fekau'aki mo e fefononga'aki vakapuna, vakatahi mo e hala. 6. Faka'ai'ai mo tokonia taimi toe liliu fakata'u 'o e Palanai Ngaue mo e Patiseti; lipooti fakata'u; lipooti fakatau koloa, naunau fakapa'anga mo e kau ngaue. 7. Pule'i 'o e Kau Ofisa Le'ole'o (OICs) 'i he ngaahi 'otu motu 8. Fakataha fakauikeua 'a e Kau Taki Ngaue 'o e Ngaahi Va'a pea fakataha fakamahina mo e Minisita 9. Lipooti fakavaeuata'u mo e lipooti fakakuata ki he PSC moe MOF 	'Ofisi 'a e Talekita Pule
Ola 3: Tokangaekina 'i he taimi kotoa 'ae ngaahi me'alele ngaue kihe fiema'u faka'aho 'ae Potungaue.	<ol style="list-style-type: none"> 10. 'Oku 'iai 'ae lekooti pau 'ae Potungaue kihe tu'unga 'oe ngaahi me'alele mo fakapapa'ui 'oku taau mo ma'a kihe ngaue faka'aho. 11. Fakapapa'ui 'oku tokolahi fe'unga 'ae kau faka'uli kihe fiema'u fakame'alele 'oe Ngaahi Va'a 'oe Potungaue. 	'Ofisi 'a e Talekita Pule
Ola 4: Ke fokotu'utu'u lelei mo fakahinohino 'o e Palani Ngaue, 'aki ha ola mahino mo e lipooti 'i he taimi.	<ol style="list-style-type: none"> 12. Tokonia 'i he taimi ma'u pe ha toe liliu ki he Palani Ngaue 'a e Potungaue ki he 'Ofisi 'a e CEO ('o hange koe fakahinohino mei he PMO). 13. Fakahu 'o e ngaahi lipooti 'a e Potungaue ki he Lipooti Fakata'u, Lipooti fakamahina-ono 'a e CEO moe lipooti fakakuata 'a e Potungaue. 	Va'a ki he Palani mo e Tu'utu'uni Ngaue (pe PPD)
Ola 5: Fakalalaka fakamo'oni tu'utu'uni ngaue ki he Talekita Pule, Minisita mo Kapineti.	<ol style="list-style-type: none"> 14. Faingamalie 'i he taimi kotoa ke tanaki 'a e ngaahi fakamatala 'a e Potungaue (Ministry's data) mei ha ngaahi fekumi pe ako 'i he ta'u 'e 10 kuo 'osi. 15. Tokoni ki hono fa'u mo fakalelei ki he Ngaahi Pepa Kapineti. 16. Tokoni ki hono fa'u 'o e ngaahi palani ngaue fakalotofale 'a e Potungaue ki he langa fakalalaka 'o e sekitoa ki he fefonga'aki, langa fale mo e ngaue fakamatamatalelei. 17. Tokoni ki hono fakalelei'i mo muimu'i 'o e ngaahi alepau ki he lisi 'o e kelekelele 'a e Potungaue. 	Va'a ki he Palani mo e Tu'utu'uni Ngaue (pe PPD)
Ola 6: Ke taimi mo fale'i fakalao lelei.	<ol style="list-style-type: none"> 18. 'Omai ha ngaahi fale'i fakalao. 19. Teuteu'i mo liliu 'o e lao mo e ngaahi tu'utu'uni. 20. Tokonia ngaahi ngaue fakalao 'i loto moe ngaue ki tu'a 'o e 	Va'a ki he Palani mo e Tu'utu'uni Ngaue (pe PPD)

	potungaue.	
Ola 7: To e vakai'i 'o e ngaahi naunau ki he ma'u'anga fakamatala faka-tekinolosia mo e ngaahi polokalama faka-mitia ke poupou'i aipe 'a e fakahoko fatongia pea mo a'usia 'a e ngaahi taumu'a ngaue.	<p>21. Tokoni mo fale'i 'a e kau ngaue ki hono ngaue lelei'aki 'o e Uepisaiti (Website), Netiueka fakaloto'i ngaue (local area network), Wi-Fi, email mo e sisitemi fakangāue.</p> <p>22. Tokoni'i mo poupou ki he ngaahi fiema'u naunau ki he mau'anga fakamatala faka-tekinolosia 'a e potungaue MOI.</p> <p>23. Tokoni ki he ngaahi hoa ngaue pe ki he kau tokoni mai, 'i he'enua ngaahi fakataha.</p> <p>24. Fokotu'utu'u mo fa'u 'o e ngaahi Ongongo tukuatu ki he ngaahi kautaha 'oku nau fiema'u Ongongo mei he MOI.</p>	Va'a ki he Palani mo e Tu'utu'uni Ngaue (pe PPD)
Ola 8: Tokoni mo fakapotopoto'i 'o e ngaahi fakamole fakapa'anga ki hono poupo'ui 'a e MOI 'i he ngaahi ngaue mo mateuteu ki he ngaahi fiema'u fakatuupakee ki he COVID-19.	<p>25. Taimi ma'u pe (palani ngaue mo e fiema'u fakapa'anga) ki he Potungaue 'a e fiema'u fakatuupakee mei he Potungaue ki he COVID-19 ka 'i he taimi tatau 'oku 'ikai ke uesia ai 'a e fatongia 'a e Potungaue ki he kakai.</p> <p>26. Lahi 'o e ngaahi fakatXC aha 'oku fiema'u ke fakahoko ki he COVID-19 ke lipooti tu'unga 'o e ngaahi ngaue ki he NEMC/Joint National Taskforce.</p>	Va'a ki he Palani mo e Tu'utu'uni Ngaue (pe PPD)
Ola 9: Ke leleiangē fakahoko fatongia fakatatau ki he Lao Pule'i Pa'anga Fakapule'angá, Tu'utu'uni Fale Pa'angá, pea mo e ngaahi founga ngaué.	<p>27. Ngaue vaofi mo e Va'a Palani ki hono toe vakai'i Palani Ngaue Fakalukufuá.</p> <p>28. Fakahū Patiseti Fokotu'u atu ne tali 'e he Pule Lahí mo e 'Eiki Minisitá.</p> <p>29. Ngaahi fakama'ala'ala mo e ako fakalotofale ma'ae kau Taki, Pule Ngāue, Pule Lahi, mo e 'Eiki Minisitá.</p> <p>30. Ngaahi fale'l fe'unga mo taau he leva'i 'o e pa'anga e taimi fiema'u ai he Pule Lahí pe 'Eiki Minisitá.</p> <p>31. Taimi lelei hono sivi'l ngaahi fakamole mo e tanaki pa'anga 'a e Potungāué.</p> <p>32. Teuteu'l ngaahili pooti 'o e tu'unga 'o e ngaahi tanaki pa'angá mo e fakamolé.</p> <p>33. Taimi lelei hono sivi'l ngaahi lekooti 'a e Potungāué fakahoa ki he Fale Pa'angá.</p> <p>34. Taimi lelei hono sivi'l ngaahi ngāué fakapa'angá mo e ngaahi Va'a 'l tahí.</p> <p>35. Teuteu'l mo tā 'o e ngaahi vausia fakamolé.</p> <p>36. Teuteu'l mo tā 'o e ngaahi vausia vahé.</p> <p>37. Teuteu'l mo fakahū ngaahi pa'anga humaí.</p> <p>38. Fakahū atu ngaahi Fakafuofua Pa'anga he kuata ki FalePa'angá.</p> <p>39. Fakahū atu ngaahi Fakafuofua Pa'anga he Vaeuata'u mo e Fakata'u ki FalePa'angá.</p> <p>40. Fakahū atu ngaahi Lipooti Koloa (assets) Fakamahina mo e Fakata'u ki FalePa'angá.</p> <p>41. Fakatahataha'l mo fakahū atu lipooti tukuahu fakamahina mo e fakata'u.</p>	Va'a ki he Pule'i 'o e Ngaue (pe CSD)
Ola 10: Ke lelei ange tauhi ngaahi Aleapau ki he 'inasi 'o e Pule'angá ki he ngaahi poloseki mo e hoangāué.	<p>42. Ngaahi fale'l fakapa'anga mo e Konituleki he poloseki.</p> <p>43. Teuteu'l mo tā 'o e ngaahi vausia fakamolé.</p> <p>44. Teuteu'l ngaahi lipooti 'o e tu'unga 'o e ngaahi fakamolé.</p> <p>45. Teuteu'i e lipooti 'o e tu'unga fakapa'anga fakatatau ki he aleapaú.</p>	Va'a ki he Pule'i 'o e Ngaue (pe CSD)

<p>Ola 11: Ke toe lelei ange 'a hono pule'i 'o e Kau Ngāue mo e ngaahi tokoni makehe ki he lelei fakalukufua 'a e Potungae.</p>	<p>46. Tokonia fakalotofale hono fakahoko PMS. 47. Tokonia hono fakalelei fakata'u 'o e JDs 'a e ngaahi Va'á. 48. Teu'l mo tokonia 'o e ngaahi foomu PMS. 49. Lipooti 'o e tu'unga ngaahi ngaue he PMS ki he PSC. 50. Kau atu ki he Fakataha Komiti Si'i PMS (Kuata) ma'ae MOI 51. Ma'u kau ngāueki he ngaahi lakanga 'ataa 'a e Potungāue. 52. Tokonia ki he fakahūmai 'o e kau ngaue 'a e Ngaai Va'á. 53. Kau atu ki he Fakataha lahi HR (Kuata) ma'ae MOI 54. Fakahoko ngaahi ngāue HR 'I loto he 'aho ngaue 'e 2 mei he 'aho ma'u ai tu'utu'uni mei he CEO/HOD's. 55. Tokonia mo muimui'i konituleki ngaue 'o e Potungae. 56. Tauhi maau ngaahi faile mo e tohi 'o e kau Ngāue 57. Teu'l 'o e ngaahi lipooti fakauike, fakauikeua, mo e fakakuata ki he HOD-CSD. 58. Ngaahi fale'I mei he HR ke tokoni ki he CEO/HODs, 'o kapau 'e fiema'u 59. Fakahoko ha ako HR polisī ke lelei ange fakahoko 'o e polisī ma'ae Ngaue Fakapule'angá.</p>	<p>Va'a ki he Palani mo e Tu'utu'uni Ngaue (pe PPD)</p>
<p>Ola 12: Ke lelei ange fakahoko ngaahi fakatau koloa fakatau ki he lao mo e ngaahi foundá.</p>	<p>60. Fakapapau'l ke fakahoko fakalotofale lao fakatau koloa. 61. Teuteu'l mo fakataha'i 'a e palani fakatau fakata'u 'a e Potungāue. 62. Kau he fakamahu'inga 'o e ngaahi talamahu'ingá. 63. Tokonia, pou pou fakafounga fakataukoloa, mo e ngaahi ngāue ma'ae ngaahi Va'á. 64. Tauhi 'o e ngaahi lipooti mo e failé 65. Fakahū ngaahi lipooti fakatau koloa ki MOFNP, CEO mo e 'Eiki Minisitá.</p>	<p>Va'a ki he Palani mo e Tu'utu'uni Ngaue (pe PPD)</p>
<p>Ola 13: Pou pou fakapa'anga ki he fakahoko ngaue 'a e Poloseki TC RTP 'a e Pangike Pule (WB).</p>	<p>66. Taimi ma'u pe 'a e ngaahi tokoni 'oku fiema'u vivili mei he poloseki TC RTP fakataha moe ngaahi lipooti fakamahina 'oku fiema'u ke fakakakato mai ki he ola 'o e ngaahi ngaue kuo lava.</p>	<p>Va'a ki he Pule'i 'o e Ngaue (pe CSD)</p>

Tepile 4: MOI Polokalama 1- Ngaahi Ola mo e Ngaue.

2.1.2 POLOKALAMA 2: NGAHI NGAUE LALAHKI HE FEFONONGA'AKI MO E NGAHI SEVESI NGAUE FEFONONGA'AKI

Ola Ngaue 'a e Potungae	Ngaahi fokotu'u Ngaue	Va'a Ngaue
<p>Ola 14: Fakalalaka 'i hono muimui'i mo hono fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni moe fiema'u 'a e ICAO moe Lao Fefolau'aki Vakapuna 'o Tonga (regulatory standards).</p>	<p>67. Fakalalaka hono ngaue'aki 'a e ngaahi ICAO SARP's. 68. Liliu 'a e lao ki he fefolau'aki vakapuna sivile 'a Tonga fakataha mo NZ pe koe ICAO SARP's. 69. Fakahoko ki he ICAO 'a e ngaahi kehekehe 'I he lao fefolau'aki vakapuna sivile o Tonga pea moe ICAO. 70. Foaki ngofua ke 'oua muimui ki ha lao, 'I ha ngaahi makatu'unga. 71. Siofi fakalukufua/'atita'I 'o e ngaahi lao ki he fefolau'aki vakapuna sivile 2014) 'I he'ene fekau'aki moe ICAO SARPs. 72. Kau ki he ngaahi fakataha mahu'inga fakalotofonua mo fakavaha'a pule'anga.</p>	<p>Va'a Fefolau'aki Sivile (pe CAD)</p>
<p>Ola 15: Fakalalaka 'i he sesitema ki hono tokangaekina 'a e malu mo e hao 'o e Fefolau'aki Vakapuna Sivile 'i he vaavaa (air safety).</p>	<p>73. Fa'u ha sesitema fe'unga ki hono tokangaekina 'a e malu moe hao 'a e fefolau'aki vakapuna sivile I Tonga. 74. Polokalama fepotalanoa'aki ki he kakai moe ngaahi va'a felalave'I pea moe fefolau'aki vakapuna sivile. 75. Ngaahi ako fakatekinikale ki he kau ngaue 'a e tafa'aki</p>	<p>Va'a Fefolau'aki Sivile (pe CAD)</p>

	<p>tokangaekina e malu moe hao e fefolau'aki vakapuna sivile I Tonga.</p> <p>76. Fa'u mo fakahoko 'a e polokalama SSP (<i>State Safety Programme</i>).</p> <p>77. Fa'u mo fakahoko mo hono fakalelei'I 'o e ngaahi fakahinohino, me'a ngaue moe ngaahi fakamahuinga ki hono tauhi e malu moe hao 'o e fefolau'aki vakapuna sivile.</p>	
Ola 16: Fakalalakaka 'i he sesitema ki hono tokangaekina 'a e malu moe hao 'o e Fefolau'aki Vakapuna Sivile 'i lotofonua (<i>ground safety</i>).	<p>78. Fa'u ha sesitema fe'unga ki hono tokangaekina 'a e malu moe hao 'a e fefolau'aki vakapuna sivile 'i Tonga.</p> <p>79. Polokalama fepotalanoa'aki ki he kakai moe ngaahi va'a felalave'I pea moe fefolau'aki vakapuna sivile.</p> <p>80. Ngaahi ako fakatekinikale ki he kau ngaue 'a e tafa'aki tokangaekina e malu moe hao e fefolau'aki vakapuna sivile I Tonga.</p> <p>81. Fa'u mo fakahoko 'a e polokalama SSP (<i>State Safety Programme</i>).</p> <p>82. Fa'u mo fakahoko mo hono fakalelei'I 'o e ngaahi fakahinohino, me'a ngaue moe ngaahi fakamahuinga ki hono tauhi e malu moe hao 'o e fefolau'aki vakapuna sivile.</p>	Va'a Fefolau'aki Sivile (pe CAD)
Ola 17: Fakalalakaka hono foaki 'a e ngaahi laiseni, setifikeiti moe ngaahi tu'utu'uni/ ngofua makehe ki he tokotaha moe kautaha 'I he mala'e 'o e fefolau'aki vakapuna sivile (<i>personnel licensing</i>).	<p>83. Laiseni 'o e kau ngaue fefolau'aki vakapuna sivile (pailate, enisina vakapuna, kau ngaue taua etc.).</p> <p>84. Foaki 'o e setifikeiti ki he ngaahi kautaha fakahoko fatongia 'I he mala'e 'o e fefolau'aki vakapuna sivile (kautaha vakapuna, kautaha mala'e vakapuna, etc).</p> <p>85. Ngaahi tuutuuni/ ngofua 'oku foaki makehe.</p> <p>86. Fa'u, fakahoko mo hono fakalelei'i 'o e Tohi fakahinohino ki hono foaki 'o ha setifikeiti pea moe laiseni.</p>	Va'a Fefolau'aki Sivile (pe CAD)
Ola 18: Fakalalakaka hono 'atita'l/ sivi'l 'o e ngaahi ngaue 'I he mala'e 'o e fefolau'aki vakapuna sivile pea moe ngaahi fiema'u ki ha fefolau'aki vakapuna sivile oku malu mo hao ange (<i>aviation security</i>).	<p>87. Fa'u, fakahoko mo hono fakalelei'i 'o e polokalama 'atita 'o e ngaahi ngaue 'I he mala'e 'o e fefolau'aki Vakapuna sivile.</p> <p>88. Tokangaekina mo fakahoko 'a e ngaue ki he sesitema fakatotolo ki he ngaahi palopalema moe fakatamaki 'I he fefolau'aki vakapuna sivile.</p> <p>89. Fakahoko 'a e fakalelei ki he ngaahi fiema'u ki he malu moe hao 'a e fefolau'aki vakapuna sivile.</p>	Va'a Fefolau'aki Sivile (pe CAD)
Ola 19: Fakalalakaka hono fakamamafa'i e lao 'o e malini mo e levolo ngaue.	<p>90. Fakamamafa'i 'a e ngaahi lao 'o e Malini.</p> <p>91. Fakahoko 'a e ngaahi tefito'i taumu'a 'a Tonga ko ia 'oku pule he ngaahi taulanga.</p> <p>92. Fakafaingamalie'i mo fakahoko 'o ha ngaahi ako tautautefito pe ki he malini.</p> <p>93. Fokotu'u pea vakai'i 'a e ngaahi me'angaue 'a e Malini.</p> <p>94. Fakamahino'i 'o e ngaahi faingamalie 'e lava 'o ma'u mei he Atita IMO 'I Me 2019.</p> <p>95. Fakahoko 'ae ngaue 'atita ki he Malini.</p>	Va'a Malini mo e Ngaahi Taulanga (pe MPD)
Ola 20: Fakalelei'i 'o ha ngaahi fehalaaki he sistemi ki he Malu mo e hao 'a e Malini.	<p>96. Mapule'i, fakalelei'i pea fakafo'ou 'o e ngaahi lesisita mo e sitifikeiti.</p> <p>97. Fakalelei'i pea fakahoko hono fakafo'ou 'o e ngaahi founa lolotonga ki he malu mo e hao 'a e malini.</p> <p>98. Vakai'i mo fakamamafa'i 'o e ngaahi ako TMPI, ngaahi loki ako mo hono sivi'i.</p>	Va'a Malini mo e Ngaahi Taulanga (pe MPD)

<p>Ola 21: Mapule'i lelei pea mo hono siofi 'o e sisitemi ki hono fakasi'isi'i 'a e founga kehekehe 'a hono 'uli'i 'o e 'ataakai 'o 'oseni 'i Tonga.</p>	<p>99. Ngaahi naunau ki hono mapule'i 'o e 'ataakai 'i 'oseni.</p>	<p>Va'a Malini mo e Ngaahi Taulanga (pe MPD)</p>
<p>Ola 22: Fakalelei'i ke malu 'a e ngaahi taulanga he ngaahi 'otu motu.</p>	<p>100. Pule'i mo fakalele 'a e ngaahi Taulanga mei he ngaahi 'otu motu. 101. Fakahoko hono 'atita'i fakalotofale 'o e ngaahi taulanga. 102. Hokohoko atu hono tauhi e tu'unga 'oku 'i ai 'a e ngaahi taulanga 'i he 'otu motu. 103. Toe vakai'i 'a e saati fai folau ke fenapasi mo e tu'unga 'oku fiema'u 'e he IHO. 104. Fakahoko fatongia 'a e pailate. 105. Fakalelei'i 'o e AtoNs 'i Tonga.</p>	<p>Va'a Malini mo e Ngaahi Taulanga (pe MPD)</p>
<p>Ola 23: Ko ha founga sivi saliate misini mo tesi kau faka'uli 'oku malu ange</p>	<p>106. Sivi fakata'u saliate misini (<i>Saliate Misini 'oku malu ange 'I he hala pule'anga 'I he timi kotoa pe</i>). 107. Foaki laiseni faka'uli 'o e kau faka'uli (<i>Kau faka'uli falala'anga mo malu 'oku nau faka'uli 'I he hala pule'anga 'I he taimi kotoa</i>). 108. Tanaki 'oe tukuhaui mei he laiseni 'oe ngaahi saliate misini moe kau faka'uli. 109. Ngaue fakataha mo fetokoni'aki moe Va'a Tulefiki 'ae Potungae Polisi ki hono fakamamafa'i 'ae lao kihe Fefononga'aki Hala Pule'anga. 110. Fokotu'u moe fakalele ha 'apiako ako faka'uli kihe kakai. 111. Fakahoko 'oe fale'I fakatekinikale ki hono liliu mo fakalelei'i 'oe lao moe tu'utu'uni ngaue ki he fefononga'aki.</p>	<p>Va'a ki he Fefononga'aki Hala Pule'anga (pe LTD)</p>
<p>Ola 24: Tu'unga malu 'a e hala pule'anga 'I he founga ngaue 'oku lelei ange ki he monomono hala pule'anga angamaheni (routine).</p>	<p>112. Fakalelei'I mo tokanga'I lelei 'a e polokalama monomono hala iiki. 113. Toe vakai'i 'o e tu'utu'uni mo e polisia ki he hala.</p>	<p>Va'a ki he Fefononga'aki Hala Pule'anga (pe LTD)</p>
<p>Ola 25: Tu'unga malu 'a e hala pule'anga 'I he founga ngaue 'oku lelei ange ki he monomono hala pule'anga lalahi (periodic).</p>	<p>114. Fakalelei'I mo pule'i 'o e polokalama ngaue hala. 115. Fakalelei'i 'a e ngaahi tefito'i tu'utu'uni pau ki hono ta ha mape 'o e halapule'anga. 116. Fakalelei'i 'a e hoangaue moe sekitoa taautaha.</p>	<p>Va'a ki he Fefononga'aki Hala Pule'anga (pe LTD)</p>
<p>Ola 26: Toe lelei ange 'oe sisitemi ngaue ki he malu 'o e hala pule'anga kihe fefononga'aki 'ae kakai.</p>	<p>117. Fakafaingamalie'i pea tataki 'a hono vakai'i 'a e palani fakafonua ki he malu 'i he fefononga'aki 'i he halapule'anga 'i Tonga 118. Tataki 'i hono tu'uaki mo langa hake ngaahi tokoni ki he malu 'a e fefononga'aki 'i he hala,mo ha fale'i ki he ngaahi kupu fekau'aki 119. Ngaahi Polokalama tu'uaki 'a e malu 'o e fefononga'aki 'i he halapule'anga. 120. Fokotu'utu'u ha ngaahi poloseki fo'ou ki he polokalama NIIP 121. Fakasi'isi'i e kiu 'a e ngaahi saliate misini 'i he taimi pongipongi moe efiafi 122. Fotu'u ha ngaahi maama hala</p>	<p>Va'a ki he Fefononga'aki Hala Pule'anga (pe LTD)</p>

Tepile 5: MOI Polokalama 2- Ngaahi Ola mo e Ngaue

2.1.3 POLOKALAMA 3: NGAahi SEVESI KI HE MALU’I ‘O E LANGA FALE MO E NGAahi SEVESI KI HE ‘ENISINIA SIVILE.

Ola Ngaue ‘a e Potungaue	Ngaahi fokotu’u Ngaue	Va’a Ngaue
Ola 27: Ko hono vakai’i ‘a e kole ngofua langa he taimi lelei mo fakahu lelei ki he polokalama sisitemi lesisita langa.	<p>123. Fakahoko mo tokangaekine e kole ngofua langa ki he ngaahi fale nofo’anga moe ngaahi langa kotoa.</p> <p>124. Fakahoko mo tokangaekina e kole ngofua langa ki he ngaahi poloseki fakalalakala lalahi.</p> <p>125. Ko hono fa’u ‘a e polokalama sisitemi ki he lesisita ‘o e ngaahi langa.</p> <p>126. Ko hono tukuangi ki he ngaahi tukui motu ‘a e polokalama sisitemi ki he lesisita ‘o e ngaahi langa.</p> <p>127. Fakafo’ou, tokangaekina mo lipooti e tanaki pa’anga ki he ngaahi ngofua langa.</p>	Va’a Pule ki he Langa Fale (pe BCD)
Ola 28: Lahi ange e paasi e ngaahi ngaue ‘a e kakai ki he lao langa mo hono ngaahi tu’utu’uni, kae pehe ki he ngaahi tokoni fale’I ki he ngaahi poloseki tokoni ‘a e Pule’anga.	<p>128. Fokotu’u, vakai’I mo fakahoko ‘o e ‘a’ahi & sivi langa ‘o fakatatau ki he ngaahi fakahinohino, pea mo ngaue’aki ‘a e sisitemi ki he lipooti.</p> <p>129. Sivi ‘o e ngaahi langa lalahi.</p> <p>130. Sivi ‘o e ngaahi langa fale nofo’anga.</p> <p>131. Poupou’I mo fakamalohi’I ‘a e sekitoa langa ‘i Tonga ni (public awareness campaigns).</p>	Va’a Pule ki he Langa Fale (pe BCD)
Ola 29: Lelei ange ‘a e tokoni mo e fale’i ki he ‘Ofisi ki hono tokoni’i ‘o e Langa Fale ‘oku fakaakeake mo mateuteu ki ha fakatamaki fakaenatula (koe fuofua sitepu eni ki he polokalama ngaue fo’ou ni).	<p>132. Ngaahi sevesi fakakonisauteeni ki he ngaahi ngaue fakaakeake ‘i he hili ‘o ha fakaetamaki (ngaahi fale nofo’anga pe ngaahi falengaue fakapule’anga).</p> <p>133. Tataki mo siofi ‘o e ngaahi naunau tokoni ‘oku ‘omai mei muli.</p> <p>134. Tataki ‘a hono siofi ‘o e ngaahi tokoni (fokotu’u ‘oe PMU) ki he langa fale fakaakeake pe polokalama ngaue ‘i he hili ‘o ha fakaetamaki.</p>	Va’a Pule ki he Langa Fale (pe BCD)
Ola 30: Sevesi Langa mo e fale’i ‘oku tukukimu’ a ki he kakai, pule’anga mo e ngaahi poloseki ‘a e Pule’anga ‘oku tokoni’i mei tu’apule’anga.	<p>135. Lahi ‘o e ngaahi poloseki tefito ‘oku fo’u pea fakapaasi (fakata’u).</p> <p>136. Lahi ‘o e ngaahi lipooti kuo tali ki he ngaahi tokoni ngaue ki he Komiti ne tuku kitu’a ‘a e ngaahi naunau ‘a e Pule’anga (<i>Govt. Disposal Committee</i>) – naunau mei he ngaue ki he ngaahi me’angaue, naunau ngaue mo e ngaahi fale talitali ki he kakai (public facilities).</p> <p>137. Lahi ‘o e ngaahi tokoni fakasevesi ki he ngaahi katoanga ‘aho fakafonua ‘a e fonua (<i>national events</i>).</p>	Va’a Sevesi ki he Langa Fale (pe BSD)
Ola 31: Ke taimi lelei ‘a hono monomono ‘o e ngaahi feitu’u ‘o e Potungaue mo e kuata fakapule’anga kuo fakapaasi ‘i he palani lolotonga.	<p>138. Monomono ‘oe ngaahi feitu’u ‘i he Potungaue ‘o kau ai ‘o e ngaahi falengaue ‘i he ‘Ofisilahi ‘i Tt moe Ngaahi motu tautefito ki he ‘ofisilahi ‘i Vava’u. Ngaue fakalelei ki he ngaahi tau’anga me’alele mo e ngaahi poloseki makehe ki he ngaahi ngaue lalahi.</p> <p>139. Monomono mo tauhi ‘oe ngaahi kuata fakapule’anga.</p>	Va’a Sevesi ki he Langa Fale (pe BSD)
Ola 32: Hiki hake ke hoa mo e tu’unga ngaue faka-‘enisinia sivile.	<p>140. Muimui’i mo tokanga’i ‘o e ngaahi poloseki fakangaue lalahi ‘a e Pule’anga.</p> <p>141. Ngaue’i taimi totonu ‘a e ngaahi founa ngaue faka’enisina sivile.</p>	Va’a ki he ‘Enisinia Sivile (pe CED)

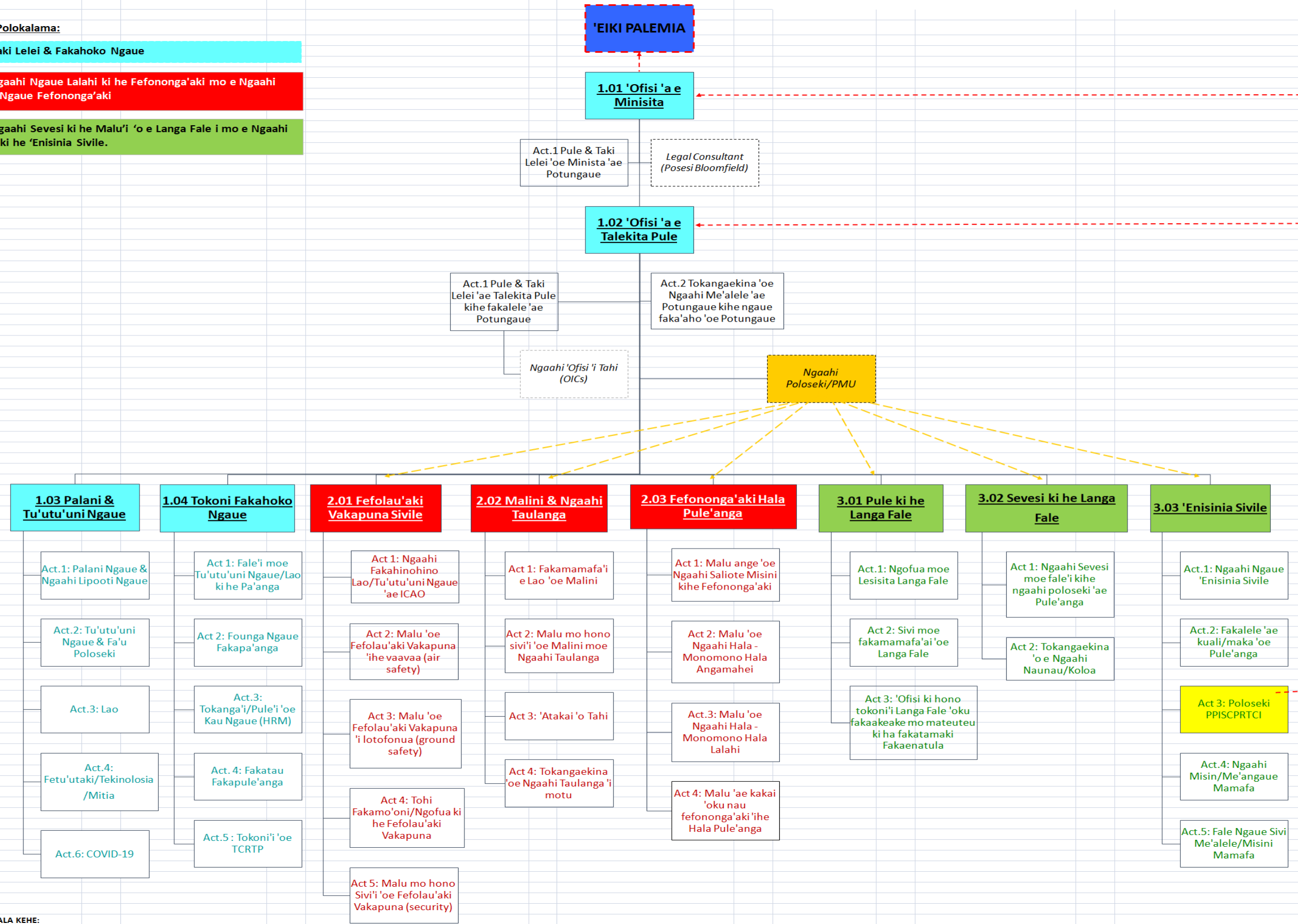
<p>Ola 33: Tokangaekina ‘a hono fakalele ‘a e kualii ‘o e Pule’anga (‘Ahononou) koe tokoni ki he hokohoko lelei ‘o e polokalama tanuhala moe fiema’u ‘a e kakai.</p>	<p>142. Tataki, fakahoko ‘o e ngaue kae pehe ki hono lipooti o e ngaahi ngaue mei he kualii. 143. Sivi mo vakai’l ‘l he taimi kotoa ‘o e ngaahi me’angaue mamafa ‘oku momosi ‘a e maka ‘l he kualii. 144. Lipooti fakamahina ihe lahi ‘o e tukuhau ‘oku tanaki. 145. Lipooti fakamahina ‘o e ngaahi uta ‘oku ‘ave ki he ngaue tanuhala takitaha.</p>	<p>Va’a ki he ‘Enisinia Sivile (pe CED)</p>
<p>Ola 34: Fakahoko taimi totonu mo faingamalie ‘i he taimi kotoa ‘o ha sisitemi ngaue ki hono fakapa’anga ‘o e ngaahi ngaue hala iiki ‘oku tali (ngaahi hala fiema’u meihe komiuniti, fakafofonga Falealea, Minisita moe Talekita Pule pe ‘iloa koe Poloseki PPISCPRTCI).</p>	<p>146. Fangaue’aki fakataha ki hono tokanga’l mo fakahoko pea lipooti ‘o fakatatau mo e ngaahi polokalama kuo tali ki he monomono ‘o e ngaahi hala iiki. 147. Fakahoko ‘a e ngaahi fakalalakaka’l ‘o e palani fakata’u ‘o ngaue vaofi mo e ‘Eiki Minisita, Talektia Pule, Kau Fakafofonga Fale Alea pea mo e ngaahi komiunitii. 148. ‘l ai ‘a e polokalama tokangaekina ‘a e tanu ‘o e ngaahi hala iiki. 149. Tokangaekina mo siofi ‘o e polokalama tanu ‘o e ngaahi hala iiki.</p>	<p>Va’a ki he ‘Enisinia Sivile (pe CED)</p>
<p>Ola 35: Ngaue lelei ‘a e kau faka’uli taukei ‘l he ngaahi me’angaue mamafa ke tokonia mo fakalalakaka ‘o e ngaahi ngaue lalahi mo e fiema’u ‘a e Pule’anga.</p>	<p>150. Tokanga’l mo teuteu’l ‘a e ngahi me’a ngaue mamafa ke fakahoko ‘aki ‘a e gaahi fiema’u ‘a e Potungaue. 151. Sivi fakata’u ‘a e ngaahi me’angaue mamafa. 152. Tokoni’i mo fakataukei’i ‘a e kau faka’uli mo e kau ngaue ‘i he me’angaue mamafa.</p>	<p>Va’a ki he ‘Enisinia Sivile (pe CED)</p>
<p>Ola 36: Fakahoko Lelei ‘a hono tokanga’l mo ngaahi ‘a e ngaahi me’alele ma’ama’a mo e me’angaue mamafa kotoa.</p>	<p>153. Tokanga’l mo ngaahi ‘o e ngaahi me’alele ma’ama’a kotoa (Kakai mo e Pule’anga). 154. Tokanga’l mo ngaahi ‘o e ngaahi me’angaue mamafa ‘a e Potungaue.</p>	<p>Va’a ki he ‘Enisinia Sivile (pe CED)</p>

Tepile 6: MOI Polokalama 3 - Ngaahi Ola mo e Ngaue

2.2 FA'UNGA & FA'UNGA FAKAPATISETI 'O E POTUNGAUE KI HE NGAahi NGAUE LALahi KI HE TA'U FAKAPA'ANGA 2020/2021

Ngaahi Polokalama:

- 19.1 Taki Lelei & Fakahoko Ngaue
- 19.2 Ngaahi Ngaue Lalahi ki he Fefononga'aki mo e Ngaahi Sevesi Ngaue Fefononga'aki
- 19.3 Ngaahi Sevesi ki he Malu'i 'o e Langa Fale i mo e Ngaahi Sevesi ki he 'Enisinia Sivile.

FAKAMATALA KEHE:
 Ngaahi Ngaue Fokotu'u Fo'ou na'e tali ki he FY20/21

Fakatata 2: MOI Fa'unga Ngaue & Fa'unga Fakapatiseiti ki he Ta'u Fakapa'anga 2020/2021

2.3 TO'O KONGA LALAHĪ 'O E NGAĀHI LILIU TEFITO 'OKU FOKOTU'U ATU MEI HE POTUNGAUE (HOKOHOKO 'O E NGAĀHI FIEMA'U 'OKU MAHU'INGA KI HE POTUNGAUE)

2.3.1 POLOKALAMA 3: POLOKALAMA TOKONI 3.03 (VA'A 'ENISINIA SIVILE):

Fakahingoa fo'ou 'a e Ngaue Fo'ou fika.3 mei he 'Monomono Hala liki (pe angamaheni) ki he *Fuofua Poloseki Mahu'inga 'a e Pule'anga ke poupo'ui 'a e fengaue'aki ki he Fefononga'aki Hala Pule'anga, Fetu'utaki mo e Ngaue Lalahi (pe koe PPISCPRTCI)* 'a ia 'e tanaki fo'ou ki he Va'a koe poupo ki he Tu'utu'uni Kapineti fika 1230 'o e 'aho 01 Novema 2019 & Tu'utu'uni Kapineti fika 1321 'o e 'aho 22 Novema 2019. Ko e Ngaue ko 'eni 'oku fika 'uluaki ia ki he ta'u fakapa'anga fo'ou 2020/21 pea koe taumu'a ngaue 'a e Pule'anga ko e peseti 'e 50 ke tanu 'a e hala 'o e ngaahi komiuniti 'i he vahenga 'e valu (8).

2.3.2 POLOKALAMA 3: POLOKALAMA TOKONI 3.03 (VA'A 'ENISINIA SIVILE):

'I he fa'unga lolotonga ki he FY2019/20 'oku 4 'a e Ngaue 'o e Va'a ka ki he ta'u fakapa'anga fo'ou FY20/21, 'oku tanaki atu 'a e Ngaue 'e 1 ki he Va'a (fakakatoa 'oku 5 'a e Ngaue). 'Oku fa'u leva 'a e Ngaue fo'ou ko 'eni ki he fakalele mo hono tokanga'i 'o e kualimaka (fakahingoa fo'ou koe Ngaue fika 2) ke fenapasi moe Tu'utu'uni Kapineti fika 1236 'o e 'aho 11 Novema 2019 ki he fakafoki 'a hono fakalele 'a e kualimaka 'i 'Ahononou ki he Pule'anga. Ko e Potungaeu leva tene takimu'a 'a hono fakalele mo tokanga'i 'o e kualimaka 'i 'Ahononou pe ko ha kualimaka pe 'a e Pule'anga.

2.3.3 POLOKALAMA 3: POLOKALAMA TOKONI 3.01 (VA'A PULE'I 'O E LANGA FALE):

Fakahingoa fo'ou 'a e Ngaue fika 3 'o e Va'a (Fakaakeake ki he Ngaahi Fakatamaki Fakaenatula) 'i he FY2019/20 ki he *'Ofisi ki hono tokoni'i 'o e Langa Fale 'oku fakaakeake mo mateuteu ki ha fakatamaki fakaenatula* 'o hange ko e Tu'utu'uni Kapineti fika 22 'o e 'aho 17/01/20 ke fokotu'u 'a e 'Ofisi ni ke poupo'i 'a hono tali 'a e Tu'utu'uni Ngaue 'a Tonga ki hono tokoni'i 'o e Langa Fale 'oku fakaakeake mo mateuteu ki ha fakatamaki fakaenatula (pe 'iloa koe HRRP). 'Oku mahu'inga ke fokotu'u ha kautaha tene fakafofonga'i 'o e fakaakeake moe mateuteu ki he langa fale pea 'e takimu'a ai 'a e Pule'anga moe Potungaeu 'i hono tatakai 'a e fatongia ngaue ko 'eni.

2.3.4 POLOKALAMA 3: POLOKALAMA TOKONI 3.02 (VA'A KI HE NGAĀHI SEVESI LANGA FALE):

Liliu mo fakahingoa fo'ou 'a e Va'a ki he Fakamatamatalelei ki he Va'a ki he Ngaahi Sevesi Langa Fale. Ko e 'uhinga ki he liliu 'a e hingoa ki he Va'a ko e tupunga mei he hiki 'a e fatongia ngaue ki he Matamatalelei mei he MOI ki he Potungaeu Takimamata (fakataha 'a e fatongia mo e patiseti). Koia ai, 'oku holo 'a e fika ki he va'a Ngaue 'a e Va'a mei he 3 ki he 2 pe.

2.3.5 POLOKALAMA 2: POLOKALAMA TOKONI 2.01 (VA'A KI HE FEFONONGA'AKI VAKAPUNA SIVILE):

'Oku liliu/fakahinoga fo'ou pea mo tanaki fo'ou ki he lahi 'o e Ngaue ki he Va'a mei he fa (4) 'i he lolotonga FY2019/20 ki he nima (5) 'i he ta'u fo'ou FY2020/21. Ki he FY2020/21, 'e nima (5) 'a e va'a Ngaue 'a e Va'a 'a ia koe: Ngaue 1: Ngaahi Fakahinohino lao/Tu'utu'uni Ngaue 'ae ICAO, Ngaue 2: Malu 'oe Fefolau'aki Vakapuna 'ihe vaavaa (air safety), Ngaue 3: Malu 'oe Fefolau'aki Vakapuna 'i lotofonua (ground safety), Ngaue 4: Tohi fakamo'oni/Ngofua ki he Fefolau'aki Vakapuna, Ngaue 5: Malu mo hono sivi'i 'oe Fefolau'aki Vakapuna (security). Ko e taha eni 'o e ngaahi fale'i mei he lipooti 'atita 'a e ICAO 'i Novema 2019.

2.3.6 POLOKALAMA 1: POLOKALAMA TOKONI 1.04 (VA'A KI HE PULE'I 'O E NGAUE):

Ko e liliu si'isi'i pe ki he hingoa 'o e Va'a mei he *'Tokonia Ngaahi Ngaue Fakapa'anga moe Sevesi makehe ki he Ngaahi Va'a Ngaue'* ki he Va'a ki he Pule'i 'o e Ngaue (pe CSD) 'i he ta'u fakapa'anga fo'ou FY2020/21 ke fe'ungamalie moe fatongia totonu 'a e Va'a.

'Oku tanaki atu ki heni 'a e va'a Ngaue fo'ou (fika 5) ko e taumu'a ke tokoni ki hono fakalele faka'aho 'a e poloseki mei he Pangike Pule ki he ngaahi ngaue tanu hala angamaheni mo e tanu hala lalahi. Ko e poloseki ko 'eni 'oku 'uhinga ki he Poloseki ki he fakaakeake 'a e fefononga'aki mei he feliuliuaki 'o e 'ea (pe fakanounou ki he TC RTP).

2.3.7 POLOKALAMA 1: POLOKALAMA TOKONI 1.03 (VA'A KI HE PALANI & TU'UTU'UNI NGAUE):

Ko e liliu si'isi'i pe ki he hingoa 'o e Va'a mei he *'Taki Ngaue'* ki he Va'a ki he Palani & Tu'utu'uni Ngaue (pe PPD) 'o hange na'e 'osi ngaue'aki mai 'i he ngaahi ta'u kuo hili pea mo fe'unga malie mo e fatongia & sevesi totonu 'a e Va'a ni. Ko e tanaki atu pe ki heni koe va'a Ngaue fo'ou (fika 5) koe tokoni mo fakapotopoto'i 'o e ngaahi fakamole fakapa'anga ki hono poupo'ui 'a e MOI 'i he ngaahi ngaue mo mateuteu ki he ngaahi fiema'u fakatuupakee ki he COVID-19.

2.4 NGAHI FOKOTU'U NGAUE FO'OU 'A E POTUNGAUE NA'E TALI KE FOKOTU'U KI HE TA'U FAKAPA'ANGA 2020/2021

Ngaahi Ngaue Fokotu'u Fo'ou	Polokalama	Polokalama - Tokoni	Fika 'o e va'a Ngaue	Totongi 'oku fokotu'u ki he ngaue	Fakamatala Fakaikiiki
Tokoni fakapa'anga (fakalahi) ki he Fuofua Poloseki Mahu'inga 'a e Pule'anga ke poupo'ui 'a e fengaue'aki ki he Fefononga'aki Hala Pule'anga, Fetu'utaki mo e Ngaue Lalahi (pe koe PPISCPRTCI)	3	3.03	3	\$5m	Ko e fatongia tu'uma'u pe 'a e MOI 'a e tanu 'o e ngaahi hala 'a e komiunitii 'i he ta'u 'e ua ka hook mai, kaikehe 'oku 'i ai 'a e fiema'u ke fakalahi mai 'a e pa'anga ngaue ki heni ke kau atu ai moe ngaahi hala 'uta (pa'anga ngaue 'oku fokotu'u ki he \$45m) 'o hange koia na'e tali 'e he Kapineti (vakai ki he Tu'utu'uni Kapinet fika 1230 'o e 'aho 01 Novema 2019 & Tu'utu'uni Kapineti fika 1321 'o e 'aho 22 Novema 2019) 'i he kaveinga ko e <i>Fuofua Poloseki Mahu'inga 'a e Pule'anga ke poupo'ui 'a e fengaue'aki ki he Fefononga'aki Hala Pule'anga, Fetu'utaki mo e Ngaue Lalahi (pe koe PPISCPRTCI)</i> .

Tepile 7: Ngaahi Fokotu'u Fo'ou 'a e MOI na'e tali ki he Ta'u Fakapa'anga 2020/2021

2.5 NGAahi POLOSEKI FOKOTU'U ATU MEI HE POTUNGAUE KI HA TOKONI FAKAPA'ANGA MEI HA KAUTAHA TOKONI

Fika	Hingoa	Kautaha Ngalingali ke tokoni	Mahu'inga 'o e Poloseki	Tu'utua 'oku 'iai:	Fehokotaki moe Palani Fakafonua etc:	Ta'u Fakapa'anga:
Fakahu atu he ta'u fakapa'anga 2018/19 – 2019/20:						
1	Fakalelei'i 'o e Fale Pa'anga Motu'a	Pule'anga Siaina	\$15 milliona	Tu'utu'uni Kapineta fika 833 'aho 21/09/2018 na'e tali ai 'a e fokotu'u poloseki ko'eni, ka 'oku kei fakatatali ki ha tali mei he kautaha tokoni.		2019/20
2	Toho'anga Vaka 'a Tonga (Fakalelei'i e ngaahi me'angaue monomono ngaahi Vaka)	Pule'anga 'Aositelelia	\$140 milliona (USD\$70 milliona)	Tu'utu'uni Kapineta fika 921 'aho 12/10/2018, na'e tali ai e fokotu'u poloseki koeni ke fakahu atu ki he Pule'anga Siaia, ka na'e 'ikai ke lava koia ai na'e toe fakahu ki he Pule'anga 'Aositelelia he 'aho 28 'o Novema 2018.		2019/20
3	Fakalelei'i 'o Mala'ekula	Pule'anga Siaina	\$15 milliona	Tu'utu'uni fika 833 'aho 21/09/2019 moe Tu'utu'uni fika 922 'aho 12/10/2018, ka 'oku kei fakatatali ki ha tali mei he kautaha na'e fakahoko kia 'a e kole.	Kaveinga ngaue mahu'inga fika 5.1.5.4 'a e Pule'anga 'aia 'oku 'i he malumalu 'o e Va'a Fakamatamata lelei moe Va'a Anga fakafonua.	2019/20
4	Fakalelei'i e Mala'evakapuna Lupepau'u mo fakalahi 'o e lele 'anga vaka.	JICA/ Pule'anga Siapani	\$120 milliona (USD\$60m)	Na'e fakahu 'a e kole ko'eni ki he JICA he 'aho 28 Novema 2019.		2019/20
5	Kole Maama Hala 'e 500 ke fokotu'u he ngaahi feitu'u fakatakimamata moe ngaahi feitu'u tukufakaholo 'a Tonga ni. (fengaue'aki moe Potungau Takimamata)	Pule'anga Siaina	N/A	Na'e fakahu 'a e kole ni he 'aho 29 Novema 2019 ki he 'Emipasi Siaina.	Kaveinga ngaue mahu'inga fika 5.1.2.2.	2019/20
6	Ngaahi lue'anga he kauhala	Pule'anga Siaina	\$18.3 milliona	Na'e fakahu 'a e kole ko'eni ki he 'Emipesi		2019/20

	ma'a Vava'u			Siaina he 'aho 26 Novema 2019 pea mo Tisema 2019.		
Ke fakahu he ta'u fakapa'anga 2020/21:						
7	Poloseki tanu hala 'a e Pule'anga Tonga	<i>'E toki fakamahino 'a mui ange</i>	\$300 milliona	<p><i>Koe ngaahi kole ke fakahu 'I he ta'u fakapa'anga lolotonga -</i></p> <p><i>Koe ngaahi konga lalahi o e poloseki ni;</i></p> <p><i>a) \$100 milliona ke fakatau mai 'aki 'a e maka tanu.</i></p> <p><i>b) \$50 milliona ke fakatau mai 'aki 'a e valita moe kalasini.</i></p> <p><i>c) \$20 milliona ke fakama'a 'aki e ngaahi 'akau lalahi he ngaahi hala ngoue.</i></p> <p><i>d) \$50 milliona ke fakapa'anga 'aki e fiema'u kau ngaue, 'ovataimi, lolo etc.</i></p> <p><i>e) \$20 milliona ke haea mai 'aki e ngaahi ngaue valita.</i></p> <p><i>f) \$20 milliona ke fokotu'u 'aki e ngaahi fakatafe ki he ngaahi hala.</i></p> <p><i>g) \$40 milliona ki he ngaahi fakamole kehe.</i></p>	Kaveinga mahu'inga fika 5.1.1 'I he malumalu 'o e Hala Pule'anga (Hala Komiuniti)	2020/21
8	Fokotu'u 'o e Maama Tulefiki 'e 50 I he ngaahi motu 'o Tonga ni.	<i>'E toki fakamahino 'a mui ange</i>	\$2.5 milliona	<i>Koe kole tokoni ko'eni 'e fakahu atu 'I he ta'u fakapa'anga lolotonga ke fakahoko I he ta'u fakapa'anga kahau.</i>	Kaveinga mahu'inga fika 5.1.2.2 – Maama Hala	2020/21
9	Expansion of sections to Taufu'ahau Road from Pea to Tofoa (3 lane roads) Fakalahi 'o e ngaahi konga hala Taufu'ahau mei Pea ki Tofoa (laine 3)	<i>'E toki fakamahino 'a mui ange</i>	\$800,000	<i>Koe kole tokoni ko'eni 'e fakahu atu 'I he ta'u fakapa'anga lolotonga ke fakahoko I he ta'u fakapa'anga kahau.</i>	Kaveinga mahu'inga fika 5.1.1 – Hala Pule'anga	2020/21

Tepile 8: Lisi 'o e Ngaahi Poloseki mahu'inga 'a e Potungaue 'aia e fokotu'u atu mo hokohoko atu hono kolea ki he ngaahi Kautaha Tokoni.

3. PATISETI MOE IVI FAKA KAUNGAUE 'A E POTUNGAUE

'I he konga ko 'eni 'oku ne fakamahino mai 'a e patiseti fakakatoa ki he 2020/21 'a e Potungaue ki he Ngaahi Ngaue Lalahi, 'o fakakalasi ki he pa'anga ngaue ngaue mei he Pule'anga fakalukufua, pa'anga mei he ngaahi kautaha tokoni pea moe ngaahi fakamole; moe fakalukufua 'o e kau ngaue fakatafa'aki.

Tepile 9: Patiseti 'i he Angamaheni, Fakalakalaka mo e 'aitemi (pa'anga & tokoni- miliona)

Patiseti Fakakatoa (TOP\$)							
Fakakulupu	Ngaahi Fakamole 'I he kuohili				Palani Ngaue & Patiseti		
	FY2018/19		FY2019/20		FY 2020/21	FY 2021/22	FY 2022/23
	Patiseti Lolotonga	Tu'unga Ola Fakalakalaka	Patiseti Lolotonga	'Esitimeti na'e toe vakai'i	Patiseti	Fakafuofua	Fakafuofua
Kau Ngaue Tu'uma'u	5,364,745	4,740,590	6,199,500	7,094,561	7,039,200	7,185,100	7,185,100
Fakamole Angamaheni 'a e Potungaue	13,115,755	8,344,415	12,277,100	17,389,568	17,043,200	13,792,100	13,792,100
Koloa 'a e Potungaue	4,339,400	1,109,818	4,777,000	3,192,704	1,098,900	1,098,900	1,098,900
Fakakatoa ki he ngaahi fakamole 'a e Potungaue	22,819,900	14,194,823	23,253,600	27,676,833	25,181,300	22,076,100	22,076,100
<i>Ngaahi sevesi 'I he malumalu 'o e Pule'anga</i>							
Fakakatoa ki he ngaahi fakamole 'a e Potungaue							

Patiseti Fakakatoa (TOP\$m)							
Fakakulupu	Ngaahi Fakamole 'I he kuohili				Palani Ngaue & Patiseti		
	FY2018/19		FY19/20		FY 2020/21	FY 2021/22	FY 2022/23
	Patiseti Lolotonga	Tu'unga Ola Fakalakalaka	Patiseti Lolotonga	'Esitimeti na'e toe vakai'i	Fakafuofua	Fakafuofua	Fakafuofua
Kau Ngaue Tu'uma'u	5.36	4.74	6.20	7.09	7.04	7.19	7.19
Fakamole Angamaheni 'a e Potungaue	13.12	8.34	12.28	17.39	17.04	13.79	13.79
Koloa 'a e Potungaue	4.34	1.11	4.78	3.19	1.10	1.10	1.10
Fakakatoa 'o e ngaahi fakamole 'a e Potungaue	22.82	14.19	23.25	27.68	25.18	22.08	22.08
<i>Ngaahi sevesi 'I he malumalu 'o e Pule'anga</i>							
Fakakatoa 'o e Pa'anga hu atu 'a e Potungaue							

**FAKAIKIKI KI HE PATISETI FAKAFUOFUA 'A E MOI FAKAPOLOKALAMA, POLOKALAMA SI'I, FEITU'U
KI HE TA'U FAKAPA'ANGA 2020/21**

Hingoa 'o e Polokalama	Fika 'o e Polokalama	Patiseti Fakafuofua FY2019/20 TOP(\$)	Patiseti na'e Tali Fy2020/21 TOP(\$)
Taki mo e Fakalele Ngaue	Polokalama 1	2,246,700	2,942,600
Ngaahi Ngaue Lalahi ki he Fefononga'aki mo e Sevesi	Polokalama 2	8,713,700	8,355,300
Sisitemi ki hono pule'l 'a e Langa mo e ngaahi Ngaue Langa	Polokalama 3	12,293,200	13,883,400
Fakakatoa		23,253,600	25,181,300

PATISETI FAKAFUOFUA 'A E MOI 2020/2021 FAKAKALASI FAKAPOLOKALAMA SI'I

Ngaahi Va'a	Fika	Patiseti na'e tali FY2019/20 TOP(\$)	Patiseti Fokotu'u atu Fy2020/21 TOP(\$)	Peseti Tupu/Holo (%)
'Ofisi 'a e Minisita	19-101	364,300	313,000	-14%
'Ofisi 'a e Talekita Pule	19-102	470,700	463,800	-1%
Va'a Ngaahi Tu'utu'uni moe Palani	19-103	375,100	1,063,500	184%
Ngaahi Sevesi Ngaue ki he Ngaahi Va'a mo e Pa'anga	19-104	1,036,600	1,102,300	6%
Fefolau'aki Vakapuna Sivile	19-201	1,163,100	1,006,400	-13%
Malini mo e Ngaahi Taulanga	19-202	1,044,400	1,016,100	-3%
Fefononga'aki Hala Pule'anga	19-203	6,506,200	6,332,800	-3%
Pule'i 'o e Langa Fale	19-301	608,400	590,700	-3%
Va'a Sevesi ki he Langa Fale	19-302	4,568,900	1,287,200	-72%
'Enisinia Sivile	19-303	7,115,900	12,005,500	69%
Fakakatoa		23,253,600	25,181,300	8%

PATISETI FAKAFUOFUA 'A E MOI KI HE 2020/21 FAKA FEITU'U

Hingoa/Feitu'u	Fika	Patiseti Fakafuofua FY2019/20 TOP(\$)	Patiseti Fakafuofua Fy2020/21 TOP(\$)	Peseti Tupu/Holo (%)
Tongatapu	1	18,841,000	14,941,600	-21%
Vava'u	2	2,068,500	2,516,600	22%
Ha'apai	3	1,213,300	979,500	-19%
Eua	4	709,200	748,700	6%

Niua Toputapu	5	100,200	91,500	-9%
Niua Fo'ou	6	102,800	120,100	17%
Fakakatoa	0	218,600	5,783,300	2546%
Total		23,253,600	25,181,300	8%

3.1. POLOKALAMA [1]: [TATAKI NGAUE MOE PULE'I NGAUE]

3.1.1 TOKONI KI HE NGAahi KAVEINGA VIVILI FAKAFONUa (TSDFII)

Polokalama Si'i 101 – 104 'oku 'I heni 'a e 'Ofisi ki he Minisita, 'ofisi ki he Talekita Pule, Va'a ki he Taki Ngaue mo e Va'a ki he Sevesi tokoni ki he Ngaahi Va'a mo e Pa'anga. Ko e ngaahi taumu'a ola fakaloto Potungae mei he ngaahi Va'a ni 'oku tokoni ia ki hono 'ausia hangatonu 'a e ngaahi taumu'a Ola Fakafonua ko'eni;

Ngaahi Taumu'a Ola Fakafonua (TSDF II);

- *A. Longomo'ui e 'ilo, poto mo e taukei faka'ekonomika*
- *H. Taliui ki he pule lelei mo fakamalohia e pule 'a e lao*
- *I. Tu'uloa e fakalalakaka 'a e ngaahi ngaue lalahi mo e tekinolosia*

Ngaahi Taumu'a Ola faka-potungae-

- 1.2 Vaofi ange 'a e takaua 'a e Pule'anga mo e Sekitoa Taautaha ke tupulekina 'a e tupu faka'ekonomika.
- 1.3 Lelei ange 'a e 'ataki fakalele pisinisi.
- 3.1 Lahi ange lava me'a, 'aonga, ma'ama'a, faitotonu, 'ata ki tu'a mo tokonia 'a e ngaahi fakahoko fatongia 'o fakatefito 'i he ngaahi taumu'a mahu'inga taha.
- 4.2 Ke falala'anga, malu pea ma'ama'a ange 'a hono a'usia e ngaahi faingamalie 'I he fefononga'aki.
- 4.4 Ke falala'anga ange, malu pea ma'ama'a 'a hono a'usia e ngaahi faingamalie 'o e langa pea mo e ngaahi fa'unga kehe.

3.1.2 NGAahi OLa NGAUE KI TU'A

Polokalama Si'i 1.01 'Ofisi 'o e Minisita: Lelei ange 'a e ngaahi sevesi mo hono pule'i 'o e ngaahi me'angaue fefononga'aki pehe foki ki hono tokangaekina 'o e ngaahi fale, pea ke a'usia ha sistemi talitui fakahoko fatongia 'oku lelei ange ki he kakai 'o e fonua moe ngaahi kupu fekau'aki.

Polokalama Si'i 1.02 Ofisi 'o e CEO: Ke fakafehokotaki lelei 'a e ngaahi taumu'a ola fakaloto potungae pea ke a'usia e ngaahi ola koia 'o fakatatau ki he ngaahi taimi 'oku fokotu'u 'I he palani ko'eni.

3.1.3 NGAahi OLa NGAUE FAKALOTO POTUNGAUE

Polokama Si'i 1.03 Va'a Tu'utu'uni moe Palani: Leleiange 'a e ngaahi fale'i fakangaue ki he 'Ofisi 'o e Talekita Pule mo e 'Eiki Minisita, 'o fakapatonu ki he ngaue fakapalani, muimui'i 'o e ola ngaue, fakalao moe lipooti ngaue 'o e Potungae 'o fakatatau ki he'ene ngaahi taketi pe ngaahi ola.

Polokalama Si'i 1.04 Va'a Tokoni Fakahoko Ngaue: Taimi lelei ange 'a hono fakahoko 'o e palani ngaue 'a e Potungae 'o fakafou he sistemi ngaue fakapa'anga 'oku vave ange, fakatau koloa moe sistemi pule'i mo leva'i e ivi fakakau ngaue 'a e Potungae.

3.1.4 TU'UNGA 'O E NGAahi LILIU

Fakafehoanaki ki he Palani mo e Patiseti kuo'osi	Tu'ulahoko	Liliu liki	Liliu Lahi	Fo'ou
Liliu ki he Ngaahi Me'afua (KPIs)				

‘Oku ‘iai pe fanga ki’i liliu iiki ki he ola kitu’a moe ola fakaloto potungau ‘a e Polokalama ko’eni, ‘o fakatefito ki he fiema’u koia ke toe fakamahu’inga’i ange ‘a e levelo ‘o e taliui ki he kakai ‘oku fiema’u mei he ‘Ofisi ‘o e ‘Eiki Minista moe Talekita Pule ‘o e Potungau. ‘Aia ‘oku kau ki heni ‘a hono toe tufaki ‘o e ngaahi fatongia ke toe mahu’inga malie ange pea ke tokoni ki hono fakalalakaka’i, muimui’i mo lava ke tanaki lelei mai ai e ngaahi lipooti ngaue makatu’unga he palani ngaue ko’eni. Tanaki kiai, ‘oku mahu’inga foki ‘a e fakahoko ‘o ha tu’utu’uni ke makatu’unga ‘i ha fakamatala ‘oku mo’oni, koia ai ‘oku palani ‘a e Potungau ke fakaivia ‘a e Va’a Palani & Tu’utu’uni Ngaue ke ne tokonia ‘a e lelei ange ‘o e tafa’aki koia.

Fakahoa ki he Patiseti ‘oku kole

- ‘Ofisi ‘o e Minisita (Polokalama Si’i 1.01)
- ‘Ofisi ‘o e Talekita Pule (Polokalama Si’i 1.02)
- Va’a Palani & Tu’utu’uni Ngaue (Polokalama Si’i 1.03)
- Va’a Tokoni Fakahoko Ngaue (Polokalama Si’i 1.04)

3.1.5 FAKAKATOA ‘O E KAU NGAUE FAKA POLOKALAMA SI’I

Polokalama Si’i 1.01 (‘Ofisi ‘o e ‘Eiki Minisita)

Fakamatala	2018/19 patiseti	2019/20 fakaangaan ga	2020/21 fakafuofua	2021/22 fakafuofua
Kau Taki Ngaue	1	1 (Hon. Minister)	1 (Hon. Minister)	1 (Hon. Minister)
Kau Ngaue Palofesinale	1	2	2	2
Kau Ngaue Kehe	4	3	3	3
Katoa e Kau Ngaue Tu’uma’u	6	6	6	6
Kau Ngaue Fakataimi	1	1	1	1

Polokalama Si’i 1.02 (‘Ofisi ‘o e Talekita Pule)

Fakamatala	2018/19 patiseti	2019/20 fakaangaan ga	2020/21 fakafuofua	2021/22 fakafuofua
Kau Taki Ngaue	0	1	1	1
Kau Ngaue Palofesinale	1	1	1	1
Kau Ngaue Kehe	1	1	2	3
Katoa e Kau Ngaue Tu’uma’u	2	3	4	5
Kau Ngaue Fakataimi	1	6	10	10

Polokalama Si’i 1.03 (Va’a Palani & Tu’utu’uni Ngaue)

Fakamatala	2018/19 patiseti	2019/20 fakaangaan ga	2020/21 fakafuofua	2021/22 fakafuofua
Kau Taki Ngaue	1	1	1	1
Kau Ngaue Palofesinale	3	5	6	6
Kau Ngaue Kehe	0	0	1	1
Katoa e Kau Ngaue Tu’uma’u	3	6	8	8
Kau Ngaue Fakataimi	3	2	2	2

Polokalama Si'i 1.04 (Va'a Tokoni Fakahoko Ngaue)

Fakamatala	2018/19 patiseti	2019/20 fakaangaan ga	2020/21 fakafuofua	2021/22 fakafuofua
Kau Taki Ngaue	1	1	1	1
Kau Ngaue Palofesinale	4	9	10	10
Kau Ngaue Kehe	17	16	16	16
Katoa e Kau Ngaue Tu'uma'u	22	26	27	27
Kau Ngaue Fakataimi	7	1	1	1

3.1.6 POLOKALAMA 1: FAKAIKIKI 'O E NGAHI TAUMU'A OLA, NGAUE MO E ME'AFUA KI HE KUPU – POLOKALAMA 1 – TAKI NGAUE LELEI MO E FAKALELE NGAUE.

KUPU - POLOKALAMA 1.01: 'OFISI 'A E MINISTA

TAUMU'A OLA 1: KE TAKI LELEI 'I HE FAKAHOKO FATONGIA MO PULE'I 'A E POTUNGAUE, KAU KIAI POLISI MALU'I KE NGAUE'AKI 'I HE LEVOLO FAKAFONUUA, FAKALOTOFONUUA MO FAKATU'APULE'ANGA.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua Ola	2019/20 (Makatu'unga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	SDG TAUMU'A NGAUE #	TSDf LULA FUA #	
1. Ngaahi fakataha fakatu'apule'anga mo fakalotofonua kau kiai 'a e Minisita mo e/pe koe Talekita Pule ke poupu'i mo faka'ai'ai 'a Tonga 'i he tafa'aki 'o e fefonga'aki mo e langa fakalalakaka	Lahi 'o e ngaahi fakataha	4	4	4	4	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b	\$313,000.00
2. Fakahu 'a e Palani Ngaue mo e Patiseti ki he Potungau Pa'anga mo e Palani Fakafonua (MFNP)	Fakahu fakata'u	1	1	1	1	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b	
3. Fakahu fakata'u 'o e Lipooti Fakata'u ki he Fale Alea 'o Tonga	Fakahu fakata'u	1	1	1	1	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b	
4. Lahi 'o e tu'utu'uni kapineti 'oku fakapaasi ke poupu'i mo fakamalohia fakahoko fatongia 'o e Potungau	Fakahu fakata'u	>5	>5	>5	>5	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b	

KUPU - POLOKALAMA 1.02: 'OFISI 'O E TALEKITA PULE

TAUMU'A OLA 2: KE TAKI LELEI 'I HE FAKAHOKO FATONGIA MO PULE'I 'A E POTUNGAUE, MAKATU'UNGA 'I HA 'ATAKAI NGAUE 'OKU TAAU MO HA VA 'OKU NE 'OMAI MA'UPE HA TU'UNGA LELEI TOTONU HONO FAKAHOKO.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua Ola	2019/20 (Makatu'unga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	SDG TAUMU'A NGAUE #	TSDf LULA FUA #	
5. Kau atu mo fakafongai 'a Tonga ki he ngaahi fakataha fakalotofonua mo fakatu'apule'anga fekau'aki mo e fefongai'aki vakapuna, vakatahi mo e hala.	Lahi 'o e ngaahi fakataha	5	5	5	5	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b	\$289,600.00
6. Faka'ai'ai mo tokonia taimi toe liliu fakata'u 'o e	Fakahu 'o e Palani	Fakahu	Fakah	Fakah	Fakah	3.6/9.1/13.1	3.6.1/9.1.1/	

Palanai Ngaue mo e Patiseti; lipooti fakata'u; lipooti fakatau koloa, naunau fakapa'anga mo e kau ngaue.	Ngaue mo e Patiseti (fakatatau ki he taimi 'oku tuku mai)	he taimi fiema'u ai	u he taimi fiema' u ai	u he taimi fiema' u ai	u he taimi fiema' u ai	/14.1	13.1.1/14.1 .1b	
	Fakahu fakakuata 'o e PMS (lahi)	4	4	4	4	3.6/9.1/13.1 /14.1	3.6.1/9.1.1/ 13.1.1/14.1 .1b	
	Fakahu 'o e Lipooti Fakata'u (Lahi 'o e Lipooti Fakata'u)	1	1	1	1	3.6/9.1/13.1 /14.1	3.6.1/9.1.1/ 13.1.1/14.1 .1b	
7. Pule'i 'o e Kau Ofisa Le'ole'o (OIC) 'i he ngaahi 'otu motu	Lahi 'o e fetalanoa'aki mo e kau OICs	8	8	8	8	3.6/9.1/13.1 /14.1	3.6.1/9.1.1/ 13.1.1/14.1 .1b	
8. Fakataha fakauikeua 'a e Kau Taki Ngaue 'o e Ngaahi Va'a pea fakataha fakamahina mo e Minisita	Lahi 'o e fakataha	>10	>10	>10	>10	3.6/9.1/13.1 /14.1	3.6.1/9.1.1/ 13.1.1/14.1 .1b	
9. Lipooti fakavaeuata'u mo e lipooti fakakuata ki he PSC mo e MOFNP	Lahi 'o e lipooti	4	4	4	4	3.6/9.1/13.1 /14.1	3.6.1/9.1.1/ 13.1.1/14.1 .1b	

TAUMU'A OLA 3: TOKANGAEKINA 'I HE TAIMI KOTOA 'AE NGAahi ME'ALELE NGAUE KIHE FIEMA'U FAKA'aho 'AE POTUNGAUE.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua Ola	2019/20 (Makatu'ung a)	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023	SDG TAUMU'A NGAUE #	TSDf LULA FUA #	
10. 'Oku 'iai 'ae lekooti pau 'ae Potungau e kihe tu'unga 'oe ngaahi me'alele mo fakapapa'ui 'oku taau mo ma'a kihe ngaue faka'aho.	Maau 'o e ngaahi tohi log book/lekooti 'a e ngaahi me'alele pea ke lipooti ma'u pe.	10	12	15	17	3.6/9.1/13.1 /14.1	3.6.1/9.1.1/ 13.1.1/14.1 .1b	\$174,200.00
11. Fakapapa'ui 'oku tokolahi fe'unga 'ae kau faka'uli kihe fiema'u fakame'alele 'oe Ngaahi Va'a 'oe Potungau e.	Tokolahi 'o e kau faka'uli 'oku fakangau'ei pea 'oku nau taukei (kaungau e)	5	7	8	9	3.6/9.1/13.1 /14.1	3.6.1/9.1.1/ 13.1.1/14.1 .1b	

	fo'ou & kaungaue motu'a)							
--	--------------------------	--	--	--	--	--	--	--

KUPU - POLOKALAMA 1.03: VA'A PALANI & TU'UTU'UNI NGAUE

TAUMU'A OLA 4: KE FOKOTU'UTU'U LELEI MO FAKAHINOHINO 'O E PALANI NGAUE, 'AKI HA OLA MAHINO MO HA NGAAMI LIPOOTI TAUMU'A OLA 'I HE TAIMI.						SDG/TSDf		Vaevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua Ola	2019/20 (Makatu'unga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	SDG TAUMU'A NGAUE #	TSDf LULA FUA #	
12.Fetalanoa'aki 'o e Palani Ngaue, pule'i mo vakai'i 'i he ngaahi fakataha	Vakai'i 'i he ngaahi fakataha fakakuata/feptalan oa'aki	5	5	5	5	3.6/9.1/13 .1/14.1	3.6.1/9.1.1/1 3.1.1/14.1.1b	\$103,000.00
13.Fakahu mo tali hono toe liliu 'o e Palani Ngaue ki he 'Ofisi 'o e Talekita Pule mo e Minisita, pea mo PMO/MOFNP (1 st , 2 nd lipooti faka'osi)	Fakahu 'o e Palani Ngaue fakamuimui 'i he 'aho ke tanaki ai.	3	3	3	3	3.6/9.1/13 .1/14.1	3.6.1/9.1.1/1 3.1.1/14.1.1b	
14.Fakahu lipooti fakakuata ki he PMO/MOFNP	Lahi 'o e lipooti fakakuata	4	4	4	4	3.6/9.1/13 .1/14.1	3.6.1/9.1.1/1 3.1.1/14.1.1b	
15.Fakahu lipooti fakata'u mo e vaeua ta'u ki he 'ofisi 'o e Talekita Pule mo e Minisita	Taimi hono fakahu 'i he 'aho ke tanaki ai	Lipooti Fakata'u ke fakahu ki he Talekita Pule 'i he uike 3 'o Sanuali he ta'u kotoa. 1 Lipooti vaeua ta'u: uike 3 'o Sanuali 2 Lipooti vaeua ta'u: uike 3 'o	Uike 3 'o Sanuali he ta'u kotoa 1 Lipooti vaeua ta'u: uike 3 'o Sanuali 2 Lipooti vaeua ta'u: uike 3 'o 'Akosi	Uike 3 'o Sanuali he ta'u kotoa 1 Lipooti vaeua ta'u: uike 3 'o Sanuali 2 Lipooti vaeua ta'u: uike 3 'o 'Akosi	Uike 3 'o Sanuali he ta'u kotoa 1 Lipooti vaeua ta'u: uike 3 'o Sanuali 2 Lipooti vaeua ta'u: uike 3 'o 'Akosi	3.6/9.1/13 .1/14.1	3.6.1/9.1.1/1 3.1.1/14.1.1b	

		'Akosi						
--	--	--------	--	--	--	--	--	--

TAUMU'A OLA 5: LANGA HAKE E FAKAMO'ONI POLISI NGAUE KI HE TALEKITA PULE, MISITA MO E KAPINETI.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua Ola	2019/20 (Makatu'u nga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	SDG TAUMU'A NGAUE #	TSDf LULA FUA #	
16. Sekelitali ki he fakataha EXCO fakauike ua	Lahi 'o e ngaahi fakataha	20	20	23	23	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/1/3.1.1/14.1.1b	\$79,900.00
17. Tokoni hono fa'u 'o e pepa kapineti	Lahi 'o e ngaahi pepa kapineti	4	6	10	10	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/1/3.1.1/14.1.1b	
18. Tuku atu ha tokoni ke langa hake e polisi fakalotofale mo e ngaue ki tu'a 'o fakatatau ki he tefito'i fatongia 'o e Potungaue	4 (Fakata'u)	2	3	4	4	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/1/3.1.1/14.1.1b	
19. Tokoni mo fakafo'ou lisi kekelele 'o e Potungaue	Lahi 'o e lisi kekelele 'oku tokoni'i 'i he ta'u	3	4	4	4	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/1/3.1.1/14.1.1b	

TAUMU'A OLA 6: KE TAIMI MO FALE'I FAKALAO LELEI						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua Ola	2019/20 (Makatu'u nga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	SDG TAUMU'A NGAUE #	TSDf LULA FUA #	
20. 'Omai ha ngaahi fale'i fakalao	Lahi 'o e ngaahi fale'i fakalao	15	15	20	30	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/1/3.1.1/14.1.1b	\$32,200.00
21. Teuteu'i mo liliu 'o e lao mo e ngaahi tu'utu'uni	Lahi 'o e lao/tu'utu'uni 'oku liliu mo fakapaasi	3	3	3	5	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/1/3.1.1/14.1.1b	
22. Tokonia ngaahi ngaue fakalao 'i loto mo tu'a	Ngaue fakalao 'e 5	5	5	5	5	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/1	

'o e potungaue.						14.1	3.1.1/14.1.1b	
-----------------	--	--	--	--	--	------	---------------	--

TAUMU'A OLA 7: FAKAKAKATO E NGAHI POLOKALAMA KI HE MA'U'ANGA FAKAMATALA FAKA-TEKINOLOSIA MO FAKAMITIA KE POUPOU'I E FAKAHOKO FATONGIA MO A'USIA 'A E NGAHI TAUMU'A NGAUE						SDG/TSDf		Vaevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua Ola	2019/20 (Makatu'unga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	SDG TAUMU'A NGAUE #	TSDf LULA FUA #	
23. Pule'i mo 'oatu ha fale'i ki hono ngaue'aki 'o e Uepisaiti (Website), Netiueka fakalotofonua (local area network), Wi-Fi, email mo e sisitemi fakangaue.	Vakai'i 'o e Uepisaitia 'i hono ngaue'aki	'Osi vakai'i	'Osi vakai'i	'Osi vakai'i	'Osi vakai'i	3.6/9.1/13 .1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b	\$145,100.00
	Lahi 'o e ngaahi launga	10	10	7	7	3.6/9.1/13 .1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b	
24. Tokoni'i mo pou pou ki he ngaahi fiema'u naunau ki he mau'anga fakamatala faka-tekinolosia 'a e Potungaue MOI.	Lahi 'o e ngaahi sevesi ngaue	10	8	8	8	3.6/9.1/13 .1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b	
25. Tokoni'i e ngaahi fakataha fetalanoa'aki 'o e ngaahi kupu felave'i mo e tokoni fakapa'anga kotoa	Lahi 'o e ngaahi fakataha 'e 4	4	4	4	4	3.6/9.1/13 .1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b	
26. Langa hake mo tokonga'i e ngaahi ongoongo tukuatu ki he ngaahi kautaha 'oku nau fiema'u ongoongo mei he MOI	Lahi 'o e ngaahi ongoongo tukuatu	15	20	25	25	3.6/9.1/13 .1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b	

TAUMU'A OLA 8: TOKONI MO FAKAPOTOPOTO'I 'O E NGAahi FAKAMOLE FAKAPA'ANGA KI HONO POUPO'UI 'A E MOI 'I HE NGAahi NGAUE MO MATEUTEU KI HE NGAahi FIEMA'U FAKATUUPAKEE KI HE COVID-19.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua Ola	2019/20 (Makatu'unga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	SDG TAUMU'A NGAUE #	TSDf LULA FUA #	
27. Taimi ma'u pe (palani ngaue mo e fiema'u fakapa'anga) ki he Potungaue 'a e fiema'u fakatuupakee mei he Potungaue ki he COVID-19 ka 'i he taimi tatau 'oku 'ikai ke uesia ai 'a e fatongia 'a e Potungaue ki he kakai.	Lahi 'o e ngaahi lipooti fakamahina 'i he fakamole 'a e potungaue felave'i tonu pe moe ngaue ko 'eni	Hala – Me'afua fo'ou	8	10	12	3.d	3.d.1	\$703,300.00
28. Lahi 'o e ngaahi fakatXC aha 'oku fiema'u ke fakahoko ki he COVID-19 ke lipooti tu'unga 'o e ngaahi ngaue ki he NEMC/Joint National Taskforce.	Lahi 'o e ngaahi fakataha 'oku fakalele tefito pe ki he polokalama ko 'eni pea mo hono update 'a e ngaahi ngaue kuo lava 'o fakahoko	Hala – Me'afua fo'ou	10	10	10	3.d	3.d.1	

KUPU - POLOKALAMA 1.4: VA'A TOKONI FAKAHOKO NGAUE

TAUMU'A OLA 9: IMPROVED COMPLIANCE WITH PUBLIC FINANCIAL MANAGEMENT ACT, TREASURY INSTRUCTIONS, AND POLICIES.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua Ola	2019/20 (Makatu'unga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	SDG TAUMU'A NGAUE #	TSDf LULA FUA #	
29. Ngaue vaofi mo e Va'a Palani mo e polis'i hono toe vakai'i Palani Ngaue	Fenapasi PNF mo e Patiseti fokotu'u atuu.	'Ika'i fenapasi	Palanisi			3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b	\$69,500.00
30. Fakahu Patiseti Fokotu'u atu ne tali 'e he Pule Lahi mo e 'Eiki Minisitá.	Fakata'u	1	1	1	1	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b	
31. Ngaahi fakama'ala'ala mo e ako fakalotofale	Lahi 'o e ngaahi ako	10	10	10	10	3.6/9.1/13.	3.6.1/9.1.1/13	

ma'ae Kau Taki Ngaue, Kau 'Ofisa Le'ole'o 'i motu (OICs), Talekita Pule mo e Minista.	fakata'u mo e ngaahi fakataha fakalotofale fekau'aki mo e patiseti					1/14.1	.1.1/14.1.1b
32. Ngaahi fale'i fe'unga mo taau he leva'i 'o e pa'anga e taimi fiema'u ai he Pule Lahí pe 'Eiki Minisitá.	'Oua laka hake he 'aho 'e 5 pe taimi fiema'u aii.	12	15	15	15	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b
33. Taimi lelei hono sivi'i ngaahi fakamole mo e tanaki pa'anga 'a e Potungāué.	Fakakuata	4	4	4	4	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b
34. Teuteu'i ngaahi lipooti 'o e tu'unga 'o e ngaahi tanaki pa'angá mo e fakamolé.	Fakamahina	12	12	12	12	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b
35. Taimi lelei hono sivi'i ngaahi lekooti 'a e Potungāué fakahoa ki he Fale Pa'angá.	Fakamahina	12	12	12	12	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b
36. Taimi lelei hono sivi'i ngaahi ngāué fakapa'angá mo e ngaahi Va'a 'i tahí.	'Oua 'e si'l ange	1	2	2	2	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b
37. Teuteu'i mo tā 'o e ngaahi vausia fakamolé.	'Oua lahi hake he 'aho 'e 3.	Taimi	Taimi	Taimi	Taimi	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b
38. Teuteu'i mo tā 'o e ngaahi vausia vahé.	Ma'u 'a e taimi (MOFNP)	Taimi	Taimi	Taimi	Taimi	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b
39. Teuteu'i mo fakahū ngaahi pa'anga humái.	Faka'aho	242	242	242	242	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b
40. Fakahū atu ngaahi Fakafuofua Pa'anga he kuata ki Fale Pa'angá.	Fakahu Faka-kuata	4	4	4	4	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b
41. Fakahū atu e ngaahi lipooti ki he pa'anga tanaki mo e fakamole 'o e Vaeuata'u ki Falepa'anga.	Fakahu faka-ta'u	1	1	1	1	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b
	Fakahu Vaeuata'u	2	2	2	2	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b
42. Fakahū atu ngaahi Lipooti Koloa (assets) Fakamahina mo e Fakata'u ki FalePa'angá.	Fakahu faka-ta'u	1	1	1	1	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b
	Fakahu faka-mahina	12	12	12	12	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b
43. Fakatahataha'i mo fakahū atu lipooti tukuhau fakamahina mo e fakata'u.	Fakahu faka-ta'u	1	1	1	1	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b

	Fakahu faka-mahina	12	12	12	12	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b	
--	--------------------	----	----	----	----	-------------------	----------------------------	--

TAUMU'A OLA 10: KE LELEI ANGE TAUHI NGAARI ALEAPAU HE 'INASI 'O E PULE'ANGA HE NGAARI POLOSEKI MO E HOA NGAUE.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua Ola	2019/20 (makatu'unga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	SDG TAUMU'A NGAUE #	TSDf LULA FUA #	
44. Tuku atu ha ngaahi fale'i fakapa'anga ki he ngaahi poloseki pea mo e konituleki sivi fakata'u	Sivi Fakata'u	1	2	2	2	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b	\$592,000.00
	Sivi Konituleki	1	2	2	2			
45. Teuteu'i mo ta' o e ngaahi vausia fakamolé.	'Oua lahi hake he 'aho 'e 3.	Taimi	Taimi	Taimi	Taimi			
46. Teuteu'i ngaahi lipooti fakamahina 'o e tu'unga 'o e ngaahi fakamolé.	Fakahū Fakamahina	12	12	12	12			
47. Teuteu'i e lipooti 'o e tu'unga fakapa'anga fakatatau ki he aleapaú.	Fakahū he Fakata'u	1	1	1	1			
	Lahi (Kuata)	3	4	4	4			

TAUMU'A OLA 11: KE LELEI ANGE HONO PULE'I MO POUPOU'I E KAU NGAUE 'OKU TUKU ATU KI HE POTUNGAUE FAKAKATOA						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua Ola	2019/20 (makatu'unga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	SDG TAUMU'A NGAUE #	TSDf LULA FUA #	
48. Fakafaingamalie'i e polokalama ki hono sivi'i 'o e fakahoko fatongia (PMS) fakalotofale 'o e Potungaue	80% hono fakahoko 'i he Potungaue kau kiai mo e ngaahi tukui motu	85%	90%	95%	100%	3.6/9.1/13.1/14.1/16.6	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b/16.6.2	\$217,700.00
49. Fakafaingamalie'i hono vakai'i fakata'u 'o e ngaahi tohi fakamatala ngaue (JDs) ki he kotoa 'o e ngaahi Va'a	Ngaahi fetalanoa'aki fakakuata mo e ngaahi Va'a (ke 'oua si'i hifo he 2 'a e fetalanoa'aki 'i he vaeuata'u)	2	2	2	2			

50. Teuteu'i mo fakafaingamalie'i 'o e ngaahi foomu PMS	'Oua to e si'i ange he foomu PMS 'e 100 kuo fakafonu kakato mo fakamo'oni ai e CEO	120	130	140	150	3.6/9.1/13.1/14.1/16.6	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1 b/16.6.2
51. Lipooti 'o e tu'unga e ngaahi ngaue he PMS ki he PSC.	'Oua toe si'i hifo he lipooti PMS Fakakuata 'e 2 'i he fiema'u ki PSC	3	4	4	4	3.6/9.1/13.1/14.1/16.6	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1 b/16.6.2
52. Kau atu ki he Fakataha Komiti-iiki PMS (Fakakuata) ma'ae MOI	Kau atu ki he ngaahi fakataha komiti-iiki 'o 'oua toe si'i hifo he 2	2	3	3	3	3.6/9.1/13.1/14.1/16.6	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1 b/16.6.2
53. Ma'u kau ngāue ki he ngaahi lakanga 'ataa 'a e Potungāué.	80% 'o e ngaahi lakanga 'ataa ku fakafonu ki he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga	85%	90%	95%	100%	3.6/9.1/13.1/14.1/16.6	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1 b/16.6.2
54. Fakafaingamalie'i hono fakahu mai e kau ngaue ki he kotoa 'o e ngaahi Va'a	'Oua toe si'i hifo he 20 'o e ngaahi ngaahi tohi kuo fakamo'oni he CEO pea mo fakahu ki PSC	30	30	40	50	3.6/9.1/13.1/14.1/16.6	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1 b/16.6.2
55. Kau atu ki he Fakataha lahi HR (fakakuata) ma'ae MOI	Kau atu ki he ngaahi fakataha 'o 'oua toe si'i hifo 'i he 2	2	3	3	3		
56. Fakahoko ngaahi ngāue HR 'i loto he 'aho ngaue 'e 2 mei he 'aho ma'u ai tu'utu'uni mei he CEO/HOD's.	Ngaue 'i loto he 'aho ngaue 'e 2 ki he ngaahi me'a fakangaue	2	1	1	1		
57. Fakafaingamalie'i mo muimui'i konituleki ngaue 'o e Potungāue.	'Oua si'i he 80% 'o e konituleki ngaue 'oku fakafaingamalie'i 'i he taimi 'oku feima'u ai	85%	90%	95%	100%		
58. Tauhi maau e ngaahi faile mo e ngaahi tohi fakamatala 'o e kau ngaue	'Oua toe lahi hake e launga 'i he 5.	5	5	5	5		
59. Fakahu e ngaahi lipooti fakauike, fakauikeua pea mo e kuata mei he HR ki he Talekita Pule Va'a Tokoni Ngaue (HOD-CSD).	'Oua toe si'i hifo he lipooti 'e 10 'oku fakahu ki he HOD	15	15	20	20		
60. Tuku atu ha fale'i ngaue mei he HR ke tokoni ki he CEO/HODs, 'o	'Oua toe si'i hifo he 80% hono taimi pea mo tonu.	85%	90%	95%	100%		

kapau 'e fiema'u								
61. Fakahoko ha ako HR polisī ke lelei ange fakahoko 'o e polisī ma'ae Ngaue Fakapule'angá.	'Oua toe si'i hifo he polokalama ako 'e 2 kuo kakato ki he kotoa 'o e ngaahi Va'a	2	2	2	2			
62. Fakahū 'o e ngaahi palani mo e lipooti ako fakata'u	Ngaahi lipooti fakahu fakata'u	1	1	1	1			
	Lahi 'o e lipooti fakakuata	3	4	4	4			

TAUMU'A OLA 12: KE LELEI ANGE E FAKAHOKO FATONGIA 'O E POTUNGAUE KI HA NGAahi TU'UNGA MO E NGAahi POLISI FAKATAU KOLOA FAKAPULE'ANGA						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua Ola	2019/20 (makatu'u nga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	SDG TAUMU'A NGAUE #	TSDf LULA FUA #	
63. Fakamamafa'i e polisi fakalotofale 'o e fakatau koloa fakapule'anga	Ke 'oua si'i hifo he 1 'o e fa'u pepa polisi pea mo fakapaasi	1	2	2	2	3.6/9.1/13.1/14.1/12.7	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b/12.7.1	\$102,100.00
64. Teuteu'i mo fakataha'i 'a e palani fakatau koloa fakata'u 'a e Potungāué.	Taimi fakatatau ki he fiema'u 'a MOFNP.	Taimi	Taimi ma'upe	Taimi ma'upe	Taimi ma'upe			
65. Kau he fakamahu'inga 'o e ngaahi talamahu'inga 'a e Potungaue	% fakapaasi	80%	85%	90%	95%			
66. Fakafaingamalie'i, tuku atu ha ngaahi tokoni mo ha founda fakatau koloa ma'ae ngaahi Va'a	'Oua si'i hifo he 80% a'usia	99%	80%	85%	90%			
67. Tauhi ngaahi lipooti Faka-'luniti mo faile	Ngaahi Lipooti Fakauikeua	20	20	20	20			
68. Fakahu e ngaahi lipooti fakatau koloa ki MOFNP, CEO mo e Minisita	Ngaahi Lipooti Fakakuata	4	4	4	4			

TAUMU'A OLA 13: KO HA PATISETI PAU KE TOKONIA 'O E WB/TCRTP.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua Ola	2019/20 (makatu'u nga)	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023	SDG TAUMU'A NGAUE #	TSDf LULA FUA #	
69. Taimi lelei hono fakafaingamalie'i mo tokonia e patiseti ki he ngaue 'o e TCRTP (ngaahi ngaue faka'ofisi)	Lahi 'o e ngaahi lipooti fakamahina 'oku fakahu	Hala – KPI fo'ou	8	10	15	3.6/9.1/13.1/14.1	3.6.1/9.1.1/13.1.1/14.1.1b	\$121,000.00

3.2 POLOKALAMA [2]: [NGAAHI NGAUE LALAHİ KI HE FEFONONGA’AKI MO E SEVESI]

Tokoni ki he Ngaahi Kaveinga Mahu’inga Vivili Fakafonua (TSDFII)

Ko e ngaahi Polokalama Si’i (Ngaahi Va’a Ngaue) ‘i he malumalu ‘o e polokalama ko’eni ‘oku nau kau fakataha ke tokonia ‘a e;

Fa’unga Palani Langa Fakalalaka ‘a Tonga II;

- I. Tu’uloa e fakalalaka ‘a e ngaahi ngaue lalahi mo e tekinolosia

TSDFII’s Ngaahi Ola ‘o e Fokotu’utu’u Ngaue -

- 4.2: Ke to e falala’angaange, malu mo malava ke totongi e ngaahi sevesi fefononga’aki ‘i he motu takitaha, pea fakafehokotaki ‘a Tonga mo etoenga ‘o māmani’ ‘i he fefonga’aki vakatahi’ mo e vakapuna’ ke to elelei ange ‘a e fefononga’aki ‘a e kakai mo e fe’ave’aki ‘o e ngaahi koloa.

Ngaahi Ola kitu’a ‘o e Polokalama

Polokalama Si’i 2.01, Va’a Fefolau’aki Vakapuna Sivile: Ke maluange mo ma’ama’a ange ‘a e fefolau’aki vakapuna sivile fakaloto fonua pea pehe ki tu’apule’anga, ‘aia ‘e malava ke ne tokonia ‘a e ngaahi ngaue faka’ekonomika mei he sekitoa fefolau’aki vakapuna.

Fakamatala: Koe Ola ko’eni ‘oku fakafatongia’aki ‘a e Va’a Fefolau’aki Vakapuna Sivile, ‘aia ‘oku ‘iai e mafai ki hono palani, fa’u ‘o ha tu’utu’uni pe fakalao ma’ae sekitoa fefolau’aki vakapuna. Ko hono fakahoko koia ‘o e ngaue ni, ‘oku fiema’u ai e Va’a ni ke ne toe fakafenapasi ange mo toe fa’u fo’ou ‘a ‘ene ngaahi tu’utu’uni fefolau’aki vakapuna mo’ene ngaahi founa ngaue ke fakatatau ki he Lao Fefolau’aki Vakapuna Sivile 2014, pea pehe foki mo ha toe ngaahi lao felave’i pea ke toe hiki’i hake ‘a ‘ene ngaahi ngaue ne fale’i mei he Kautaha Fakamamani lahi ki he Fefolau’aki Vakapuna pe koe ICAO. Hange koia ‘oku ha atu ‘I he Konga 2, koe ngaahi Ola ngaue ia ‘oku fiema’u ‘ehe Potungae ‘oku ne tokonia ‘a e ola ‘ata kitu’a ‘a e Va’a ni. Kuo ‘osi fakahoko foki ‘a hono ‘atita’i ‘o e Va’a ni he ta’u kuo’osi ‘i Novema 2019. Pea ne tokoni lahi ‘a e ‘atita ni ke ne tapuni ‘a e ngaahi mataamama pe ngaahi faingata’a ‘oku fehangaangai moe va’a ko’eni. Na’e toe tokoni foki ke ne ‘omai ‘a e tu’unga totonu ‘oku ‘iai ‘a Tonga ni ‘o fakataau ki hotau ngaahi fonua kaunga’api mo tu’apule’anga foki. Koia ai ko hono fakalelei’i ‘o e ngaahi matamama ne ma’u ‘i he ‘atita ni, ‘oku kei fiema’u ai ‘e he Va’a ni ‘a e tokoni ‘a e Pule’anga fakaivi ngaue moe fakapa’anga. ‘I he hoko atu, ‘oku palani ‘a e Va’a ke kei hokohoko atu pe ‘a ‘ene ngaue ki hono fakalelei’i ‘a e mala’e vakapuna Vava’u, Ha’apai pea pehe foki ki ‘Eua. ‘Oku kei fiema’u pe foki ha tokoni ki he ivi fakakaungae ‘a e va’a ni hange koia koe fiema’u ‘a e ‘atita. ‘Oku faka’amu ‘a e Va’a ni ke hokohoko atu pe ‘a hono ako’i e kau ngaue lolotonga ‘o fakafou atu he ngaahi ako ngaue ki he ngaahi kautaha hange koe PASO, ICAO mo ha ngaahi kautaha felalave’i pehe.

Polokalama Si’i 2.02, Va’a Malini moe Ngaahi Taulanga: Ke maluange mo ma’ama’a ange ‘a e fefolau’aki vakatahi fakaloto fonua pea pehe ki tu’apule’anga foki, ‘aia ‘e malava ke ne tokonia ‘a e ngaahi ngaue faka’ekonomika mei he sekitoa fefolau’aki vakatahi.

Fakamatala: Koe ola ko’eni ‘oku fakataamu’a ia ki he Va’a Taulanga moe ngaahi Uafu (MPD) ‘aia ‘oku fakafatongia’aki ki he tu’utu’uni, Palani moe Founa Pulei ‘i he ngaahi sekitoa Folutahi kau atu foki kiai ‘a hono tokangaekina ‘o e ngaahi taulanga mei he ngaahi ‘Otu motu. ‘Oku palani ‘a e Va’a ni ke a’usia ‘ene ngaahi taumu’a ‘o fakafou he ngaahi fa’unga ngaue ‘oku ha atu ‘I he tepile 7. Koe fatongia ‘o e MPD hange koia ‘oku fakalasi mai ‘e he Kautaha Fakamamani Lalahi koe IMO, ko kinautolu koe tefito’i ‘ofisi ki hono fakahoko e ngaue fakamalini kotoa ‘a e fonua. Hange pe koe tafa’aki fefolau’aki Vakapuna Sivile, na’e lava hono ‘atita’i ‘o e Va’a Malini he mahina ko Me ‘o e ta’u 2019. Koia ai, koe taimi palani lolotonga ko’eni ‘oku kei ‘iai pe ngaahi ngaue ‘oku fokotu’u atu ke fakapapau’i hono fakahoko ‘o e ngaahi fakalelei ne fiema’u ‘ehe ‘atita ni. ‘Ikai ngata ai, ‘e kei hokohoko atu pe ‘a hono fakalelei’i ‘o e ngaahi ngaue lahi hange koe ngaahi lao moe ngaahi tu’utu’uni ngaue. ‘Oku kau heni ‘a

hono fa’u ha lao fo’ou ki he Malini pea moe Fefolau’aki Vakatahi, ke fakapapau’i ‘oku ‘ata e ngaue ni ke fakahoko houa ‘e 24. Tanaki kiai, ‘oku ‘iai e palani ke toe fakatokolahi ange ‘a e kau ngaue ke malava lelei ‘a ‘ene fakahoko fatongia. Koe ako ngaue ‘oku kau ia he konga mahu’inga ‘e taha ‘o e palani ko’eni. Ko hono pule’l mo tokanga’i ‘a e ngaahi taulanga he ‘otu motu ‘oku kei talanoa’i pea ‘oku fokotu’u atu ke ‘ave ki he Poate Taulanga ‘a Tonga. Koe ngaue fakapailate ‘oku kei fakahoko pe tukukehe kapau ‘e ‘iai ha toe liliu ‘i he lolotonga ‘o e ta’u fakapa’anga. Ko hono muimui ofi ‘oe faipau ‘e fiema’u ke fakalelei’l ‘aki hano toe siofi ‘o e ngaahi lao moe fa’unga ngaue ‘a e Va’a ni. Koe ngaahi taulanga he ngaahi ‘Out Motu ‘oku fiema’u ia ke fakalelei’l ‘aia ‘oku kau ia he palani ko’eni.

Polokalama Si’i 2.03, Va’a Fefononga’aki he Hala Pule’anga: Holoki ‘a e lahi ‘o e pekia ‘l he Hala Pule’anga ‘aia ne tupu mei ha ngaahi maumau ‘i he ngaahi naunau fefononga’aki Hala Pule’anga pe koe tu’unga malu ‘o e ngaahi saliate misini.

Fakamatala: Koe Ola ko’eni ‘oku fakafatongia’i ‘aki ‘a e Va’a Fefononga’aki Hala Pule’anga, ‘aia ko honau fatongia ke siofi ‘a e ngaahi tu’utu’uni, palani moe ngaahi lao ‘o e sekitoa fefononga’aki ‘l he Hala Pule’anga. Koe piliote palani lolotonga ‘oku ‘iai e ngaahi tu’utu’uni ngaue fo’ou fekau’aki moe malu moe hao ‘o e fefononga’aki. Koe taha ‘o e ngaahi taumu’a ola mei he Palani Tu’uloa Fakamamani lahi -SDG koe fiema’u koia ke holoki ‘aki e peseta ‘e 50 ‘a e lahi ‘o e pekia he hala pule’anga fakamamani lahi. ‘Aia ‘oku ‘iloa fakamamani lahi he taimi ni koe ta’umu’a ola ko’eni ‘e ‘ikai malava ke a’usia ‘i he’ene a’u ki he ngata’anga ‘o e ta’u ni-2020. Koia ai, ‘oku kei fiema’u pe ‘a e ngaue fakataha ‘oku toe malohiange moe ngaahi kupu fekau’aki ketau a’usia ‘a e ola ko’eni fakalotofonua. Koe taumu’a ‘eni ‘oku mahu’inga pea kau fakataha kiai moe ngaahi taumu’a mahu’inga kehe ‘i he tepile hono 7. Koe ngaahi ngaue ‘oku hokohoko atu ‘oku nau fekaukau’aki kotoa pe. Ko hono fokotu’u koia ‘o e RMF (Pa’anga ke tatanki ki hono fakalelei’i ‘o e Hala Pule’anga) kuo ‘osi fokotu’u ia pea ‘oku ‘iai e faka’amu ‘e ‘iai ha ngaahi hu’anga pa’anga mai ki he lepa ko’eni ke malava hano ngaohi ‘o e ngaahi hala ‘aia ‘oku fiema’u ‘ehe Pule’anga. Ko hono fakalalakaka’i koia ‘a e founga ngaue ‘oku fiema’u ai ‘a e Va’a ni ke ne fa’u ha ngaahi kouti hala, me’afua ki hono sivi ‘o e ngaahi saliate misini pea mo hono ngaohi ‘o ha hala pule’anga ‘Oku toe fiema’u foki ke fakalelei’i ‘a e tu’unga ‘oku ‘iai ‘a hono ivi fakangaue ke malava e ngaahi ngaue ‘oku hanganaki mai he kaha’u ki hono fakalelei’l ‘o e ngaahi hala pule’anga.

3.2.1 POLOKALAMA 2: TU’UNGA ‘O E NGAHI LILIU

Fakafehoanaki ki he Palani mo e Patiseti kuo’osi	Tu’ulahoko	Liliu liki	Liliu Lahi	Fo’ou
Liliu ki he Ngaahi Me’afua (KPIs)				

Koe polokalama ko’eni ‘oku ‘iai e ngaahi liliu iiki ai. ‘l he mahino kuo maau hono ‘atita’i ‘o e ongo Va’a Fefononga’aki Vakapuna Sivile moe Vakatahi, ‘oku kei faka’amu pe ‘a e Potungau ke kei tauhi pe ‘a e ngaahi me’afua ngaue fekau’aki moe ‘atita koe’uhi ke tokoni ki hono fakalelei’i ‘o e ngaahi ngaue na’e faka’ilonga’i mei he ‘atita koe ngaahi ngaue fiema’u ke lelei ange. Tanaki atu kiai, ‘oku fakamahu’inga’l foki ‘ehe Va’a Fefononga’aki Hala Pule’anga ‘a e fengau’aki lelei moe malohiange mo hono ngaahi kupu fekaukau’aki.

Kainga mo e Patiseti Fokotu’u atu::

Va’a Ngaue –

- Va’a Fefolau’aki Vakapuna Sivile/CAD (Polokalama Si’i 2.01)
- Va’a Malini moe Ngaahi Taulanga/MPD (Polokalama Si’i 2.02)
- Va’a Fefononga’aki Hala Pule’anga/LTD (Polokalama Si’i 2.03)

Fakaiikiiki 'o e ngaahi ngaue fo'ou, poloseki fokotuu atu moe ngaahi ngaue fakalelei ki he ngaahi fa'unga Lao.

Ngaahi Polokalama Si'i	Ngaahi Ngaue fo'ou	Ngaahi Poloseki (NIIP2) Proposed projects (National Infrastructure Investment Plan- NIIP)	Ngaahi Lao fo'ou moe lao ke fakalelei'i
2.01 CAD	<ul style="list-style-type: none"> Fakalalakaka'i 'o e ngaahi mala'e vakapuna (Fakamole) Fakalelei'i e mala'e vakapuna Vava'u mo fakalahi 'a e to'anga vaka (Kole Poloseki) Fakalelei'i hono pule'i mo muimui ofi'i 'a e tanaki mei he Upper Air Space (Pa'anga Hu mai) Fakalelei ki he tanaki pa'anga mei he Upper Air Space (Pa'anga Hu mai) Fakahoko e ngaahi ako moe tufaki fakamatala fekau'aki moe Drones 	<p>A11 – Lele'anga vakapuna Ha'apai (Fakamatolu)- TOP\$9m</p> <p>A12 – Tauga fo'ou mala'evakapuna Fua'amotu (\$7M) – kakato hono ngaahi</p>	<ul style="list-style-type: none"> Lao Fakaangaanga Ngaahi Mala'evakapuna 2018 Fa'u ngaahi tu'utu'uni ngaue ke tokonia 'a e Lao Fefolau'aki Vakapuna Sivile 2014 Tu'utu'uni ngaue ke tali Rule 71 Siofi mo fakalelei 'a e ICAP USOAP Audit
2.02 MPD	<ul style="list-style-type: none"> Tata 'o e ngaahi uafu he 'out motu (Vava'u, Ha'apai, 'Eua , Niuas) (Expenditure) Tanaki 'o e ngaahi mo'ua ha'i'anga vaka (Pa'anga Hu mai) Toho'anga vaka 'a Tonga (Kole Poloseki) Fakakakato 'o e ngaue ki he Uafu Faua Ngaue fakalelei'i 'o e ngaahi Uafu fakalotofonua Hoko atu – fakalelei ki he maama kamo Ngaue tanaki 'o e ngaahi fakamatala mei he ngatangata'anga 'o Tonga Uafu fo'ou ma'a Vava'u (kole poloseki) 	<p>P9 – Ngaue fakataumu'a ki he sekitoa Malini ke a'usia 'a e malu moe hao pehe ki he mateuteu ki ha faingata'a (T\$20m)</p>	<ul style="list-style-type: none"> Lao fo'ou ki hono Pule'l 'o e Ngaahi Taulanga (Liliu) 2017 Lao fakaangaanga ki he ngaahi uafu (liliu) 2017 Lao Folau vakatahi 2017 (STCW Convention 2017)
2.03 LTD	<ul style="list-style-type: none"> Fa'u mo toe siofi 'a e ngaahi founga ngaue ki he Malu moe Hao 'l he hala pule'anga Ngaue ki hono tokangaekina mo pule'i 'a e ngaue langa 'e fakahoko ki he Hala fakakavakava Fanga'uta Ngaue langa ki he ngaahi hala fakakavakava 'l Vava'u Siofi e ngaue fakalelei hala 'uta moe takimamata (Vava'u) Ngaue langa ki he fononga'anga lalo he kauhala (Vava'u) 	<p>R10- Polokalama fakalelei 'o e ngaahi hala he ngaahi otu motu (T\$10M)</p>	<ul style="list-style-type: none"> Lao fakaangaanga ki he fefononga'aki 2019 (Tu'utu'uni Kapineti Fika 1235, 'aho 11 Nov 2019) Lao fakaangaanga Ngaahi Hala Pule'anga 2019

Tepile 10: Polokalama 2, Ngaahi Ngaue Fo'ou, Poloseki, Fiema'u ngaue fakalao

3.2.2 KAU NGAUE (FAKA POLOKALAMA SI'I)

Polokalama Si'i 2.01 (Va'a Fefolau'aki Vakapuna Sivile)

Fakamatala	2018/19 patseti	2019/20 fakaangaanga	2020/21 fakafuofua	2021/22 fakafuofua
Kau Taki Ngaue	0	1	1	1
Kau Ngaue Polofesinale	3	4	7	7
Kau Ngaue Kehe	5	4	5	5
Katoa e Kau Ngaue Tu'uma'u	8	9	13	13
Kau Ngaue Fakataimi	4	4	0	0

Polokalama Si'i 2.02 (Va'a Malini moe Ngaahi Taulanga)

Fakamatala	2018/19 patiseti	2019/20 fakaangaanga	2020/21 fakafuofua	2021/22 fakafuofua
Kau Taki Ngaue	1	1	1	1
Kau Ngaue Polofesinale	7	10	11	11
Kau Ngaue Kehe	4	4	4	4
Katoa e Kau Ngaue Tu'uma'u	12	15	16	16
Kau Ngaue Fakataimi	4	1	0	0

Polokalama Si'i 2.03 (Va'a Fefononga'aki Hala Pule'anga)

Fakamatala	2018/19 patiseti	2019/20 fakaangaanga	2020/21 fakafuofua	2021/22 fakafuofua
Kau Taki Ngaue	1	1	1	1
Kau Ngaue Palofesinale	9	11	14	14
Kau Ngaue Kehe	8	12	19	19
Katoa e Kau Ngaue Tu'uma'u	18	24	34	34
Kau Ngaue Fakataimi	16	10	0	0

3.2.3 POLOKALAMA 2: FAKAIKIKI 'O E NGAHI TAUMU'A OLA, NGAUE MO E ME'AFUA KI HE NGAHI KUPU – POLOKALAMA.

POLOKALAMA 2: NGAHI NAUNAU FEFONONGA'AKI MOE NGAHI SEVESI

KUPU - POLOKALAMA 2.01: VA'A KI HE FEFONONGA'AKI VAKAPUNA SIVILE

TAUMU'A OLA 14: FAKALAKALAKA 'I HONO MUIMUI'I MO HONO FAKAHOKO 'A E NGAHI TU'UTU'UNI MO E FIEMA'U 'A E ICAO MO E LAO FEFOLAU'AKI VAKAPUNA 'O TONGA.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/20 (makatu'u nga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
70. Fakalalakaka hono ngaue'aki 'a e ngaahi ICAO SARP's	Lahi 'o e ngaahi fehu'i kuo lava fai hano tali ki he CMA-OLF	50	50	50	50	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1	\$405,900.00
	% 'o e tu'unga lolotonga 'oku 'i ai 'a Tonga 'i hono ngaue'aki 'a e ngaahi fiema'u 'a e ICAOSARPs	10%	10%	10%	10%			
	% 'o e ngaahi Tohi Fakafonua kuo lava hono tali pea 'ave fakafoki ki he ICAO	50%	60%	70%	70%			
71. Liliu 'a e lao ki he fefolau'aki vakapuna sivile 'a Tonga fakataha mo NZ pe koe ICAO SARP's	% 'o e ngaahi tu'utu'uni ngaue kuo fai hono liliu 'e he fonua na'a nau kamata'i	50%	60%	70%	70%			
	% 'o e tu'utu'uni ngaue kuo liliu fakataha moe tu'utu'uni ngaue kuo liliu mei he ICAO	50%	60%	70%	70%			
72. Fakahoko ki he ICAO 'a e ngaahi kehekehe 'i he lao fefolau'aki vakapuna sivile 'oTonga pea moe ICAO	Lahi 'o e ngaahi faikehekehe kuo lava 'o tala	20	20	20	20			
	Lahi 'o e ngaahi faikehekehe moe ICAO	20	20	20	20			
	% 'oe ngaahi faikehekehe kuo'osi fakamahino 'i he AIP	25%	50%	75%	75%			
73. Fakamamafa'i 'o e Lao ki he Fefolau'aki Vakapuna Sivile	Lahi 'a e ngaahi fepotalano'aki kuo fakahoko ki hono fakamamafa'i 'o e Lao ki he fefolau'aki vakapuna sivile	4	4	4	4			
	% 'oe fakamamafa'i hono ngaue'aki 'a e	75%	75%	75%	75%			

	ngaahi tu'utu'uni moe founa ngaue							
74. Foaki ngofua ke 'oua muimui ki ha lao, 'i ha ngaahi makatu'unga	% 'o e ngaahi ngofua kuo foaki 'o fakatatau ki he founa ngaue moe tu'utu'uni ki hano foaki ha ngaahi ngofua	70%	70%	70%	70%			
	% 'o e ngaahi ngofua na'e foaki kuo fakalelei'i 'e he tokotaha kole ngofua fakataha moe CAD	60%	70%	80%	80%			
75. Siofi fakalukufua/'atita'i 'o e ngaahi lao ki he (LaoFefolau'aki Vakapuna Sivile 2014mo e ngaahi kongas e tu'utu'uni, etc) 'i he'ene fekau'aki moe ICAO SARPs	Lahi 'o e ngaahi me'a na'e toe fai hono siofi	1	1	1	1			
76. Kau ki he ngaahi fakataha mahu'inga fakalotofonua mo fakavaha'a pule'anga	Lahi 'o e ngaahi fakataha fakalotofonua mo fakavaha'a pule'angana'e fakahoko	10	10	10	10			

TAUMU'A OLA 15: FAKALAKALAKA 'I HE SESITEMA KI HONO TOKANGAEKINA 'A E MALU MO E HAO 'O E FEFOLAU'AKI VAKAPUNA SIVILE 'I HE 'ATAA.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/20 (makatu'unga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
77. Fa'u ha sesitema fe'unga ki hono tokangaekina 'a e malu moe hao 'a e fefolau'aki vakapuna sivile 'o Tonga 'i he 'ataa.	Peseti ki hono fa'u mo hokohoko atu hono liliu 'o e sesitema ki hono tokangaekina 'a e malu moe hao 'a e fefolau'aki Vakapuna sivile 'i Tonga	75%	75%	75%	75%	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1	\$374,700.00
	Peseti 'o e ngaahi fatongia tu'u pau ki he malu moe hao 'a e fefolau'aki vakapuna 'i he ngaahi 'elia kehekehe (LEG: ORG: PEL: OPS: AIR: AIG: ANS: AGA: AVSEC) 'oku fakakau ki he tohi fatongia 'o e kau ngaue 'a e CAD	50%	75%	75%	75%			
	Peseti 'o e tohi fakamafai ki he kau ngaue	50%	75%	75%	75%			

	CAD; tokotaha tau'ataina; pea moe kautaha, 'oku fa'u fakatatau ki he tohi fakahinohino ki hono foaki 'o ha tohi fakamafai						
78. Polokalama fealea'aki ki he kakai moe ngaahi va'a felalave'i pea moe fefolau'aki vakapuna sivile	Lahi 'o e ngaahi fealea'aki mo e polokalama 'oku fakahoko fekau'aki moe sesitema ki hono tokangaekina e malu moe hao 'a e fefolau'aki Vakapuna 'i Tonga	9	9	9	9	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1
	Peseti 'o e ngaahi fealea'aki ki he kakai pea mo e kupu fekau'aki'oku fakahoko fakatatau ki he ngaahi polokalamakuo fokotu'utu'u	60%	70%	70%	70%		
79. Ngaahi ako fakatekinikale ki he kau ngaue 'a e Va'a Fefolau'aki Vakapuna Sivile	Fa'u, fakahoko mo fakalelei'i 'a e polokalama ako moe palani ako.	50%	80%	80%	80%	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1
	Lahi 'o e ngaahi ako 'oku fakakakato 'o fakatatau ki he ngaahi palani ako	10	10	10	10		
	Peseti 'o e ngaahi ako na'e palani kuo 'osi lava o fakakakato	50%	75%	75%	75%		
	Tokolahi 'o e kau ngaue oku nau a'usia ha tu'unga fakaako ma'olunga ange (e.g. 'inisipekita/'atita)	1	1	1	1		
80. Fa'u mo fakahoko 'a e polokalama SSP (State Safety Programme)	Fa'u mo fakahoko 'a e palani ngaue ki he SSP	50%	70%	70%	70%	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1
	Lahi 'o e ngaue fealea'aki moe ngaahi kautaha 'oku felalave'i pea moe fefolau'aki vakapuna sivile fekau'aki moe SSP pea moe SMS	4	4	4	4		
81. Fa'u mo fakahoko mo hono fakalelei'i 'o e ngaahi fakahinohino, me'a ngaue moe ngaahi fakamahu'inga ki hono tauhi e malu moe hao 'o e fefolau'aki vakapuna	Lahi 'o e ngaahi fakahinohino fakatekinikale moe lisi ngaue oku fa'u	20	20	10	10	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1
	Lahi 'o e ngaahi fakahinohino fakatekinikale moe lisi ngaue 'oku fakahoko 'aki e ngaue	20	30	30	30		
	Lahi 'o e ngaahi fakahinohino fakatekinikale moe lisi ngaue 'oku fakahoko 'aki e ngaue	20	20	20	20		

sivile								
--------	--	--	--	--	--	--	--	--

TAUMU'A OLA 16: FAKALAKALAKA 'I HE SESITEMA KI HONO TOKANGAEKINA 'A E MALU MO E HAO 'O E FEFOLAU'AKI VAKAPUNA SIVILE 'I MALA'E.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/20 (makatu'unga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
82. Fa'u ha sesitema fe'unga ki hono tokangaekina 'a e malu moe hao 'a e fefolau'aki vakapuna sivile 'o Tonga 'i he mala'e vakapuna.	Peseti ki hono fa'u mo hokohoko atu hono liliu 'o e sesitema ki hono tokangaekina 'a e malu moe hao 'a e fefolau'aki Vakapuna sivile 'i Tonga	75%	75%	75%	75%	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1	\$128,800.00
	Peseti 'o e ngaahi fatongia tu'u pau ki he malu moe hao 'a e fefolau'aki vakapuna 'i he ngaahi 'elia kehekehe (LEG: ORG: PEL: OPS: AIR: AIG: ANS: AGA: AVSEC) 'oku fakakau ki he tohi fatongia 'o e kau ngaue 'a e CAD	50%	75%	75%	75%			
	Peseti 'o e tohi fakamafai ki he kau ngaue CAD; tokotaha tau'ataina; pea moe kautaha, 'oku fa'u fakatatau ki he tohi fakahinohino ki hono foaki 'o ha tohi fakamafai	50%	75%	75%	75%			
83. Polokalama fealea'aki ki he kakai moe ngaahi va'a felalave'i pea moe fefolau'aki vakapuna sivile	Lahi 'o e ngaahi fealea'aki mo e polokalama 'oku fakahoko fekau'aki moe sesitema ki hono tokangaekina e malu moe hao 'a e fefolau'aki Vakapuna 'i Tonga	9	9	9	9	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1	
	Peseti 'o e ngaahi fealea'aki ki he kakai pea mo e kupu fekau'aki'oku fakahoko fakatatau ki he ngaahi polokalamakuo fokotu'utu'u	60%	70%	70%	70%			
84. Ngaahi ako fakatekinikale ki he kau ngaue 'a e Va'a Fefolau'aki Vakapuna Sivile	Fa'u, fakahoko mo fakalelei'i 'a e polokalama ako moe palani ako.	50%	80%	80%	80%	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1	
	Lahi 'o e ngaahi ako 'oku fakakakato 'o	10	10	10	10			

	fakatatau ki he ngaahi palani ako						
	Peseti 'o e ngaahi ako na'e palani kuo 'osi lava o fakakakato	50%	75%	75%	75%		
	Tokolahi 'o e kau ngaue oku nau a'usia ha tu'unga fakaako ma'olunga ange (e.g. 'inisipekita/'atita)	1	1	1	1		
85. Fa'u mo fakahoko 'a e polokalama SSP (State Safety Programme)	Fa'u mo fakahoko 'a e palani ngaue ki he SSP	50%	70%	70%	70%	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1
	Lahi 'o e ngaue fealea'aki moe ngaahi kautaha 'oku felalave'i pea moe fefolau'aki vakapuna sivile fekau'aki moe SSP pea moe SMS	4	4	4	4		
86. Fa'u mo fakahoko mo hono fakalelei'i 'o e ngaahi fakahinohino, me'a ngaue moe ngaahi fakamahu'inga ki hono tauhi e malu moe hao 'o e fefolau'aki vakapuna sivile	Lahi 'o e ngaahi fakahinohino fakatekinikale moe lisi ngaue oku fa'u	20	20	10	10	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1
	Lahi 'o e ngaahi fakahinohino fakatekinikale moe lisi ngaue 'oku fakahoko 'aki e ngaue	20	30	30	30		
	Lahi 'o e ngaahi fakahinohino fakatekinikale moe lisi ngaue 'oku fakahoko 'aki e ngaue	20	20	20	20		

TAUMU'A OLA 17: FAKALAKALAKA HONO FOAKI 'A E NGAahi LAISENI, SETIFIKEITI MO E NGAahi TU'UTU'UNI/NGOFUA MAKEHE KI HE TOKOTAHA MO E KAUTAHA 'I HE MALA'E 'O E FEFOLAU'AKI VAKAPUNA SIVILE.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/20 (makatu'u nga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
87. Laiseni 'o e kau ngaue fefolau'aki vakapuna sivile (pailate, 'enisia vakapuna, kau ngaue taua etc.)	Lahi 'o e laiseni 'oku foaki fakatatau ki he ngaahi fiema'u/ fakahinohino ki he foaki 'o ha laiseni	20	20	20	20	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1	\$29,500.00
	Lahi 'o e pa'anga tanaki mei he ngaahi levi 'o e fefolau'aki Vakapuna sivile	TBC	TBC	TBC	TBC			
88. Foaki 'o e setifikeiti ki he ngaahi kautaha fakahoko fatongia 'i he mala'e 'o e	Peseti 'o e setifikeiti 'oku foaki fakatatau ki he ngaahi fiema'u/ fakahinohino ki he foaki 'o ha setifikeiti	60%	70%	70%	70%	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1	

fefolau'aki vakapuna sivile (kautaha vakapuna, kautaha mala'e vakapuna, etc)								
89. Ngaahi tu'utu'uni/ ngofua 'oku foaki makehe	Lahi 'o e ngaahi tu'utu'uni/ngofua makehe 'oku foaki ki ha tokotaha pe kautaha	5	5	5	5	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1	
90. Fa'u, fakahoko mo hono fakalelei'i 'o e Tohi fakahinohino ki hono foaki 'o ha setifikeiti pea moe laiseni	Peseti 'o e Tohi fakahinohino ki hono foaki 'o ha setifikeiti pea moe laiseni kuo 'osi fa'u, fakahoko mo fakalelei'i	50%	60%	60%	60%	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1	

TAUMU'A OLA 18: FAKALAKALAKA HONO 'ATITA'I/SIVI'I 'O E NGAahi NGAUE 'I HE MALA'E 'O E FEFOLAU'AKI VAKAPUNA SIVILE PEa MO E NGAahi FIEMA'U KI HA FEFOLAU'AKI VAKAPUNA SIVILE 'OKU MALU MO HAO ANGE.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/20 (makatu'u nga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
91. Fa'u, fakahoko mo hono fakalelei'i 'o e polokalama 'atita 'o e ngaahi ngaue 'i he mala'e 'o e fefolau'aki Vakapuna sivile	Lahi 'o e 'atita 'oku fakahoko 'o muimui tonu ki he polokalama 'atita	10	10	10	10	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1	\$67,500.00
	Peseti 'o e ngaahi 'atita na'e fakakakato fakatautu ki he palani 'atita	70%	70%	70%	70%			
	Peseti 'o e malu moe hao fefolau'aki Vakapuna'oku fakalalakaka'aki makatu'unga 'i hono fakahoko 'a e ngaahi 'atita fakatautu ki he polokalama 'atita	70%	70%	70%	70%			
	Peseti 'o e polokalama 'atita 'oku lava o sivi'i mo liliu fakakuata	70%	70%	70%	70%			
92. Tokangaekina mo fakahoko 'a e ngaue ki he sesitema fakatotolo ki he ngaahi palopalema moe fakatamaki 'i he fefolau'aki	Lahi 'o e ngaahi palopalema na'e fakatotolo'i	5	5	5	5	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1	
	Peseti 'o e ngaahi palopalema kuo lava 'o fakatotolo'i fakatautu ki he ngaahi tohi fakahinohino 'a e CAD	70%	70%	70%	70%			

vakapuna sivile	% 'oku fakalalakalaka'aki hili hano fakalelei'i 'o ha palopalema na'e fakatotolo'i	70%	70%	70%	70%			
	% 'o e ngaahi fakatamaki kuo lava fakatotolo'i fakatatau ki he ngaahi tohi fakahinohino 'a e CAD	70%	70%	70%	70%			
	% 'oku fakalalakalaka'aki hili hano fakalelei'i 'a e ngaahi makatu'unga 'o ha fakatamaki na'e fakatotolo'i	70%	70%	70%	70%			
93. Fakahoko 'a e fakalelei ki he ngaahi fiema'u ki he malu moe hao 'a e fefolau'aki vakapuna sivile	Lahi 'o e ngaahi ngaue fakalelei 'oku fakahoko	10	10	10	10	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1	
	Peseti 'o e ngaahi ngaue fakalelei 'oku fakahoko	50%	70%	70%	70%			

KUPU - POLOKALAMA 2.02: VA'A KI HE MALINI MO E NGAahi TAULANGA

TAUMU'A OLA 19: FAKALAKALAKA HONO FAKAMAMAFa'I E LAO 'O E MALINI MO E LEVOLO NGAUE						SDG/TSDF		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/20 (makatu'unga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
94. Fakamamafa'i 'a e ngaahi lao 'o e Malini	% 'o e ngaahi kautaha vaka kuo 'osi 'atita'i 'oku muimui ki he lao.	Si'isi'i ange he 20% he ta'u	<20%	<10%	<5%	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1	\$253,600.00
95. Fakahoko 'a e ngaahi tefito'i taumu'a 'a Tonga ko ia 'oku pule he ngaahi taulanga.	Lahi 'o e ngaahi vaka mei tu'apule'anga kuo tu'uta 'i Tonga ni pea fiema'u ke sivi'i 'e he PSC.	20	10	40	40	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1	
	Lahi hono savea'i 'o e ngaahi vaka ke fakahoko 'i Tonga ni hono lesisita mo sivi fakata'u.	100%	100%	100%	100%			
96. Fakafaingamalie'i mo fakahoko 'o ha ngaahi ako tautautefito pe ki he malini.	Lahi 'o e ngaahi ako 'i he kuata	4	4	4	4	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1	
97. Fokotu'u pea vakai'i 'a e	Vakai'i 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e ngaahi	4	6	6	6	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1	

ngaahi me'angaue 'a e Malini.	naunau 'a e Malini fakata'u					4	/9.4.1	
98. Fakamahino'i 'o e ngaahi faingamalie 'e lava 'o ma'u mei he 'Atita IMO 'i Me 2019.	% 'o e ngaahi faingamalie kuo 'osi fakatokanga'i.	Ke fakamahino mai hili 'a e ola faka'osi mei he lipooti IMO (Me 2019) – fakatatali hono ma'u mai 'o e ola e Lipooti ke toe fakalelei'i 'a e ngaahi me'afua.	TBC	TBC	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1		

TAUMU'A OLA 20: FAKALELEI'I 'O HA NGAahi FEHALAAKI HE SISITEMI KI HE MALU MO E HAO 'A E MALINI.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/20 (makatu'u nga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
99. Mapule'i, fakalelei'i pea fakafo'ou 'o e ngaahi lesisita mo e sitifikeiti.	% 'o e kau folau tahi Tonga kuo 'osi 'i ai 'enau ngaahi sitifikeiti "Competency" kuo foaki 'o fakatatau ki he ngaahi fiema'u 'a e STCW.	70%	80%	90%	100%	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1	\$268,100.00
	% 'o e ngaahi vaka kuo lesisita 'o fakatatau ki he founa Lesisita Vaka Tonga. (Tonga's Ship Registration)	70%	80%	100%	100%			
100. Fakalelei'i pea fakahoko hono fakafo'ou 'o e ngaahi founa lolotonga ki he malu mo e hao 'a e malini.	% 'o e ngaahi founa ki he malu 'a e Malini kuo 'osi fakahoko fakata'u.	40%	60%	60%	70%	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1	
	% 'o e ngaahi 'atita ISPS 'o e ngaahi ngaue'anga 'o Tonga 'oku fakahoko he DA.	40%	60%	80%	80%			
	% 'o e ngaahi hopo fakamaau'anga faka'eke'eke 'a e Malini kuo fakahoko.	Tefito pe 'i he lahi 'o e ngaahi maumau kuo hoko lolotonga 'a e vaha'a taimi koia.						
	Tokolahi 'o e ngaahi mo'ui kuo mole pe ngaahi faingatamaki kuo fakatotolo'i 'o lipooti ki he IMO.	40%	40%	40%	40%			
101. Vakai'i mo fakamamafa'i 'o	% 'o e ngaahi silapa ako kuo tali 'e he Va'a	60%	70%	90%	90%	8.8/9.1/9.4	8.8.2/9.1.2/9.4.1	

e ngaahi ako TMPI, ngaahi loki ako mo hono sivi'i.	Malini mo e ngaahi Taulanga (MPD)					4	.4.1	
	% 'o hono vakai'i tau'atina kuo fakahoko pea kuo kakato.	60%	100%	NIL	NIL			
	Lahi 'o e ngaahi sivi kuo fakahoko kimu'a pea foaki 'o e ngaahi sitifikeiti.	30	30	40	40			

TAUMU'A OLA 21: MAPULE'I LELEI PEA MO HONO SIOFI 'O E SISITEMI KI HONO FAKASI'ISI'I 'A E FOUNGA KEHEKEHE 'A HONO 'ULI'I 'O E 'ATAKAI 'O 'OSEN'I 'I TONGA.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/20 (makatu'un ga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
102. Ngaahi naunau ki hono tokanga'i mo mapule'i 'o e 'atakai.	Lahi 'o e ngaahi me'a 'oku hoko 'i 'osen'i 'i he ta'u.	<4	<4	<4	<4	14.1	14.1.b	\$102,100.00
	Lahi 'o e ngaahi founga ngaue mo e ngaahi fakahinohino ki he 'atakai 'o e Malini kuo fokotu'u.	4	4	4	4	14.1	14.1.b	
	Lahi hono 'ahi'ahi'i mo hono fakaangaanga 'o e NATPLAN fakata'u.	2	2	2	2	14.1	14.1.b	
	% 'o e ngaahi vaka tahi kuo fakapaasi 'i hono sivi'i he 'atakai 'o e Malini, fakata'u.	4%	6%	8%	10%	14.1	14.1.b	

TAUMU'A OLA 22: FAKALELEI'I KE MALU 'A E NGAahi TAULANGA HE NGAahi 'OTU MOTU						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/20 (makatu'un ga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
103. Pule'i mo fakalele 'a e ngaahi Taulanga mei he ngaahi 'otu motu.	Lahi 'o e ngaahi launga kuo fai e ngaue ki ai (mei he kakai mo kinautolu 'oku ai honau ngaahi vaka pehe ki he ngaahi kupu fekau'aki)	<4	<4	<4	<4	9.1	9.1.2	\$392,300.00
104. Fakahoko hono 'atita'i fakalotofale 'o e ngaahi taulanga.	Lahi 'o e ngaahi lipooti 'atita. (fakata'u)	4	4	4	4	9.1	9.1.2	

105. Hokohoko atu hono tauhi e tu'unga 'oku 'i ai 'a e ngaahi taulanga 'i he 'otu motu.	% 'o e ngaahi uafu fakalotofonua 'oku fenapasi mo e ngaahi tu'utu'uni ki he ngaahi uafu fakalotofonua (fakata'u)	60%	70%	90%	100%	9.1	9.1.2	
106. Toe vakai'i 'a e saati fai folau ke fenapasi mo e tu'unga 'oku fiema'u 'e he IHO.	% 'o e ngaahi saati faifolau mo fakalelei'i 'a e ngaahi savea ki tahi (fakata'u)	60%	70%	70%	80%	9.1	9.1.2	
107. Fakahoko fatongia ngaue 'a e pailate.	% 'o e ngaahi ngaue fakapailate kuo fakahoko	80%	90%	90%	100%	9.1	9.1.2	
108. Fakalelei'i 'o e AtoNs 'i Tonga.	% 'o e ngaahi maama kamo mo e ngaahi poe kuo fokotu'u pea fetongi 'oku kei ngaue.	90%	90%	90%	90%	9.1	9.1.2	

KUPU – POLOKALAMA 2.03: VA'A KI HE FEFONONGA'AKI HALA PULE'ANGA

TAUMU'A OLA 23: KO HA FOUNGA SIVI SALIOTE MISINI MO TESI KAU FAKA'ULI 'OKU LELEI ANGE.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/20 (makatu'unga)	2020/20 21	2021/2 022	2022/2 023	TAKETI #	LULA FUA #	
109. Sivi fakata'u 'o e saliate misini (ngaahi saliate misini 'oku malu ange 'i he hala pule'anga 'i he timi kotoa pe)	Lahi 'o e ngaahi saliate misini kuo sivi'i pea paasi ke lele 'i he hala pule'anga 'i he ta'u	17,000	20,000	22,000	25,000	3.6	3.6.1	\$615,400.00
	Lahi 'o e ngaahi saliate misini 'oku lesisita fakata'u	5000	6000	7000	8000			
	Lahi 'o e ngaahi saliate misini kei 'ataa ke lesisita	68,000	80,000	88,000	100,000			
110. Foaki laiseni faka'uli 'o e kau faka'uli	Lahi 'o e pa'anga tanaki fakata'u	\$5m	>\$5m	>\$6m	>\$6.5m	3.6	3.6.1	
	Fakalao'i 'a e kau 'ofisa 'a e Va'a ki he fefononga'aki 'i he hala pule'anga kenau fai moe hiki tikite 'a e maumau lao 'i he halapule'anga	Talanoa'i, Fa'u tohi fakaangaan ga + polisi	Fealea'a ki moe kakai, fakahu tohi fakaangaan ga +	Kamata hono fakama mafa'i				

			polisi					
111. Foaki laiseni faka'uli 'o e kau faka'uli (Kau faka'uli falala'anga mo malu 'oku nau faka'uli 'i he hala pulse'anga he taimi kotoa)	Tokolahi 'o e kau faka'uli lolotonga kuo fakafo'ou 'a 'enau laiseni faka'uli	20,000	20,000	30,000	40,000	3.6	3.6.1	
	Tokolahi 'o e kau ma'u laiseni faka'uli fo'ou	2,000	2,000	2,000	2,000			
	Foakie laiseni faka'uli ki he kau folau 'eve'eva	Talanoa'i, Fa'u tohi fakaangaanga	Fakahu tohi fakaangaanga + polisi pea mo fakahoko	fakaho ko				
	Fokotu'u ha 'apiako ako faka'uli saliate misini – fa'u mo ha tohi fakahinohino faka'uli	Talanoa'i, Fa'u tohi fakaangaanga	Fakapaa si mei he kapineta	fakaho ko				
11.3 Fatongia fakafale'i ki he Potungae Polisi, Potungae Mo'ui moe ngaahi kupu fekau'aki	Lahi 'o e fakataha (fakata'u) mo fakahu ngaahifale'i	10	11	12	12	3.6	3.6.1	
	Fokotu'u ke hoko 'a e MOI ke tataki 'a e Komiti ki hono tokangaekina 'a e malu 'o e fefononga'aki 'i he halapule'anga	Talanoa'i, fakahu tohi fakaangaanga	Fakapaa si mei he kapineta	fakaho ko				
114. Ke fakangatangata pe 'i he ta'u 'e 10 'a e motu'a 'o e ngaahi saliate misini ke hu fo'ou mai ki he fonua	Lahi 'o e saliate misini humai 'i he ta'u 'oku si'i hifo 'i he ta'u 'e 10 (fakatatau kihe ngaue 1) Lahi 'o e fetalanoa'aki moe kakai mo talanoa vaofi moe ngaahi kupu fekau'aki (MRC, MOP, PAT, etc.)	Talanoa'i, fakahu tohi fakaangaanga	Fakapaa si mei he kapineta	fakaho ko		3.6	3.6.1	

TAUMU'A OLA 24: TU'UNGA MALU ANGE 'A E HALA PULE'ANGA 'I HE FOUNGA NGAUE 'OKU LELEI ANGE KI HE MONOMONO HALA PULE'ANGA IIKI.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/20 (makatu'unga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
115. Fakalelei'i mo tokanga'i lelei 'a e polokalama monomono hala iiki.	Lahi 'a e kilomita (km) 'o e halapule'anga 'oku 'i he tu'unga lelei mo fakafiemalie pe	369	400	450	500	9.1	9.1.1	\$2,810,600.00
	<i>Ngaahi fatongia fakatefito he founga ngaue</i>					9.1		
	Tokanga'i 'o e ngaahi faka'ilonga hala	Mahina 'e 12	Mahina 'e 12	Mahina 'e 12	Mahina 'e 12	9.1	9.1.1	
	Kosi hala (ki he malu)	Mahina 'e 12	Mahina 'e 12	Mahina 'e 12	Mahina 'e 12	9.1	9.1.1	
	Fufulu 'o e fakamanava	Mahina 'e 12	Mahina 'e 12	Mahina 'e 12	Mahina 'e 12	9.1	9.1.1	
	<i>Fakatafe;</i>							
	Fufulu fakatafe – fakatafe tapuni	8790 m	8790 m	8790 m	8790 m	9.1	9.1.1	
	Fufulu fakatafe – Tafe'anga vai fakaenatula	955 m	955 m	955 m	955 m	9.1	9.1.1	
	Fufulu fakatafe – Fakatafe sima/maka 'oku fakamanga pe	35,170 m	35,170 m	35,170 m	35,170 m	9.1	9.1.1	
	Fufulu 'o e ngaahi tanaki'anga vai kuo sima'i	793 no	793 no	793 no	793 no	9.1	9.1.1	
	Fetongi 'o e ngaahi tapuni fakatafe	1,010 no	1,010 no	1,010 no	1,010 no	9.1	9.1.1	
	Fakalelei'i 'oha malu'i (tanu maka) kekelele mei he 'auhia 'i ha fakatafenga vai	60 m3	60 m3	60 m3	60 m3	9.1	9.1.1	
	Fokotu'u ha malu'i (tanu maka) ke fakasi'isi'i 'a e 'auhia 'o e kekelele mei ha fakatafenga vai.	50 m2	50 m2	50 m2	50 m2	9.1	9.1.1	
	<i>Kauhala;</i>							

Kosi kauhala	3,332,067 m ²	3,332,067 m ²	3,332,067 m ²	3,332,067 m ²	9.1	9.1.1
Fanavao	12,515 m ²	12,515 m ²	12,515 m ²	12,515 m ²	9.1	9.1.1
Faka'ata'ata faka'ilonga hala	-	-	-	-		
To'o 'o e halanga lue sima'i	180 m ²	180 m ²	180 m ²	180 m ²	9.1	
Fokotu'u ha halanaga lue (sima) fo'ou	550 m ²	550 m ²	550 m ²	550 m ²	9.1	9.1.1
<i>Hala Valita;</i>						
To'o 'o e kauhala ma'olunga	45,330 m	45,330 m	45,330 m	45,330 m	9.1	9.1.1
Tanu 'o e kauhala ma'olalo	1,490 m ³	1,490 m ³	1,490 m ³	1,490 m ³	9.1	9.1.1
Sila'i 'o e mafahifahi iiki	6,800 m	6,800 m	6,800 m	6,800 m	9.1	9.1.1
Sila'i 'o e mafahifahi lalahi	160 m ²	160 m ²	160 m ²	160 m ²	9.1	9.1.1
Monomono tapa'i hala	1,074 m ²	1,074 m ²	1,074 m ²	1,074 m ²	9.1	9.1.1
Monomono luo (loloto 0 – 150mm)	6,072 m ²	6,072 m ²	6,072 m ²	6,072 m ²	9.1	9.1.1
Monomono luo (loloto ange > 150mm)	547 m ²	547 m ²	547 m ²	547 m ²	9.1	9.1.1
Monomono maka ki ha kongga hala 'oku holo	106 m ³	106 m ³	106 m ³	106 m ³	9.1	9.1.1
Valita kongga iiki	130 m ²	130 m ²	130 m ²	130 m ²	9.1	9.1.1
Tafi hala	42,300 m ²	42,300 m ²	42,300 m ²	42,300 m ²	9.1	9.1.1
Fola makamaka saisi 1/4	750 m ²	750 m ²	750 m ²	750 m ²	9.1	9.1.1
Monomono maka	145 m ³	145 m ³	145 m ³	145 m ³	9.1	9.1.1
<i>Hala makamaka;</i>						
Monomono luo iiki	1,160 m ²	1,160 m ²	1,160 m ²	1,160 m ²	9.1	9.1.1
Tanu maka ki ha kongga 'oku maumau	350 m ³	350 m ³	350 m ³	350 m ³	9.1	
Tele hala fakatokalelei	21.8 km	21.8 km	21.8 km	21.8 km	9.1	9.1.1
Tele hala fakatokalelei mo tanu	2.4 km	2.4 km	2.4 km	2.4 km	9.1	9.1.1
<i>Naunau hala;</i>						
Fakama'a kakato faka'ilonga hala	20 no	20 no	20 no	20 no	9.1	9.1.1
Fakalelei'i kakato faka'ilonga hala	100 no	100 no	100 no	100 no	9.1	9.1.1
Fakalelei'i la'i faka'ilonga hala	50 no	50 no	50 no	50 no	9.1	9.1.1
Fetongi la'i faka'ilonga hala	no	no	no	no	9.1	9.1.1

	Fokotu'u fo'ou pe fetongi tu'unga pou faka'ilonga hala	175 no	175 no	175 no	175 no	9.1	9.1.1	
	Fokotu'u fo'ou faka'ilonga fakahinohino	6 no	6 no	6 no	6 no	9.1	9.1.1	
	To'o ha pou faka'ilonga hala	90 no	90 no	90 no	90 no	9.1	9.1.1	
	<i>Mahu'inga fakataimi;</i>							
	Fiema'u fakavavevave	7 no	7 no	7 no	7 no	9.1	9.1.1	
	% 'o e ngaahi ngaue alea pau kuo fakahoko 'i he taimi mo 'i loto 'i he pa'anga fokotu'utu'u	70%	80%	90%	100%	9.1	9.1.1	
	Fokotu'u ha polokalama ngaue ta'u 3 ki he 5	Polisii lolotonga fakatatali	Fakapaasi e Tu'utu'uni Fale'i Ngaue 'e he Talekita Pule moe Minisita/K apineti	Fakahoko	Fakahoko	9.1	9.1.1	
	Fokotu'u mo fakafo'ou 'a e me'a ngaue ki hono fakama'opo'opo ngaahi naunau hala, hala...etc	Lolotonga kei ngaue kiai	'I Ma'asi 2019	fakaikiiki, muimui'i mo lipooti	Fakaikiiki / muimui'i / lipooti	9.1	9.1.1	
	Tokolahi 'o e kau ngaue taautaha kuo fo'u mei he polokalama	Konituleki 'e 5 Ngaue fakata'u 'e 150	Konituleki 'e 6 Ngaue fakata'u 'e 200	Konituleki 'e 7 Ngaue fakata'u 'e 220	Konituleki 'e 7 Ngaue fakata'u 'e 220	9.1		
	Fakalukufua ki hono 'a'ahi 'o e fakahoko ngaue mei he ngaahi ngaue taautaha	7	7	7	7	9.1	9.1.1	
116.	Toe vakai'i 'o e tu'utu'uni mo e ngaahi	Toe vakai'i Lao ki he Hala 2108	Fa'u Tohi Fakaangaa	fakapaasi	fakahoko	9.1	9.1.1	

polisii ki he hala		nga ki he kapineti					
	Toe vakai'i Lao ki he Fefononga'aki 'i he Hala 2018	Fa'u Tohi Fakaangaa nga ki he kapineti	fakapaasi	fakahoko		9.1	9.1.1
	Toe vakai'i Tu'utu'uni ki he fefononga'aki 'i he hala	Lava hono toe vakai'i Fakatatali ki hono fakapaasi 'o e lao ki he tulefiki				9.1	9.1.1
	Fakaikiiki mo e fakahinohino ngaue fakatekinikale ki he hala 'o e Potungaue	Toe vakai'i	2019 fakapaasi	Fakahoko		9.1	9.1.1
	Ngaahi me'a ngaue ki he tokangaekina alea pau	Vakai'i fakata'u				9.1	9.1.1
	Ngaahi me'a ngaue ki he tokangaekina ola lelei 'o e ngaue	Vakai'i fakata'u				9.1	9.1.1
	Tu'utu'uni Va'a Fefononga'aki Hala Pule'anga	Vakai'i fakata'u				9.1	9.1.1
	Fakahokohoko Hala 'o Tonga		Tohi fakaangaa nga	Fakahu		9.1	9.1.1

TAUMU'A OLA 25: KE LELEI SISITEMI FAKALAKALAKA NGAUE MO FAKAHOKO KI HE NGAahi NGAUE LALAHi 'i HE HALA.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/20 (makatu'unga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
117. Fakalele'i mo pule'ie polokalama ngaue hala	Km hala valita fo'ou	13km	34k	34km	34km	9.1	9.1.1	\$1,655,100.00
	% fakalukufua 'o e ngaahi ngaue alea pau kuo fakahoko 'i he taimi mo 'i loto 'i he pa'anga palani	70%	80%	90%	100%			
	Tokolahi 'o kau ngaue taautaha kuo fo'u mei he polokalama	konituleki 'e 8 ngaue fakata'u kotoa 'e 160	10 200	10 200	10 200			
118. Fakalele'i 'a e ngaahi tefito'i tu'utu'uni pau ki hono ta ha mape 'o e halapule'anga	Fakamahino'i tu'unga ngaue 'oku fiema'u he MOI ki hono fa'u. (eg; HalaManupuna)	Ngaue'aki ki he ta'u fakapa'angani	Hokohoko atu	Hokohoko atu	Hokohoko atu	9.1	9.1.1	
	Ngaahi ako fakalotofale ki he kau 'enisinia ke langa hake taukei ngaue.	Fokotu'u 'a e palani ki hono fakalalakaka'l 'a e taukei 'a e 'ofisa ngaue						
119. Fakalele'i 'a e hoangaue moe sekitoa taautaha	Langa hake e va fakangaue vaofi, faka'ataa e felafuaki, muimui'i ngaahi ngaue moe kau konituleki pea mo vahevahe e taukei fakangaue.	Ngaahi fakataha Lipooti Ako ngaue				8.8/9.1	8.8.2/9.1.1	
	Fakamaaka fakata'u 'a e fakahoko ngaue 'a e ngaahi kautaha taautaha kuo aleapau ngaue moe potungau	7	7	7	7			

TAUMU'A OLA 26: KE FAKALAKALAKA SISITEMI MALU 'O E HALA 'AKI HA FENGAUE'AKI FAKATAHA MO POUPOU'I 'A E MALU 'O E HALA.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/20 (makatu'unga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
120. Fakafaingamalie'i pea tataki 'a hono vakai'i 'a e palani fakafonua ki he malu 'i he fefononga'aki 'i he halapule'anga 'i Tonga	Pepa kapineti kuo kasete'i	fakalalakaka hono fakapaasi/toe vakai'i Palani Ngaue 'e he Kapineti	Fealea'aki 'o e Palani Ngaue pea fakapaasi 'e he ngaahi kupu fekau'aki	Fakahoko /pule'i/li pooti	Hokohoko atu	3.6	3.6.1	\$1,251,700.00 9.4.1
	Lahi 'o e fakataha mo e lipooti fakata'u			50%	100%	3.6	3.6.1	
	% 'o e palani kuo lava					3.6	3.6.1	
121. Tataki 'i hono tu'uaki mo langa hake ngaahi tokoni ki he malu 'a e fefononga'aki 'i he hala,mo ha fale'i ki he ngaahi kupu fekau'aki	Tokolahi 'a e kau mate 'i he halapule'anga 'i he ta'u ki he toko 100,000 'i Tonga.	20	20	15	10		3.6.1	
	Tokolahi 'a e kau mate 'i he halapule'anga 'i he ta'u koe kau fonongalalo ki he toko 100,000 kotoa pe.	8	8	7	5	3.6	3.6.1	
	Tokolahi 'o e kau mate 'i he paiki 'i he ta'u	1	1	1	0	3.6	3.6.1	
	Tokolahi 'o e kau mate koe fanau	5	5	4	0	3.6	3.6.1	
	Tokolahi 'o e kau lavea lalahi 'i he ta'u 'i he toko 100,000 kotoa pe	11	11	10	6	3.6	3.6.1	
122. Ngaahi Polokalama tu'uaki 'a e malu 'o e fefononga'aki 'i he	Lahi 'o e polokalama 'i he ta'u	20	30	40	40	3.6	3.6.1	

halapule'anga.								
123. Fokotu'utu'u ha ngaahi poloseki fo'ou ki he polokalama NIIP	Katoa 'ae ngaahi Halapule'anga lalahi ke fokotu'u e maama hala(kalasi 1&2)	Talanoa'i mo savea'i feitu'uke fokotu'u e maama hala	Fakahu e Poloseki fakaangaanga	Fakatatali ki ha tokoni fakapa'anga			3.6	3.6.1
	Fakalahi 'o e poloseki fakaangaanga lolotonga he lisi tu'ukimu'a'o e NIIP	6	7	8	9		3.6	3.6.1
124. Fakasi'isi'i e kiu 'a e ngaahi saliothe misini 'i he taimi pongipongi moe efiafi	Fokotu'u ha leine 3 mei he sipa'ila 'i Pea ki he Sipa'ila 'i Poutaha(Villa)/ Tofoa	Poloseki fakaangaanga hono mape'i e palani ngaue	fakahu & fakahoko	Hokohoko atu hono fakahoko			9.4	9.4.1
125. Fotu'u ha ngaahi maama hala	Lahi 'o e ngaahi maama hala kuo fokotu'u 'i loto Nuku'alofa	Poloseki fakaangaanga hono mape'i e palani ngaue	1	3	3		3.6	3.6.1

3.3 POLOKALAMA [3]: [MALU’I MO E NGAahi SEVESI KI HE LANGA FALE, FAKAMATAMATALELEI MO E ‘ENISINIA SIVILE]

Tokoni ki he Ngaahi Kaveinga Mahu’inga Vivili Fakafonua (TSDFII)

‘Oku ‘i ai ‘a e ngaahi kaveinga vivili fakafonua ‘oku felave‘i tonu moe ngaahi ‘ilo ngaue ‘oku fokotu‘utu‘u ke fakahoko mei he Va‘a ki he ngaahi sevesi mo hono malu‘i ‘o e langa fale, fakamatamatalelei mo e sivile ‘enisinia. Ko e Kupu - Polokalama (pe Ngaahi Va‘a Ngaue) mo e ngaahi taumu‘a ola ngaue ‘oku fokotu‘u ‘o felave‘i tonu pe eni ki he;

Fa‘unga Palani Langa Fakalalaka ‘a Tonga ii -

- E: ‘*ke tu‘ulo e fakalalaka ‘a e ngaahi ngaue lalahi mo e tekinolosia*’

TSDFII Ngaahi Ola ‘o e Fokotu‘utu‘u Ngaue –

- 4.4: Ke falala‘anga ange, malu pea ma‘ama‘a ‘a hono a‘usia e ngaahi faingamalie ‘o e langa pea moe ngaahi fa‘unga kehe, taliui ki he ngaahi maumau fakalotofale, tokonia e ngaue langa ma‘ulalo, tokanga‘i pea mo e ngaahi ngaue fakamole, langa hake e ngaue fakaakeake ki ha maumau, ke fakalalaka e ngaahi sevesi ngaue ‘oku fakahoko pea mo faingamalie hono ngaue‘aki.

Polokalama Taumu‘a Ola ki tu‘a

Ko e polokalama ko‘eni ‘oku feinga ketuku atu ha ngaahi taumu‘a ola ‘e tolu (3) ki tu‘a. Fakatatau ki he ‘Asenita Tu‘ukimu‘a ‘oe Pule‘anga kuo fakapaasi lolotonga, ko e polokalama ko‘eni ‘oku kau ai ‘ae ngaahi feliuli‘aki fo‘ou ke tokonia ‘a e ngaahi me‘afua mahu‘inga ‘oe Potungaue pea ‘i he taimi tatau ke poupou‘i ‘ae ngaahi ola ‘i he‘etau palani fakafonua ‘aia koe;

Kupu - Polokalama 3.01, Va‘a Pule‘i ‘o e Langa: Ke a‘usia ha langa fakaakeake lalahi malu ‘aki hono fakalelei‘i e ngaahi lao, tu‘utu‘uni ngaue, ‘a‘ahi mo ha sisitemi ki hono fakamamafa‘i e langa.

Fakamatala: Ko e taumu‘a ngaue ko‘eni ‘oku vahe ia ki he Va‘a Pule‘i ‘o e Langa ‘aia ko hono fatongia ke fakamamafa‘i mo palani ‘ae tu‘utu‘uni ngaue moe lao kihe sekitoa langa fale. Kuo fili ‘ehe Potungaue ke fakamavahevahe‘i ‘ae Va‘a Pule‘i ‘o e Langa meihe ngaahi sevesi langa ki ha kupu-polokalama ‘e ua ‘i hepalani ko‘eni. ‘A ia, koe Va‘a Pule‘i ‘o e Langa ‘okune tokanga‘i ‘ae ngaahi fatongia ki he lao pea koe ngaahi sevesi ki he langa ‘oku fakataha‘i ia moe ngaahi sevesi fakamatamatalelei (koe taha ‘oe ‘elia tu‘ukimu‘a). ‘Oku palani ‘ae Va‘a Pule‘i ‘o e Langa ke fakakakato hono toe fakalelei‘i ‘ae Lao lolotonga ‘oe Langa fale moe ngaahi lao ke fakahoko ‘i he palani ko‘eni. Ke toe hiki hake e faingamalie mo lahi e ngaahi ngaue faka‘inisipekita langa fale ke fakahoko ‘i Tongatapu pehee ki he ngaahi polosekimahu‘inga langa fale ‘oe Pule‘anga (koe poloseki he kaha‘u ke fakakau ‘i he palani ‘oe Fale Alea fo‘ou). Katoa ‘eni, ‘i he palani ‘oku fokotu‘u ha ‘Ofisi ki he Sekitoa Falenofa‘anga Langa Fakaakeake (HRSO) ‘i he malumalu ‘o e Va‘a Pule‘i ‘o e Langa ke tokangaekina e fakalalaka mo fengau‘aki e sekitoa falenofa‘anga fakaakeake ‘i he taimi loloa, kaunga kihe feliuliaki ‘oe ‘ea, moe ngaahi ngaue ke fakasi‘isi‘i e maumau, kau kiai e ngaue ki he sekitoa falenofa‘anga taautahaki he PalaniFakafonua kihe Feliuliaki ‘oe ‘Ea (Tonga National Building Code) mo tokoni ke faka‘ai‘ai e Lao Langa Fale Fakafonua ‘o Tonga. Ko e HSRO tenau pule‘i foki e langa falenofa‘anga mo e ngaahi ngaue fakaakeake ki ha maumau.

Kupu – Polokalama 3.02, Va‘a Sevesi ki he Langa Fale: Ke a‘usia lelei e ngaue ‘o e Polokalama Fakafonua ‘aki e tokoni ‘o e ngaahi Potungaue, tauhi ma‘upe e taimi, kau kiai mo ha ngaahi sevesi langa fale falala‘anga.

Ko e kupu-polokalama ko‘eni na‘e toe fokotu‘u mai ki he ‘i he ta‘u fakapa‘anga 2020/21 ko hono fetongi ‘a e polokalama ngaue ki he Fakamatamatalelei, ‘a ia ‘oku ‘ave ia ki he Potungaue Takimamata mo e Folau ‘Eve‘eva. Ko e Va‘a Fo‘ou ni ‘oku fo‘u mei he Sevesi ‘o e Langa (mape‘i langa

fale etc) ‘aia ‘oku lolotonga tuku atu ‘e he Potungaue ki he kakai pea mo e ngaahi poloseki lalahi tokoni fakalalakaka.

Fakalahi, ko e fakalalakaka ‘o hono pule‘i mo tokanga‘i ‘oe Kauta Pule‘anga kotoape ‘oku kau ia kihe fatongia mahu‘inga ‘oe Va‘a Mapule‘i ‘oe langa pehee ki he ngaahi langa pule‘anga. ‘Oku ‘iai ‘ae ngaahi feima‘u ke fakahu mai hakau ngaue mo fakalalakaka ke fakamalohia e founa ngaue mei he palani ‘oe Va‘a ko‘eni. ‘Oku fakatokanga‘i foki ‘o fakatatau moe palani ki mu‘a ‘oe Potungaue moe founa ngaue lolotonga na‘e fakakau, neongo ‘oku faka‘amu ko e Pule‘anga ‘e fiema‘u ke langa hake ‘ae sevesi ‘atiteki fakapofesinale ‘aki ha va fengau‘aki mo ako‘i ‘ae ngaahi kautaha langa fale taautaha pea ‘i he taimi tatau mo ha fale‘i mo hono tokanga‘i ‘ae ngaahi langa ki he kotoa ‘oe langa fale Pule‘anga moe ngaahi Kuata.

Kupu - Polokalama 3.03, Va‘a ‘Enisinia Sivile: Ko ha ngaue faka‘enisinia sivile lelei ‘i he ngaahi ngaue lalahi ‘i Tonga ‘aki ha sisitema taau ki he ngaahi lao, tu‘utu‘uni ngaue mo ha tohi fakahinohino ke fakamalohia ‘ae malu, ma‘ama‘a, tolonga mo ha ‘ataakai ngaue faka‘enisinia.

Fakamatala: Ko e taumu‘a ngaue ko‘eni ‘oku vahe ia ki he Va‘a ‘Enisinia Sivile. ‘Oku palani ‘e he Potungaue ke a‘usia e Ola Ngaue 4.4 ‘aki hono fakamalohia e ngaue mo e fa‘unga lao ‘oe Va‘a ko‘eni. Kotoa ‘oe ngaahi ngaue lalahi hange koe halanga fononga, ngaahi ngaue ‘i he mala‘e vakapuna kau kiai e ngaahi faka‘ilonga halanga vakapuna, ngaahi uafu, moengaue hala katoa/ngaahi hala fakakavakava ‘aia koe ngaahi fatongia mahu‘inga ia ‘oe ‘Enisinia Sivile. ‘Oku mahu‘inga foki ke fakaha koe fatongia ‘o e Va‘a ‘Enisinia Sivile ke langa hake hono tokanga‘i e polokalama tanu hala iiki fakata‘u pea mo fakahoko ‘a e polokalama koia. Ko e ola ngaue ko‘eni ‘okulolotonga pukepuke ke hokohoko atu e polokalama fakamatamatalelei ‘o e ngaahi ‘elia ki lotokolo ‘i Tongatapu kau kiai mo e ngaahi tukuimotu (tukukehee ongo Niua). ‘Aki epoupou fakatekinikale ‘oe tafa‘aki, ‘e tokoni ki hono toe fakalalakaka ‘a e poloseki ‘e 4 e ngaahi matanga ‘i Tongatapu (‘aki e tokoni ‘ae Potungaue Takimamata). Ko e tu‘unga fakalalakaka ‘i he founa ngaue ‘oku fiema‘u ‘ehe Va‘a ‘Enisinia Sivile ke fakapapau‘i ‘e tali ‘ae Lao fokotu‘u mo ha ngaahi lao tokoni pea mo etu‘utu‘uni ngaue lolotonga e vaha‘a taimi ko‘eni. Ko e tukunga ‘o e kau ngaue ‘oku matu‘aki mahu‘inga ke fakapapau‘i ‘oku taau ‘enau taukei ngaue ki he ngaahi naunau ke a‘usia e palani.

3.3.1 POLOKALAMA 3: FAINGAMALIE KI HE NGAACHI LILIU

Liliu mei he Palani mo e Patiseti Kimu‘a	Liliu ‘oku hokohoko atu	Liliu iiki	Liliu lalahi	Liliu fo‘ou
Liliu ki he ngaahi me‘afua (KPI’s)				

‘Oku ‘iai e ngaahi liliu iiki ki he me‘afua ngaue ‘o e polokalama ko‘eni. Ko hono lelei, ‘oku taliui ki he ngaue felave‘i moe ngaahi tanu hala iiki ke toe fakamalohiaha ngaahi liliu si‘i ‘i he me‘afua kotoape. Ko hono toe fakalea ‘o e ngaahi taumu‘a ola fakalotopotungaue, ke malava fakahoko e me‘a iiki koe‘uhi ko hono ‘uhinga totonu e ngaahi taumu‘a ola ke toe pukepuke, tukukehe e ngaahi liliu ki he tohi fakamatala mahino ‘o ha ngaahi ola.

Neongo, koe taha e liliu lahi ‘o e Polokalama ko‘eni ko hono unuhi e fatongia ‘a e Ngaahi Sevesi langa fale meihe Va‘a lolotonga (Mapule‘i mo e ngaahi sevesi langa), ‘o fakataha‘i moe Polokalama Fakamatamatalelei ko e fatongia tu‘ukimu‘a ‘a e Potungaue. Ko e feliuliuaki fokotu‘utu‘u fo‘ou ko‘eni ‘i he palani, ko e ongo fatongi‘ani ‘e ua ‘oku ‘ikai fo‘ou kakoe feliuliuakini, ‘okune faka‘ai‘ai ke a‘usia lelei ‘ae ‘elia tu‘ukimu‘a ‘oe polokalama fakamatamatalelei kuo fakapaasi ‘ehe Kapineti.

Ko e fehokotaki ki he Patiseti ‘oku fokotu‘u

Va‘a Ngaue/‘Ofisi fakahoko ngaue –

- Va‘a Pule‘i o e Langa/BCD (Kupu - polokalama 3.01)
- Va‘a Sevesi ki he Ngaahi Langa/BSD (Kupu - polokalama 3.02)

- Va'a 'Enisinia Sivile/CED (Kupu – polokalama 3.03)

Fakaikiiki ki he ngaahi poloseki fokotu'u fo'ou kuo fokotu'u, ngaahi poloseki fo'ou mo e fakalelei ki he fiema'u fakalao.

Kupu - Polokalama	Poloseki Fo'ou	Poloseki fokotu'u mei he Palani 'Inivesimeni Lalahi Fakafonua (NIIP)	Fakalelei ki he ngaahi fiema'u fakalao
3.01 BCD	<p>Fakalelei'i e tu'utu'uni ngaue ki he langa 'o e ngaahi fale na'e uesia mei he afaa (<i>Fakamole</i>)</p> <p>Poloseki ki he langa fakalalakaka hili 'a e saikolone Gita– hiki 'ae PMU kihe MOI 'i 'Akosi 2019.</p> <p>Hokohoko atu e monomono angamaheni ki he ngaahi langa 'o e pule'anga, kuata 'a e pule'anga, falemahaki mo e ngaahi apiako 'iTonga. (<i>Fakamole/Pa'anga Hu mai</i>)</p> <p>Ngaue monomono angamaheni 'i he Potungaue. (<i>Fakamole</i>)</p>	Hala	Fakalelei mo e fakafo'ou 'o e Lao pe fakahinohino ki hono Malu'i 'oe Langa fale – 'aki 'ae tokoni 'oha fale'i fakalao
3.02 BSD	<p>Tataki mo fakahu ke tali 'a e ngaahi polokalama ngaue ki he Fakamatamatalelei</p> <p>Loli tanaki 'ukamea lalahi mo e naunau ke toe ngaue'aki ngaahi koloa.</p>	Ngaahi Taulanga, Ngaahi Fale pe naunau ke ngaue'aki 'e he kakai	
3.03 CED	<p>Hokohoko atu 'ae ngaahi tokoni ki hono langa 'a e ngaahi hala 'o fakatefito kihe tokanga makehe ki he ngaahi fiema'u vivili 'ae Pule'anga ke tu'uloa ha va fengaue'aki moe kakai kihe ngaue halaa moe poloseki lalahi. (fakalalakaka hono tokanga'i e ngaue hala iiki)</p> <p>Tokangaekina mo Ngaue'akie ngaahi tata maka 'o ePule'anga 'i Tonga (kamata meihe maka 'Ahononou) 'aia kuo fakapaasi 'ehe Kapineti 'i he 'aho 11 Novema 2019 (CD No.1236).</p> <p>Hokohoko atu 'a e langa fakalalakaka mo hono fakalele 'a e falemisini ngaahi mealele, me'a ngaue lalahi moe pausa. (<i>Fakamole/Pa'anga Hu mai</i>)</p> <p>Tokoni ki hono supavaisa mo fa'u 'o e ngaahi langa ki he fosoa fo'ou 'i Tongatapu mo Vava'u</p>	Hala	Lao fo'ou ki he 'Enisinia Sivile (fakatalanoa ki hono fa'u 'o e lao)

Tepile 12: MOI Polokalama 3, Ngaahi poloseki fo'ou mo e fiema'u fakalao

3.3.2 FAKAKATOA 'O E KAU NGAUE

Kupu - Polokalama 3.01 (Va'a Pule'i 'o e Langa)

Fakamatala	2018/19 patiseti	2019/20 fakaangaa nga.	2020/21 fakafuofua	2021/22 fakafuofua
Kau Taki Ngaue	0	1	1	1
Kau Ngaue Palofesinale	1	3	5	5
Kau Ngaue Kehe	4	6	1	7
Katoa e Kau Ngaue Tu'uma'u	5	10	14	14
Kau Ngaue Fakataimi	9	4	0	0

Kupu - Polokalama 3.02 (Va'a Sevesi ki he Ngaahi Langa)

Fakamatala	2018/19 patiseti	2019/20 fakaangaa nga.	2020/21 fakafuofua	2021/22 fakafuofua
Kau Taki Ngaue			0	1
Kau Ngaue Palofesinale			4	8
Kau Ngaue Kehe			9	15
Katoa e Kau Ngaue Tu'uma'u			13	24
			11	0
Kau Ngaue Fakataimi		(1 lakanga 'ataa + 10 lakanga 'oku fokotu'u)		

Kupu - Polokalama 3.03 (Va'a 'Enisia Sivile)

Fakamatala	2018/19 patiseti	2019/20 fakaangaa nga.	2020/21 fakafuofua	2021/22 fakafuofua
Kau Taki Ngaue	0	1	1	1
Kau Ngaue Palofesinale	6	7	11	11
Kau Ngaue Kehe	20	20	22	22
Katoa e Kau Ngaue Tu'uma'u	26	28	34	34
Kau Taki Ngaue	8	6	0	0

3.3.3 POLOKALAMA 3: FAKAIKIKI 'O E NGAHI TAUMU'A OLA, NGAUE MO E ME'AFUA KI HE NGAHI KUPU – POLOKALAMA.

POLOKALAMA 3: NGAHI LANGA MO HONO MAPULE'I 'O E LANG, FAKAMATAMATALELEI MO E 'ENISINIA SIVILE.

KUPU - POLOKALAMA 3.01, VA'A PULE'I 'O E LANGA

TAUMU'A OLA 27: KO HONO VAKAI'I E KOLE NGOFUA LANGA HE TAIMI LELEI MO PAU HONO FAKAHU KI HE POLOKALAMA SISITEMI LESISITA LANGA.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/2020 (makatu'unga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
126. Fakafaingamalie'i mo tokangaekina e kole ngofua langa ki he ngaahi fale nofo'anga lalahi moe ngaahi langa kotoa.	% 'o e ngaahi kole ngofua langa 'oku foaki 'i loto he 'aho 'e 21 pe si'i hifo mei he 'aho totongi. (Faka-kuata)	18%	20%	20%	20%	11.1/11.5	11.1.1/11.5.1	\$177,500.00
	% 'o e ngaahi kole ngofua fe'unga 'oku foaki 'i loto he 'aho 'e 7 pe si'i hifo mei he 'aho totongi. (Faka-kuata)	18%	20%	20%	20%			
	% 'o e ngaahi kole ngofua ke holoki ha fale 'oku foaki 'i loto he 'aho 'e 7 pe si'i hifo mei he 'aho totongi.	40%	50%	60%	60%			
	% 'o e ngaahi kole setifikeiti 'osi e fale 'oku foaki 'i loto he 'aho 'e 7 pe si'i hifo mei he 'aho totongi. (Faka-kuata)	40%	50%	70%	70%			
	% 'o e ngaahi kole laiseni langa 'oku foaki 'i loto he 'aho 'e 7 pe si'i hifo mei he 'aho totongi. (Faka-kuata)	50%	60%	70%	70%			
127. Fakafaingamale'i mo tokangaekina e kole ngofua langa ki he ngaahi poloseki fakalalakala lalahi.	Lahi 'o e ngaahi fale fakakomesiolo pe fakapule'anga 'ikai taau fakata'u	4	4	4	4	11.1/11.5	11.1.1/11.5.1	
	Lahi 'o e ngaahi poloseki fale nofo'anga ne 'ikai taau fakata'u.	8	7	7	7			
	Lahi 'o e ngaahi kole ngofua langa 'oku to he me'afua fika 1 'o e 'Inisepikita Langa mei he 'aho ne fakahu ai.	5	4	4	4			

	Lahi 'o e ngaahi kole ngofua langa ne to he me'afua fika 2 'o e kau 'enisia langa mei he 'aho ne fakahu ai.	4	4	4	4			
128. Langa hake pea fakahoko mo fakahu e ngaahi lipooti fekau'aki moe sisitemi lesisita langa	Lahi 'o e ngaahi lipooti faka-kuata	4	5	10	10	11.1/11.5	11.1.1/11.5.1	
129. Ko hono 'ave ki he ngaahi 'ofisi 'oe tukui motu 'ae sisitemi polokalama kihe lesisita 'oe ngaahi langa	Tu'unga maau ke fakahoko 'oe polokalama fo'ou kihe lesisita 'oe ngaahi langa 'i he tukui motu. Vava'u mo 'Eua ke fakahoko ha ako fakalotopotungae ki hono ngaue'aki 'oe polokalama. (Kakato 'a Ha'apai pea hokohoko atu aipe)	90%	100% hono fakaho ko	Hokohoko atu-Ngaue'aki 'oe sisitemi, fakafo'ou ma'upe pea tanaki moe ngaahi lipooti.		11.1/11.5	11.1.1/11.5.1	
130. Fakafo'ou, tokangaekina mo lipooti e tanaki pa'anga meihe ngaahi kole ngofua langa.	Tanaki fakata'u (TOP\$)	\$350,000	TBC	TBC		11.1/11.5	11.1.1/11.5.1	

TAUMU'A OLA 28: LAHI ANGE E PAASI E NGAHI NGAUE 'A E KAKAI KI HE LAO LANGA MO HONO NGAHI TU'UTU'UNI.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/2020 (makatu'unga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
131. Fokotu'u, vakai'i mo fakahoko e 'a'ahi, sivi mo lipooti ki he sisitemi.	Fakahu e ngaahi lipooti.	17	20	24	30	11.1/11.5	11.1.1/11.5.1	\$317,800.00
	Lahi e ngaahi langa ta'efakalao kuo tufaki hono tohi ta'ofi	15	20	20	25			
	Lahi e ngaahi ngaue fakamamafa'i e lao kuo fakahoko	15	20	30	40			
132. Sivi e ngaahi langa lalahi.	Lahi e ngaahi langa lalahi ne to he sivi he ta'u	10	8	8	10	11.1/11.5	11.1.1/11.5.1	
	Lahi e ngaahi tohi 'ikai fe'unga ne fakapaasi	10	10	10	15			
	Lahi e ngaahi tohi setifikeiiti kakato ne	13	15	20	25			

	fakapaasi						
133. Sivi 'o e ngaahi langa fale nofo'anga	Lahi e ngaahi langa fale nofo'anga ne to he sivi he ta'u.	10	8	7	6	11.1/11.5	11.1.1/11.5.1
134. Fakamalohi'i e kautaha langa 'i Tongani	Lahi ngaahi fakataha mo e ngaahi kupu fekau'aki, ngaahi kautaha felave'i moe langa.	15	20	25	30	11.1/11.5	11.1.1/11.5.1
	Fakahoko e 'aho langa fakata'u ke toe vaofi ange ai e fengaue'aki mo e ngaahi kautaha taautaha moe kakai e fonua 'i he kamata'anga 'oe ta'u fakapa'anga fo'ou.	Fakahoko ha 'aho ngaue langa moe kakai 'i Siulai 2020	Hokohoko o atu - Fakahoko ha 'aho ngaue langa	Hokohoko atu - Fakahoko ha 'aho ngaue langa moha liliu kihe polokalama kapau 'e fiema'u			

TAUMU'A OLA 29: KE LELEI E NGAAHI FALE'I LANGA FALE KE TOKONI KI HE 'OFISI 'O E FAKAAKEAKE 'O HA MAUMAU (FOKOTU'U KE KAMATA'I KONGA 'OE NGAUE)						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/2020 (makatu'unga)	2020/21	2021/22	2022/23	TAKETI #	LULA FUA #	
135. Fakahoko ha ngaahi fale'i kiha fakaakeake 'oha maumau 'i ha taimi loloa 'oe fakatamaki (fale nofo'anga, ngaahi fale lalahi 'oe pule'anga)	%'o e ngaahi ngaue tokanga'i 'o 'osi ki hekakai moe Potungau Ako (supavaisa, etc)	30%	40%	40%	40%	13.1/13.3 13.1/13.3	13.1.1/13.3.1 13.1.1/13.3.1	\$95,400.00
	% 'o e ngaahi tokoni kuo'osi ki he ngaahi fale 'a e pule'anga hono palani, tisaini, langa mo tokanga'i	30%	40%	40%	40%			
136. Fakafaingamalie'i fengaue'aki tokoni ha polokalama kiha fakaakeake 'oha maumau 'oe ngaahi fakatamaki.	Lahi 'oe ngaahi miniti fakataha kuo fakapaasi ('luniti Fengaue'aki Poloseki, Kulupu Va'a Ngaue, Komiti Fakafonua ki hono Tokangaekina Ngaahi Fakatamaki Fakaenatula, Komiti Fakafonua ki he Fakaakeake 'o ha Ngaahi Fakatamaki, etc.)	20	20	20	20	13.1/13.3	13.1.1/13.3.1	

137. Tukuatu ha tokoni pea fakatalanoa ke fakamamafa'i 'oe langa fakaakeake 'i ha maumau	Lahi 'oe ngaahi sisitemi, me'angaue, fale'i 'oku 'oatu ke fakahoko 'aki 'ae HRRP moe JNAP 2	3	3	3	3	13.1/13.3	13.1.1/13.3.1	
	Lahi 'oe ngaahi ako 'oku fakahoko	3	3	3	3			
138. Tokanga'i e ngaahi ngaue langa afaa 'i he fale nofo'anga, ngaahi fale lalahi moe ngaahi ako.	Lahi 'oe ngaue kihe fale nofo'anga taautaha	20%	40%	70%	90%	13.1/13.3	13.1.1/13.3.1	
	Lahi 'oe ngaue kihe ngaahi langa lalahi 'oe fonua	10%	30%	60%	80%			
	Lahi 'oe ngaue ki he ngaahi 'apiako	20%	40%	70%	100%			
139. Fakahoko mo tokanga'i e ngaahi tokoni mei muli	Lahi e ngaahi pepa ki hono tukuange e tute hili e Saikolone fakatolopiki ko Kita.	340	170			13.1/13.3	13.1.1/13.3.1	

KUPU - POLOKALAMA 3.02, VA'A SEVESI KI HE NGAHI LANGA

TAUMU'A OLA 30: SEVESI LANGA LELEI MO FALE'I KI HE PULE'ANGA.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/2020 (makatu'unga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
140. Ngaahi sevesi tisaini ki he ngaahi poloseki lalahi	Lahi 'o e ngaahi Sevesi tisaini ki he ngaahi poloseki lalahi kuo tali fakata'u	40	40	50	50	11.1	11.1.1	\$213,900.00
141. Fale'i ki he ngaahi sevesi felave'i mo e ngaahi naunau 'o e pule'anga, me'a ngaue faka'auha naunau	Lahi e ngaahi lipooti kuo fakapaasi kihe ngaahi naunau, me'a ngaue faka'auha ma'ae kakai 'i he malumalu 'oe Komiti Faka'auha Naunau 'oe Pule'anga. (Fakata'u)	20	20	20	20	11.1	11.1.1	

142. Tokonia ngaahi sevesi ki he katoanga fakafonua	Lahi e ngaahi tokoni fakasevesi kuo kakatoki he ngaahi fatongia fakafonua (fa'u, fakahoko, supavaisa etc)	4	4	4	4	11.1	11.1.1	
---	---	---	---	---	---	------	--------	--

TAUMU'A OLA 31: KE TAIMI HONO MONOMONO E NGAahi FEITU'U NGAUE 'O E POTUNGAUE MO E KUATA PULE'ANGA Kuo FAKAPAASI 'I HE PALANI LOLOTONGA.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/2020 (makatu'u nga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
143. Monomono e ngaahi feitu'u ngaue 'o e Potungae	% Peseti 'o e 'elia 'o e Potungae kuo fakalelei'i mo monomono fakata'u.	40%	50%	70%	90%	11.1	11.1.1	\$86,300.00
(Fakalelei kihe 'Ulu'i 'Ofisi 'i Tongatapu moe 'Ofisi 'i Vava'u. Koe ngaahi fakalelei 'oku kau kiai hono tokanga'i e fale malolo 'ae kau ngaue, fetongi ngaahi 'eakoni 'oe 'ofisi, fakatau mai ha senoleita 'uhila ke talifaki ha mate 'ae 'uhila ki Tongatapu pea mo fakalelei mo fetongi ngaahi naunau 'oe 'ulu'i 'ofisi 'i Vava'u, Neiafu etc.)	Tanaki fakata'u mei he ngaahi sevesini.	FAKAKATO A =\$67,000.00 (a). Rental = \$39,200 (b). totongi ki he sevesi 'o e langa = \$14,000 (c). Totongi kihe taukei faka'atiteki (1) = \$14,800.00	a)40,000 b) 20,000 c) 15000	a)40,000 b) 20,000 c) 15000	a)40,000 b) 20,000 c) 15000	11.1	11.1.1	
142. Monomono mo tauhi e ngaahi kuata fakapule'anga(fakakatoa \$6k).	Lahi e ngaahi kuata pule'anga kuo fakalelei'i mo tauhi ki ha ngaahi fiema'u mo e taumu'a.	Kuata Pule'anga 'e 2	Kuata Pule'anga 'e 2	Kuata Pule'anga 'e 3	Kuata Pule'anga 'e 4	11.1	11.1.1	

KUPU - POLOKALAMA 3.03, VA'A 'ENISINIA SIVILE

TAUMU'A OLA32: HIKI HAKE KE HOA MO E TU'UNGA NGAUE FAKA-'ENISINIA SIVILE.						SDG/TSDf		Vaevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/2020 (makatu'u nga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
143. Hiki hake e founa ngaue faka-'enisinia sivile.	(i) Pule'i lelei, tokanga'i mo supavaisa ki he ngaahi poloseki 'enisinia sivile lalahi mo iiki 'ae ngaahi potungaue	Lipooti 'e 3	Lipooti 'e 3	Lipooti 'e 4	Lipooti 'e 5	9.1	9.1.1	\$213,900.00
	(ii) Fengaue'aki moe ngaahi Potungaue ki he ngaahi poloseki 'enisinia sivile.	Lipooti 'e 3	Lipooti 'e 3	Lipooti 'e 4	Lipooti 'e 5	9.1	9.1.1	

TAUMU'A OLA 33: PULE'I MO NGAUE LELEI 'AKI E MAKA 'O E PULE'ANGA ('AHONONOU) KE POUPOU KI HE POLOKALAMA TANU HALA MA'AE KAKAI						SDG/TSDf		Vaevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/2020 (makatu'u nga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
144. Fakafaingamalie'i mo pule'i hono ngaue'aki e tu'unga maka 'oe Pule'anga 'i 'Ahononou moe ngaahi maka makehe e pule'anga, ke tokeniki hono tokanga'i ngaahi polokalama ngaue hala pea moe kakai.	Lahi 'oe lipooti fakamahina 'oku fakahu mo tali.	Lipooti 'e 8	Lipooti 'e 10	Lipooti 'e 12	Lipooti 'e 12	9.1	9.1.1	\$86,300.00
145. Sivi ma'upe 'ae ngaahi me'a ngaue mamafa 'oe Potungaue 'i he tu'unga maka ki hono ngaue'aki.	Lahi 'oe lipooti fakamahina 'oku fakahu mo tali.	Lipooti 'e 8	Lipooti 'e 10	Lipooti 'e 12	Lipooti 'e 12	9.1	9.1.1	
146. Lipooti fakamahina 'oe pa'anga tanaki	Lahi 'oe lipooti fakamahina 'oku fakahu mo tali.	Lipooti 'e 8	Lipooti 'e 10	Lipooti 'e 12	Lipooti 'e 12	9.1	9.1.1	
147. Lipooti fakamahina 'oe	Lahi 'oe lipooti fakamahina 'oku	Lipooti 'e 8	Lipooti	Lipooti	Lipooti	9.1	9.1.1	

uta loli maka ki he ngaahi ngaue hala.	fakahu mo tali.		'e 10	'e 12	'e 12			
--	-----------------	--	-------	-------	-------	--	--	--

TAUMU'A OLA 34: KO HA SISITEMI LELEI MO TAIMI MA'UPE 'A E NGAUE KE FAKAPA'ANGA MO TALI 'A E POLOKALAMA TANU HALA IIKI KI HE NGAHI KOLO, MPS, MINISITA MO E PULE LAHI, MOE POLOSEKI PPISCPRTCI						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/2020 (makatu'u nga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
144. Tauhi mo langa hake e ngaue tanu hala iiki ki he ngaahi kolo mo fakatatau ki he Poloseki fo'ou 'ae Pule'anga koe PPISCPRTCI. 145. Sisitemi ki hono tokanga'i 'oe fakatafe K&C	(i) 'A'ahi kihe 'elia 'oe ngaahi Vahenga moe patiseti ngaue kihe tokanga'i 'oe hala kau kiai moe tukui motu.	(i) 'A'ahi 'e 5 kihe ngaahi Vahenga.				9.1	9.1.1	\$9,198,600.00
	(ii) Si'isi'i e fehalaaki kihe ngaahi kautaha maka ki hono tokanga'i 'oe ngaue hala	(ii) Totongi 'e 2 kiha tonounou 'i he kuata				9.1	9.1.1	
	(iii) Tokoni mo poupuu ki he ngaahi ngaue hala kuo kamata 'i he ngaahi kolo.	(iii) lipooti 'e 5				9.1	9.1.1	
	(iv) Fekumi, langa hake, tesi pea fakahoko e ngaahi tekinolosia fo'ou ke tokonia mo fakalalakala hono tokanga'i 'ae ngaahi ngaue hala.	(iv) lipooti 'e 5				9.1	9.1.1	
	(v) Fokotu'u mo fakahoko ha polokalama tokangaekina 'oe ngaahi misini lalahi. (loli pamu moe tafi efu)	(v) lipooti 'e 5				9.1	9.1.1	
	(vi) Pule'i mo lipooti 'ae ngaue 'oe MRMW mo fakakakato.	(vi) lipooti 'e 5				9.1	9.1.1	

TAUMU'A OLA 35: NGAUE LELEI 'AE KAU TAUKEI FAKA'ULI KI HONO FAKAFAINGAMALIE'I 'AE NGAHI ME'ANGAUE MAMAFI KE TOKONIA E NGAHI LANA FAKALAKALA LALAHI MOE FIEMA'U 'AE PULE'ANGA.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/2020 (makatu'u nga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	

<p>148. Tokonia founa ngaue 'ae ngaahi kautaha</p> <p>149. Sivi ma'upe mo fetongi 'ae ngaahi me'a ngaue mamafa 'ae Potungaue.</p> <p>150. Lelei hono pule'i 'oe pausa.</p>	<p>(i) Fakahoko ha sivi fakata'u 'oku taau ki he ngaahi me'a 'oku fiema'u.</p> <p>(ii) Fakahu ha tokotaha taukei mo taau ke ngaue kihe kalasi kehekehe 'oe misini</p> <p>(iii) Ngaah ako ngaue kihe Ngaahi Kautaha 'i loto pe tu'a.</p> <p>(iv) Lahi 'o e ngaahi me'a ngaue mamafa 'oku kei ngaue lelei ke fakahoko'aki 'a e ngaue ki he hala.</p> <p>(v) 'Ikai toe lahi hake he 2 'ae fehalaaki 'oe ngaue kihe pausa</p>	<p>(i) lipooti 'e 1</p> <p>(ii) lipooti 'e 1</p> <p>(iii) lipooti 'e 1</p> <p>(iv) lipooti 'e 1</p> <p>(v) lipooti 'e 1</p>	<p>9.1</p>	<p>9.1.1</p>	<p>\$1,984,700.00</p>
<p>151. Ngaue'aki 'oe me'angaue mamafa</p>	<p>(i) % 'oe me'angaue 'oku fiema'u ke ngaue'aki ki he me'alele taautaha moe pule'anga.</p> <p>(ii) Fakataha'i e me'angaue mamafa fo'ou ki he sisitemi 'oe fefonga'aki</p> <p>(iii) Totongi pe fe'ave'aki 'oe me'angaue mamafa kihe ngaahi tukui motu ke taau moe ngaahi feima'u.</p>	<p>(i) 80%</p> <p>(ii) lipooti 'e 1</p> <p>(iii) lipooti 'e 1</p>	<p>9.1</p>	<p>9.1.1</p>	

TAUMU'A OLA 36: FAKAHOKO LELEI E NGAUE KI HONO FETONGI MO TOKANGA'I 'AE NGAahi ME'ALELE MA'AMA'A MOE ME'A NGAUE MAMafa KOTOAPE KI HE KAKAI.						SDG/TSDf		Vahevahe Patiseti \$
Ngaue	Me'afua	2019/2020 (makatu'u nga)	2020/2021	2021/2022	2022/2023	TAKETI #	LULA FUA #	
<p>152. Fakahoko e ngaue lelei ki hono fetongi mo tokanga'i 'ae ngaahi me'alele ma'ama'a kotoape ki he kakai moe pule'anga</p>	<p>(i) 'Ausia e taketi 'oe pa'anga tanaki.</p> <p>(ii) 'Ikai ha launga meihe ngaahi kasitoma.</p> <p>(iii) Hiki hake founa ngaue ki he ngaahi me'alele fakaonopooni</p>	<p>Lipooti Fakakuata 'e 1</p>	<p>Lipooti Fakakuata 'e 1</p>	<p>Lipooti Fakakuata 'e 2</p>	<p>Lipooti Fakakuata 'e 2</p>	<p>3.6</p>	<p>3.6.1</p>	<p>\$522,000.00</p>
<p>153. Fakahoko e ngaue lelei ki hono fetongi mo tokanga'i</p>	<p>(i) 'Ausia e taketi 'o e pa'anga tanaki.</p> <p>(ii) 'Ikai ha launga mei he ngaahi</p>	<p>Lipooti Fakakuata</p>	<p>Lipooti Fakakuata</p>	<p>Lipooti Fakakuata</p>	<p>Lipooti Fakakuata</p>	<p>3.6</p>	<p>3.6.1</p>	

'a e ngaahi me'a ngaue mamafa kotoape ki loto mo tu'a	kasitoma. (iii) Hiki hake founga ngaue ki he ngaahi me'alele fakaonopooni	'e 1	'e 1	'e 2	'e 2			
---	--	------	------	------	------	--	--	--

4. FAKALAHĪ 1: FAKAMATALA KI HONO ‘ANALAIŠO ‘O E NGAĀHI KUPU FEKAU‘AKI

LISI KI HE NGAĀHI KUPU FEKAU‘AKI ‘A E POTUNGAUE

‘I Loto	‘I Tu‘a
Kau Ngaue ‘a e Potungaue (katoa pe kau ngaue tu‘uma‘u mo e kau ngaue lau ‘aho) Kau Fale‘i ki he Potungaue mei tu‘apule‘anga pe fakaloto fonua pe.	Fale Alea Kapineta Kau Minisita Ngaahi Potungaue ‘a e Pule‘anga Ngaahi Kupu Fekau‘aki Ngaahi Kautaha ‘oku ‘ikai ko ha kautaha faka-Pule‘aga Sekitoa Taautaha Ngaahi Kupu Mafai Misiona Fakatipilometika Ngaahi Kautaha Fakatu‘apule‘anga Ngaahi Kautaha pe Potungaue ‘i he Pasifiki Kautaha mei he tu‘apule‘anga ‘oku nau tokoni fakapa‘anga mai ki Tonga Ngaahi Ako (Lautohi Pule‘anga, Kolisi mo e ‘Iunivesiti) Kau Konitulekita Ngaahi Vahenga/Komuiniti Memipa ‘o e Kakai

FEKAU‘AKI ‘A E POTUNGAUE MO E NGAĀHI KUPU FEKAU‘AKI

Kupu Fekau‘aki	Kasitoma	Kautaha Ngaue (Fakakoloa)	Kautaha Tokoni (partner)	Supavaisa
Kapineta mo Falealea (‘Ofisi ‘o e Falealea)	X		X	X
Ngaahi Potungaue mo e Va‘a ‘a e Pule‘anga (MFNP, PSC, AGO, POLICE, MIA, MOH, MAFF, MEIDECC, MOFA, MET)	X	X	X	X
Sekitoa taautaha (mei he sekitoa fefononga‘aki, langa moe ngaahi konitulekita ki he ngaue hala)	X	X	X	
Ngaahi Poate ‘a e Pule‘anga (Poate Taulanga, Poate ki he Mala‘evakapuna, Kautaha Vakatahi, ‘Apiako ki he Malini etc.)	X	X	X	
Ngaahi Komuiniti kuo mahino ‘a e pa‘anga fakavahenga ki he hala pule‘anga	X		X	
Ngaahi Kautaha fakaloto fonua pea mo tu‘apule‘anga	X	X	X	X
Ngaahi kautaha tokoni mei Tu‘apule‘anga		X	X	